

Innehåll

Sammanfattning	7
Författningsförslag	13
Förslag till Lag om ändring i brottsbalken.....	13
1 Bakgrund.....	21
2 Gällande rätt.....	25
2.1 Oredlighet mot borgenärer.....	25
2.2 Grov oredlighet mot borgenärer	31
2.3 Vårdslöshet mot borgenärer	31
2.4 Mannamån mot borgenärer	33
2.5 Bokföringsbrott.....	34
3 Tidigare förslag till ändringar i 11 kap. brottsbalken ...	43
3.1 Borgenärsbrottsutredningens förslag.....	43
3.1.1 Oredlighet mot borgenärer	43
3.1.2 Vårdslöshet mot borgenärer.....	45
3.1.3 Mannamån mot borgenärer	46
3.1.4 Bokföringsbrott	46
3.1.5 Övriga förslag.....	48

3.2	Remissinstanserna	48
3.2.1	Allmänt om remissutfallet	48
3.2.2	Oredlighet mot borgenärer.....	49
3.2.3	Vårdslöshet mot borgenärer	51
3.2.4	Mannamån mot borgenärer	52
3.2.5	Bokföringsbrott.....	52
3.2.6	Övriga förslag.....	55
4	Ändrade förutsättningar?	57
4.1	Allmänt.....	57
4.2	Brottsutvecklingen m.m.....	58
4.2.1	Några statistiska uppgifter.....	58
4.2.2	BRÅ:s bedömning av utvecklingen	61
4.3	Effektivare brottsbekämpning.....	61
4.4	Något om rättsutvecklingen	63
4.4.1	Bokföringsbrott.....	63
4.4.2	Andra brott mot 11 kap. brottsbalken.....	64
4.5	Konkurstillsynsutredningens förslag	66
4.6	Ändrade återvinningsregler.....	67
5	Utgångspunkter för det fortsatta arbetet	69
6	Bokföringsbrott.....	73
6.1	Allmänna utgångspunkter.....	73
6.2	Den nya bokföringslagen och dess effekter för kriminaliseringen	74
6.3	Överväganden och förslag.....	75
6.3.1	En särskild definition av begreppet bokförings- skyldighet?.....	75

6.3.2	Vilka bokföringsskyldiga bör omfattas av straffansvaret?	76
6.3.3	Bör huvudsakskriteriet behållas?.....	80
6.3.4	Särskilt ansvar för att bokföringen åsidosatts med avseende på vissa transaktioner?	85
6.3.5	Ansvaret för att bokföringen är tillgänglig.....	91
6.3.6	Bör ansvaret för bokföringsbrott omfatta även koncernredovisning?.....	98
6.3.7	Förtydliganden i straffbestämmelsen?.....	101
6.3.8	Ändringar i gradindelningen?.....	102
6.3.9	Ringa bokföringsbrott	104
6.3.10	Strängare straffskala?	106
6.3.11	Brottsförebyggande aspekter	108
6.3.12	Kan bestämmelsen ändras så att bokföringsbrott blir enklare att uppdaga och utreda?	111
6.3.13	Preskription.....	113
7	Oredlighet mot borgenärer	117
7.1	Behovet av förändringar.....	117
7.2	Kan bestämmelsen förenklas?	118
7.3	Underlåtenhet att medverka till att utländska tillgångar tillförs konkursboet	120
7.4	Grov oredlighet mot borgenärer	123
8	Vårdslöshet mot borgenärer	125
8.1	Behovet av förändringar.....	125
8.2	Modernisering av straffbestämmelsen	126
8.3	Ändring av straffskalan?	129
9	Mannamån mot borgenärer.....	131
9.1	Behovet av förändringar.....	131

9.2	Modernisering av straffbestämmelsen.....	132
10	En ny bestämmelse om illojala förfaranden vid konkurs och vid exekutiva förrättningar	137
10.1	Upplysningsskyldigheten i konkurs m.m.....	137
10.2	Edgången och dess betydelse för straffansvaret	138
10.2.1	Allmänt om edgången i konkurs m.m.....	138
10.2.2	Edstemat i konkurs	139
10.2.3	Edgången och straffansvaret.....	140
10.2.4	Europakonventionens betydelse	142
10.2.5	Borgenärsbrottsutredningens förslag.....	146
10.3	Behovet av förändringar	147
10.4	Överväganden och förslag.....	149
10.4.1	En samlad reglering?	149
10.4.2	Ändringar i straffansvarets omfattning?.....	150
10.4.3	Mened eller annat brott?.....	151
10.4.4	Straffansvar för andra brott mot upplysningsplikten	157
11	Kostnader, ikraftträdande m.m.....	159
11.1	Kostnader och andra effekter	159
11.2	Ikraftträdande	160
12	Författningskommentar	161
12.1	Förslaget till lag om ändring i brottsbalken.....	161
	11 kap.	161
12.2	Övergångsbestämmelser	170

Sammanfattning

Promemorian, som utgör ett led i beredningen av de förslag som Borgenärsbrottsutredningen lade fram i sitt slutbetänkande Borgenärsbrotten – en översyn av 11 kap. brottsbalken (SOU 1996:30), innehåller förslag om hur brotten mot borgenärer bör reformeras.

I *1 kap.* tecknas en kort bakgrund. I *2 kap.* beskrivs gällande rätt och i *3 kap.* redovisas Borgenärsbrottsutredningens förslag och remissinstansernas reaktioner på dessa.

I *4 kap.* beskrivs kortfattat vissa förändringar i lagstiftningen, rättsutvecklingen samt olika översynsprojekt, organisationsändringar och annat som kan ge andra infallsvinklar på de frågor som Borgenärsbrottsutredningen tog upp.

De allmänna utgångspunkterna för det fortsatta arbetet tecknas i *5 kap.* Störst tonvikt bör läggas på utformningen av straffansvaret för brister i bokföringsskyldigheten. Vidare bör uppmärksamhet ägnas åt frågan om straffbestämmelserna kan förenklas och renodlas, i syfte att underlätta tillämpningen, och om de står i överensstämmelse med våra internationella åtaganden. Redaktionella och språkliga ändringar inom detta svårtillämpade område av straffrätten bör undvikas om de riskerar att leda till osäkerhet om straffbestämmelsernas tillämpningsområde. Även om behovet av modernisering av 11 kap. brottsbalken ansetts vara stort bör därför försiktighet iakttas. Inarbetade begrepp bör inte bytas ut om inte uppenbara fördelar står att vinna med förändringen. Inte heller andra ändringar bör göras, om de inte framstår som mycket välmotiverade.

Bland brotten i 11 kap. brottsbalken dominerar bokföringsbrotten både i fråga om antalet anmälda brott och antalet lagföringar. Bokföringsbrottet intar därmed, vid sidan av skattebrotten, en central roll vid bekämpningen av ekonomisk brottslighet. Tyngdpunkten ligger därför på översynen av bokföringsbrottet (6 kap). Förslagen innebär en strängare syn på åsidosättanden av bokföringslagens regler.

Inga förändringar föreslås i fråga om kretsen av bokföringskyldiga som kan drabbas av straffansvar. Sådan bokföring som upprättas utan att det finns någon skyldighet till det bör inte heller i fortsättningen omfattas av straffansvar för bokföringsbrott. Det s.k. huvudsakskriteriet, som innebär en begränsning av straffansvaret till sådana åsidosättanden av bokföringsskyldigheten som är väsentliga för möjligheterna att bedöma den bokföringsskyldiges ekonomiska förhållanden, behålls i sin nuvarande utformning.

Kraven på att bokföringsskyldigheten enligt bokföringslagen fullgörs i ekonomiskt trängda lägen skärps. I en pressad ekonomisk situation är den bokföringsskyldiges behov av en god överblick över ekonomin särskilt framträdande. Det är också i lägen där ekonomin i en verksamhet är vacklande som utomstående har störst intresse av att bokföringen är korrekt och uppdaterad. Den som åsidosätter bokföringsskyldigheten när han själv eller den juridiska person som han företräder har allvarliga betalnings-svårigheter eller löper påtaglig fara att bli insufficient skall därför enligt förslaget kunna dömas för grovt bokföringsbrott.

Det föreslås inget utvidgat straffansvar för den som inte tillhandahåller bokföringen åt de brottsutredande myndigheterna eftersom en sådan ändring skulle strida mot artikel 6 i Europakonventionen. Däremot förtydligas straffbestämmelsen i syfte att inskräpa kravet på att den bokföringsskyldige lever upp till bokföringslagens regler om att bevara räkenskapsinformation på sätt som innebär att den är tillgänglig.

Ansvar för bokföringsbrott gäller inte för koncernredovisning. Något förslag till ändring i bokföringslagen som skulle göra bestämmelsen om bokföringsbrott tillämplig även på kon-

cernredovisning läggs inte fram, eftersom detta skulle kräva ingående överväganden i redovisningstekniska frågor, något som legat utanför uppdraget. Däremot pekas på möjligheten till en annan lösning, nämligen att skapa ett nytt brott som tar sikte på sådan felaktig redovisning i stora koncerner och börsnoterade bolag som inte utgör bokföringsbrott. Även den frågan faller utanför uppdraget och något konkret förslag läggs därför inte fram.

Bokföringsbrottet gradindelas i bokföringsbrott och grovt bokföringsbrott. För det förra föreslås en särskild straffskala för brott av mindre allvarlig art, samtidigt som det nuvarande ringa bokföringsbrottet tas bort. I lagtexten anges vilka omständigheter som särskilt skall beaktas vid bedömningen av om ett bokföringsbrott är grovt respektive av mindre allvarlig art.

Straffskalorna för såväl grovt bokföringsbrott som bokföringsbrott av det lindrigaste slaget skärps. För grovt bokföringsbrott höjs maximistraffet till fängelse sex år. Genom detta kommer grovt bokföringsbrott inte längre att konsumeras av andra grova förmögenhetsbrott. Bokföringsbrott av mindre allvarlig art föreslås få straffskalan böter eller fängelse i högst sex månader. Genom att fängelse införs i straffskalan kommer möjligheterna att använda straffprocessuella tvångsmedel att öka. Någon ändring i gränsen mellan normalbrott och brott av det lindrigaste slaget är inte avsedd. Slutligen föreslås en ändring av preskriptionsreglerna som innebär att samma preskriptionstider kommer att gälla för alla typer av bokföringsbrott.

Bestämmelsen om oredlighet mot borgenärer behandlas i *7 kap.* Eftersom kritiken mot den bestämmelsen främst går ut på att den är svärgenomtränglig och komplicerad att tillämpa innebär förslaget en renodling och förenkling. Vissa förfaranden, som nu bestraffas som oredlighet, förs över till en ny straffbestämmelse, som behandlar gäldenärens straffansvar för brott mot upplysningsplikten i konkurs m.m. Underlåtenhet att medverka till att utländska tillgångar tillförs ett svenskt konkursbo kriminaliseras. Det straffbara området begränsas till sådan passivitet som har ett otillbörligt syfte. Med otillbörligt syfte avses det-

samma som i bestämmelsen om mannamån mot borgenärer, dvs. en passivitet där själva motivet för gäldenärens handlande framstår som illojalt. Utanför det straffbara området faller situationer där gäldenären av hänsyn till utländska straffbestämmelser eller andra tvingande regler är förhindrad att medverka till att tillgångarna tillförs konkursboet i Sverige. Straffansvaret för oredlighet av normalgraden och grov oredlighet behandlas i samma paragraf. Uppräkningen av omständigheter som särskilt bör beaktas vid bedömningen av om brottet är grovt kompletteras.

Vårdslöshet mot borgenärer behandlas i *8 kap.* Ett enhetligt subjektivt rekvisit för de straffbara handlingarna införs. Enligt förslaget blir det tillräckligt med oaktsamhet även i fråga om den förmögenhetsförsämrande åtgärden. Däremot behålls det särskilda rekvisitet för obeståndssituationen. Vidare renodlas paragrafen genom att oaktsamma brott mot sanningsplikten förs över till en annan straffbestämmelse. Några andra ändringar föreslås inte.

I fråga om mannamån mot borgenärer, som behandlas i *9 kap.*, föreslås inga sakliga ändringar.

I *10 kap.* läggs fram förslag till en helt ny straffbestämmelse om illojala förfaranden i form av brott mot sanningsplikten vid konkurs och vid exekutiva förrättningar. I syfte att undvika dubbelreglering och att bättre anpassa straffbestämmelserna till Sveriges åtaganden enligt Europakonventionen konstrueras reglerna om brott mot sanningsplikten om. Straffansvarets nuvarande omfattning bedöms vara välavvägd. Däremot är det nödvändigt att ge den som avlägger ed enligt konkurslagen eller lagen om företagsrekonstruktion samma möjlighet att gå fri från straffansvar som den som i annat sammanhang avlägger ed. Detta löses lagtekniskt så att bestämmelserna om brott mot sanningsplikten görs subsidiära till mened och ovarsam utsaga. Härigenom kommer alla former av oriktigt beedigande av uppgifter i konkurs att behandlas lika oberoende av vem som lämnar uppgiften och i vilket sammanhang den lämnas. Det är dock alltjämt nödvändigt att ha kvar en bestämmelse om brott mot sanningsplikten i *11 kap. BrB* bl.a. för de fall där edgång inte kommer till

stånd och för de förfaranden som inte omfattar edgång. Såväl uppsåtliga som oaktsamma brott samlas i en paragraf i 11 kap. Brottet får en ny benämning och kallas försvärande av konkurs eller exekutiv förrättning.

Förslagen bedöms inte leda till några merkostnader eller några övergångsproblem. Ändringarna bör träda i kraft så snart som möjligt.

Författningsförslag

Förslag till Lag om ändring i brottsbalken

Härigenom föreskrivs i fråga om brottsbalken (1962:700) att 11 kap. 1-6 §§ och 8 § samt 35 kap. 4 § skall ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

11 kap.

1 §¹

Den som, när han är på obestånd eller när påtaglig fara föreligger för att han skall komma på obestånd, förstör eller genom gåva eller någon annan liknande åtgärd avhänder sig egendom av betydande värde, döms för **oredlighet mot borgenärer** till fängelse i högst två år. Detsamma skall gälla om någon genom sådant förfarande försätter sig på obestånd eller framkallar påtaglig fara för att han skall komma på obestånd.

Gäldenär, som vid skuldsanering enligt skuldsaneringslagen (1994:334), konkurs eller förhandling om offentligt ackord förtiger tillgång, uppgiver obefintlig skuld eller lämnar annan sådan oriktig uppgift, skall ock, om ej uppgiften rättas innan den

För oredlighet mot borgenärer döms också en gäldenär som, då konkurs är förestående, ur riket bortför tillgång av betydande värde med uppsåt att hålla den undan konkursen, eller gäldenär som i konkurs undandrar eller undanhåller

¹ Senaste lydelse 1994:335.

beedigas eller eljest läggs till grund för förfarandet, dömas för oredlighet mot borgenärer. Detsamma skall gälla, om gäldenär i samband med annan exekutiv förrättning åberopar oriktig handling eller skenavtal och därigenom hindrar att erforderlig egendom genom förrättningen tages i anspråk för att bereda borgenär betalning eller säkerhet.

Gäldenär som, då konkurs är förestående, ur riket bortför tillgång av betydande värde med uppsåt att hålla den undan konkursen, eller gäldenär som i konkurs undandrar eller undanhåller konkursförvaltningens tillgång, döms *likaledes för oredlighet mot borgenärer.*

Är brott som i 1 § sägs att anse som grovt, skall för grov oredlighet mot borgenärer dömas till fängelse, lägst sex månader och högst sex år. Vid bedömning huruvida brottet är grovt skall särskilt beaktas, om gärningsmannen beedigt oriktig uppgift eller begagnat falsk handling eller vilseledande bokföring eller om brottet varit av betydande omfattning.

konkursförvaltningen tillgång. Detsamma gäller den som i otillbörligt syfte underlåter att medverka till att tillgångar i utlandet som ingår i konkursen ställs till konkursförvaltningens förfogande.

Är brottet grovt döms för **grov oredlighet mot borgenärer** till fängelse, lägst sex månader och högst sex år.

Vid bedömning huruvida brottet är grovt skall särskilt beaktas om gärningsmannen beedigt oriktig uppgift eller begagnat falsk eller osann handling eller vilseledande bokföring eller om brottet varit av betydande omfattning eller om gärningen annars varit av särskilt farlig art.

2§²

En gäldenär som vid konkurs, skuldsanering enligt skuldsaneringslagen (1994:334) eller förhandling om offentligt ackord uppsåtligt eller av grov oakt-samhet förtiger tillgång, uppger obefintlig skuld eller lämnar annan sådan oriktig uppgift, döms, om uppgiften inte rättas innan den beedigas eller annars läggs till grund för förfarandet, för **försvarande av konkurs el-**

² Senaste lydelse 1986:43.

ler exekutiv förrättning till fängelse i högst två år. Om brottet är att bedöma som mened eller ovarsam utsaga gäller i stället dessa bestämmelser.

För försvarande av exekutiv förrättning döms också en gäldenär som i samband med annan exekutiv förrättning uppsåtligen åberopar oriktig handling eller skenavtal och därigenom hindrar att erforderlig egendom genom förrättningen tages i anspråk för att bereda borgenär betalning eller säkerhet.

3 §³

Den som, när han är på obestånd eller när påtaglig fara föreligger för att han skall komma på obestånd, fortsätter rörelse under förbrukande av avsevärda medel utan motsvarande nytta för rörelsen eller lever slösaktigt eller inlåter sig på äventyrligt företag eller lättsinnig ansvarsförbindelse eller vidtar annan sådan åtgärd och därigenom *uppsåtligen eller av grov oaktsamhet* försämrar sin förmögenhetsställning i avsevärd mån, döms för vårdslöshet mot borgenärer till fängelse i högst två år. Vad som nu sagts skall gälla även om gär-

Den som, när han är på obestånd eller när påtaglig fara föreligger för att han skall komma på obestånd, *uppsåtligen eller av grov oaktsamhet* fortsätter rörelse under förbrukande av avsevärda medel utan motsvarande nytta för rörelsen eller lever slösaktigt eller inlåter sig på äventyrligt företag eller lättsinnig ansvarsförbindelse eller vidtar annan sådan åtgärd och därigenom försämrar sin förmögenhetsställning i avsevärd mån, döms för **vårdslöshet mot borgenärer** till fängelse i högst två år. Vad som nu sagts skall gälla även

³ Senaste lydelse 1994:335.

ningsmannen inte insåg men hade skälig anledning att anta att han var på obestånd eller att påtaglig fara förelåg för att han skulle komma på obestånd.

Gäldenär, som vid skuldsanering enligt skuldsaneringslagen (1994:334), konkurs eller förhandling om offentligt ackord av grov oaktsamhet förtiger tillgång, uppgiver obefintlig skuld eller lämnar annan sådan oriktig uppgift, dömes likaledes, om ej uppgiften rättas innan den beedigas eller eljest läggs till grund för förfarandet, för värdslöshet mot borgenärer.

om gärningsmannen inte insåg men hade skälig anledning att anta att han var på obestånd eller att påtaglig fara förelåg för att han skulle komma på obestånd.

4 §⁴

Den som, då han är på obestånd, gynnar viss borgenär genom att betala skuld som *ej* är förfallen, betala med annat än sedvanliga betalningsmedel eller överlämna säkerhet som *ej* var betingad vid skuldens tillkomst eller genom att vidta annan sådan åtgärd, döms, om åtgärden medför påtaglig fara för att andra borgenärers rätt skall förringas avsevärt, för mannamån mot borgenärer till fängelse i högst två år. Detsamma skall gälla om någon som är på obestånd i otillbör-

Den som, då han är på obestånd, gynnar *en* viss borgenär genom att betala skuld som *inte* är förfallen, betala med annat än sedvanliga betalningsmedel eller överlämna säkerhet som *inte* var betingad vid skuldens tillkomst eller genom att vidta annan sådan åtgärd döms, om åtgärden medför påtaglig fara för att andra borgenärers rätt skall förringas avsevärt, för **mannamån mot borgenärer** till fängelse i högst två år. Detsamma skall gälla om någon

⁴ Senaste lydelse 1986:43.

ligt syfte gynnar viss borgenär på annat sätt än som nyss sagts och detta medför påtaglig fara för att andra borgenärs rätt skall förringas avsevärt.

Gäldenär, som för att främja ackord *hemligen* lämnar eller utlovar betalning eller annan förmån, *dömes ock* för mannämän mot borgenärer.

som är på obestånd i otillbörligt syfte gynnar *en* viss borgenär på annat sätt än som nyss sagts och detta medför påtaglig fara för att andra borgenärs rätt skall förringas avsevärt.

En gäldenär, som för att främja ackord *i hemlighet* lämnar eller utlovar betalning eller annan förmån, *döms också* för mannämän mot borgenärer.

5 §⁵

Den som uppsåtligen eller av oaktsamhet åsidosätter bokföringsskyldighet enligt bokföringslagen (1999:1078) genom att underlåta att bokföra affärshändelser eller bevara räkenskapsinformation eller genom att lämna oriktiga uppgifter i bokföringen eller på annat sätt, döms, om rörelsens förlopp, ekonomiska resultat eller ställning till följd härav inte kan i huvudsak bedömas med ledning av bokföringen, för bokföringsbrott till fängelse i högst två år *eller, om brottet är ringa, till böter. Är brottet grovt döms till fängelse i lägst sex månader och högst fyra år.*

Första stycket gäller inte om bokföringsskyldigheten avser en juridisk person som anges i

Den som uppsåtligen eller av oaktsamhet åsidosätter bokföringsskyldighet enligt bokföringslagen (1999:1078) genom att underlåta att bokföra affärshändelser eller bevara räkenskapsinformation *på sätt som innebär att den är tillgänglig* eller genom att lämna oriktiga uppgifter i bokföringen eller på annat sätt, döms, om rörelsens förlopp, ekonomiska resultat eller ställning till följd härav inte kan i huvudsak bedömas med ledning av bokföringen, för **bokföringsbrott** till fängelse i högst två år. *Är brottet med hänsyn till verksamhetens omfattning och bristernas beskaffenhet samt omständigheterna i övrigt mindre allvarligt, döms till böter eller*

⁵ Senaste lydelse 1999:1081.

2 kap. 2 § bokföringslagen och som inte bedriver näringsverksamhet.

fängelse i högst sex månader.

*Är brottet grovt, döms för **grovt bokföringsbrott** till fängelse i lägst sex månader och högst sex år. Vid bedömande huruvida brottet är grovt skall särskilt beaktas om verksamheten haft stor omfattning eller om felet avsett mycket betydande belopp eller om falska eller osanna handlingar har begagnats eller om gärningen ingått som ett led i en brottslighet som utövats systematiskt. Vid bedömande om brottet är grovt skall också särskilt beaktas om bokföringsskyldigheten åsidosatts när den bokföringsskyldige haft allvarliga betalningssvårigheter eller löpt påtaglig fara för insufficiens.*

Första och andra styckena gäller inte om bokföringsskyldigheten avser en juridisk person som anges i 2 kap. 2 § bokföringslagen och som inte bedriver näringsverksamhet.

För försök till oredlighet mot borgenärer enligt 1 § första stycket eller försök till sådan oredlighet enligt 1 § tredje stycket som innebär att tillgång bortförs ur riket döms till ansvar enligt vad som före-

6 §⁶

För försök till oredlighet mot borgenärer enligt 1 § första stycket eller försök till sådan oredlighet enligt 1 § andra stycket som innebär att tillgång bortförs ur riket döms till ansvar enligt vad som före-

⁶ Senaste lydelse 1986:43.

skrivs i 23 kap.

skrivs i 23 kap.

8 §⁷

Vårdslöshet mot borgenärer enligt 3 § *första stycket må* åtalas av åklagare endast om åtal *finnes* påkallat ur allmän synpunkt.

Vårdslöshet mot borgenärer *får* åtalas av åklagare endast om åtal *är* påkallat ur allmän synpunkt.

35 kap.

4 §⁸

De i 1 § bestämda tiderna skall räknas från den dag brottet begicks. Förutsätts för ådömande av påföljd att viss verkan av handlingen inträtt, skall tiden räknas från den dag då sådan verkan inträdde.

Har brott som avses i 6 kap. 1-4 och 6 §§ eller försök till sådana brott begåtts mot barn under femton år skall de i 1 § bestämda tiderna räknas från den dag målsäganden fyller eller skulle ha fyllt femton år.

Om vid bokföringsbrott, *som ej är ringa*, den bokföringsskyldige inom fem år från brottet har försatts i konkurs, fått eller erbjudit ackord eller inställt sina betalningar, skall tiden räknas från den dag då detta skedde. Om den bokföringsskyldige inom fem år från brottet blivit föremål för skatte- eller taxeringsrevision, skall tiden räknas från den dag då revisionen beslutades.

Om vid *brott som avses i 11 kap. 5 §* den bokföringsskyldige inom fem år från brottet har försatts i konkurs, fått eller erbjudit ackord eller inställt sina betalningar, skall tiden räknas från den dag då detta skedde. Om den bokföringsskyldige inom fem år från brottet blivit föremål för skatte- eller taxeringsrevision, skall tiden räknas från den dag då revisionen beslutades.

⁷ Senaste lydelse 1982:150.

⁸ Senaste lydelse 1996:659.

1. Denna lag träder i kraft den
2. Bestämmelsen i 35 kap. 4 § tredje stycket tillämpas inte på brott som har begåtts före ikraftträdandet.

1 Bakgrund

Den allmänna utformningen av bestämmelserna i 11 kap. brottsbalken (BrB) om brott mot borgenärer m.m. återspeglar alltså i huvudsak 1942 års strafflagsreform, som byggde på Straffrättskommitténs förslag. Straffbestämmelserna fick sin nuvarande utformning när kapitlet reviderades år 1986 (prop. 1985/86:30, bet. 1985/86:JuU12, rskr 1985/86:66), fränsett några smärre justeringar som gjorts därefter. Regleringen har under senare år varit föremål för en allmän översyn av Borgenärsbrottsutredningen. Utredningen presenterade sina förslag i slutbetänkandet Borgenärsbrotten – en översyn av 11 kap. brottsbalken (SOU 1996:30).

En central uppgift för Borgenärsbrottsutredningen var att utreda förutsättningarna för att ersätta det nuvarande obeståndsrekvisitet med ett annat, mera lättillämpbart rekvisit, mot bakgrund av de bevisvärigheter som obeståndsrekvisitet gett upphov till.

Borgenärsbrottsutredningen fann emellertid att rekvisiten obestånd och fara för obestånd borde behållas i straffbestämmelserna i 11 kap. BrB. Utredningen konstaterade att en väsentlig anledning till att obeståndsrekvisitet leder till problem i rättstillämpningen är att de misstänkta ofta saknar bokföring eller att bokföringen är ytterst bristfällig, vilket inte sällan innebär att den misstänktes ekonomiska ställning vid tiden för den aktuella åtgärden över huvud taget inte kan fastställas. För att komma till rätta med de fall som vållat de brottsbekämpande myndigheterna störst problem föreslog utredningen i stället vissa kompletteringar av rekvisiten för oredlighet mot borgenärer.

Utredningens förslag i denna del innebar att straffansvaret för oredlighet mot borgenärer vid gåvor, förstörande av egendom och liknande åtgärder skulle utvidgas till att omfatta även situationer där bokföringen åsidosatts på sådant sätt att det saknades tillräckligt underlag för att bedöma om den tilltalade var på obestånd eller ej vid tidpunkten för den förmögenhetsförsämrande åtgärden. Enligt förslaget skulle straffansvar i dessa fall förutsätta inte bara att tillräckligt underlag för en bedömning saknades för den tilltalade när han vidtog åtgärden utan också att domstolen saknade sådant underlag vid tidpunkten för domen. Utredningen såg regeln som ett alternativ till kravet på obestånd, men den kunde också uppfattas på det sättet att den bristfälliga bokföringen skapade något som liknade en "presumtion" för obestånd.

Vid remissbehandlingen av Borgenärsbrottsutredningens förslag framfördes kritik av varierande slag. Kritiken riktade sig framför allt mot utredningens förslag avseende införandet av den nyss nämnda "presumptionsregeln". Befogade invändningar kan riktas mot en sådan regel, eftersom den kan uppfattas som ett avsteg från den i brottmål allmänt vedertagna principen att åklagaren har bevisbördan för samtliga relevanta omständigheter. Förslaget torde i praktiken innebära att den tilltalade får bära bevisbördan för att han inte var på obestånd i fall där ansvar för oredlighet mot borgenärer påstås och bokföringen är alltför bristfällig för att kunna tjäna som underlag för en bedömning av den ekonomiska situationen. Det kan ifrågasättas om den föreslagna lösningen är förenlig med den ur oskuldspresumtionen i artikel 6 i den europeiska konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna (Europakonventionen) härledda rätten för den tilltalade att förhålla sig passiv.

Borgenärsbrottsutredningen föreslog också ändringar i bl.a. bestämmelsen om bokföringsbrott samt genomförde en teknisk översyn av 11 kap. BrB. När det gällde den allmänna översynen framförde vissa remissinstanser, framför allt åklagarmyndigheter och de juridiska fakulteterna, kritik mot förslaget som enligt de-

ras mening inte var tillräckligt genomgripande utan enbart ledde till en språklig modernisering.

Sedan Borgenärsbrottsutredningen lade fram sitt slutbetänkande år 1996 har vissa grundläggande förutsättningar förändrats. En helt ny lagstiftning om bokföring och årsredovisning har trätt i kraft. Detta aktualiserar frågan om det behövs någon ändring i bestämmelsen om bokföringsbrott, utöver den lagtekniska justering som gjordes i 11 kap. 5 § BrB när den nuvarande bokföringslagen (1999:1078) ersatte tidigare lagar om bokföring. I propositionen framhöll regeringen att det krävs ytterligare överväganden rörande utformningen av bokföringsbrottet, bl.a. mot bakgrund av utvidgningen av kretsen bokföringsskyldiga. Enligt regeringen borde dessa överväganden lämpligen äga rum i samband med beredningen av Borgenärsbrottsutredningens förslag (prop. 1998/99:130 s. 329 f). I avsnitt 4 redovisas andra förändringar som har betydelse för hur straffbestämmelserna om brott mot borgenärer bör vara utformade.

I denna promemoria lämnas förslag till hur 11 kap. BrB bör förändras. Förslagen har sin utgångspunkt i Borgenärsbrottsutredningens betänkande och remissbehandlingen av detta. Tyngdpunkten ligger på en översyn av bestämmelsen om bokföringsbrott eftersom den är central när det gäller att motverka illojala beteenden och andra oegentligheter i näringsverksamhet.

I enlighet med direktiven har samråd angående förslagen ägt rum med Bokföringsnämnden och Ekobrottsmyndigheten.

2 Gällande rätt

2.1 Oredlighet mot borgenärer

I straffbestämmelsen om oredlighet mot borgenärer (11 kap. 1 § BrB) har flera sinsemellan olika förfaranden kriminaliserats. Gemensamt för dessa är att de innefattar ett illojalt handlande av gärningsmannen i förhållande till hans borgenärer.

Till en början föreskrivs straff för den som förstör eller genom gåva eller någon annan liknande åtgärd avhänder sig egendom av betydande värde i en situation då han är på obestånd eller då påtaglig fara föreligger för att han skall komma på obestånd. Straffansvaret omfattar även det fallet att han genom en sådan förmögenhetsförsämrande åtgärd framkallar obestånd eller påtaglig fara för obestånd.

Med obestånd avses i 11 kap. BrB i princip detsamma som i konkurslagen, nämligen att gäldenären inte rätteligen kan betala sina skulder och att denna oförmåga inte är endast tillfällig.

Vid solvensprövningen måste följaktligen en prognos göras avseende gäldenärens möjligheter att infria sina skulder allteftersom de förfaller till betalning. Detta förutsätter att en rad olika ekonomiska faktorer beaktas. Av intresse är givetvis vilka tillgångar gäldenären har vid det tillfälle som bedömningen tar sikte på och i vilken utsträckning de är realiserbara. Härutöver måste hänsyn tas även till sådana omständigheter som gäldenärens utsikter att förvärva inkomster (genom vinst i rörelsen eller på annat sätt) och hans möjligheter att få ny kredit eller att utverka anstånd med betalningen av sina skulder. Vidare skall möjligheter till kapitaltillskott i annan form vägas in. Även förutsebara

men ännu inte uppkomna skulder, t.ex. skatte- och avgiftsskulder, skall beaktas i sammanhanget.

Det är ibland osäkert huruvida viss egendom skall beaktas vid solvensprövningen eller ej. I fråga om egendom i utlandet är rättsläget oklart. I hovrättsfallet SvJT 1976 rf s. 39 dömdes en advokat för medhjälp till grov oredlighet mot borgenärer. Vid bedömningen av om det i målet aktuella förfarandet hade framkallat obestånd eller lett till att ett redan föreliggande obestånd hade förvärrats, bortsåg domstolen från tillgångar som hade förts ut från Sverige under kringgående av då gällande valutabestämmelser och som därigenom fick anses ha blivit oätkomliga för borgenärerna. Utgången har kritiserats i doktrinen (se Michael Bogdan, Obeståndsbegreppet och gäldenärens tillgångar i utlandet, SvJT 1981 s. 517, Nils Jareborg, Brotten, Andra häftet, Förmögenhetsbrotten, 2 uppl., s. 168, och Madeleine Löfmarck, Brotten mot borgenärer, 2 uppl., s. 119 ff.). I departementspromemorian Gäldenärsbrott, En översyn av 11 kap. brottsbalken med förslag till ändringar (Ds Ju 1983:17), som låg till grund för 1986 års revidering, föreslogs en uttrycklig reglering, enligt vilken för utmätning oätkomliga tillgångar skulle beaktas endast i den mån gäldenären vid tidpunkten för gärningen var villig att använda dessa för att betala sina fordringsägare. Förslaget togs emellertid inte upp i det fortsatta lagstiftningsarbetet.

Frågan belystes i NJA 1998 s. 767, där Högsta domstolen bl.a. bedömde när en gäldenär, som fört ut en tillgång av betydande värde ur riket inför förestående konkurs, kom på obestånd. Det var fråga om en särkonkurs där gäldenärens utländska tillgångar inte ingick. Den tilltalade P. gjorde gällande att han inte var på obestånd vid den tidpunkt åklagaren påstod eftersom P. då hade stora tillgångar utomlands. Riksåklagaren lämnade påståendet om att den tilltalade hade utländska tillgångar till ett belopp av 60-70 miljoner kronor utan invändning och Högsta domstolen lade detta till grund för bedömningen. Högsta domstolen räknade således gäldenären till godo de utländska tillgångarna vid bedömningen av om denne var på obestånd. I avsaknad av motbevisning angående de utländska tillgångarna utgick Högsta dom-

stolen från den tilltalades egen uppgift om när han blev betalningsoförmögen, vilket var när banken sade upp samtliga lån som belastade en fastighet och begärde omedelbar betalning med drygt 304 miljoner kronor.

I fråga om utmätningsfri egendom torde gälla att hänsyn skall tas till denna vid solvensprövningen. I brottsbalkskommentaren uttalas att betydelsen av sådana tillgångar vid denna bedömning blir beroende av gäldenärens möjligheter att utnyttja tillgångarna för skuldbetalning (Lena Holmqvist m.fl., Brottsbalken. En kommentar, s. 11:16).

Som redan framgått kan ansvar för oredlighet mot borgenärer komma i fråga inte bara om gäldenären var på obestånd när han avhände sig egendom av betydande värde utan även om det då förelåg en påtaglig fara för obestånd.

Bedömningen av om faran för obestånd var påtaglig skall göras utifrån gäldenärens ekonomiska ställning och övriga omständigheter vid tiden för avhändandet. Omständigheter som har inträffat senare bör alltså beaktas endast i den mån de hade kunnat förutses när gäldenären avhände sig egendomen (prop. 1985/86:30 s. 23).

I förarbetena (a. prop. s. 42) framhålls att det för att faran för obestånd skall anses påtaglig bör krävas att gäldenärens aktuella ekonomiska situation i något hänseende framstår som särskilt brydsam. Allmänt negativa faktorer för en viss gäldenär, som vikande konjunkturen inom en bransch eller förändringar i marknadsstrukturen, kan inte i sig tas till intäkt för att faran för obestånd är påtaglig, om inte några märkbara ekonomiska problem hunnit uppkomma för gäldenären. Att någon har inlåtit sig på ett äventyrligt företag innebär inte heller i sig att det föreligger påtaglig fara för obestånd. Härför krävs dessutom att den ekonomiska situationen framstår som prekär med hänsyn till exempelvis likviditet, sufficiens eller räntabilitet. För att faran för obestånd skall anses ha varit påtaglig bör, enligt vad som anförs i motiven, normalt också krävas att obestånd kunde förväntas uppkomma i relativt nära anslutning till den åtgärd som är föremål för bedömning.

Vid bedömning av om det föreligger obestånd eller fara för obestånd skall, som nyss nämnts, hänsyn tas till sådana framtida betalningsförpliktelser som kan komma att aktualiseras (s.k. latent skulder). Vad som är viktigt är dels med vilken säkerhet en viss betalningsskyldighet kan förutses, dels när betalningsförpliktelsen aktualiseras. Mot detta skall ställas gäldenärens möjlighet att genom framtida ekonomiska tillskott motverka betalningsoförmåga.

När betalningsskyldigheten kan förutses med mycket stor säkerhet kan faran för obestånd ibland anses vara påtaglig även om en förhållandevis lång tid kan förväntas förflyta innan en akut betalningsoförmåga uppkommer. Så kan exempelvis vara fallet vid sådana inkomstskatteskulder som blir föremål för indrivning först sedan taxering, debitering och restföring skett.

Som framgått i det föregående kan även den som inte befinner sig på obestånd eller i en situation där påtaglig fara för obestånd föreligger göra sig skyldig till oredlighet mot borgenärer genom att avhända sig egendom, nämligen om själva avhändandet medför obestånd eller påtaglig fara för obestånd. I motiven till 1986 års lagändringar uttalades att ansvar i dessa fall i praktiken torde komma i fråga endast i samband med avhändanden som avser en betydande del av gäldenärens totala tillgångar (a. prop. s. 43).

En förutsättning för straffansvar är att avhändandet skett i form av förstörelse, gåva eller någon liknande åtgärd. Med förstörelse avses i detta sammanhang inte endast förstörande i fysisk bemärkelse utan även åtgärder som ekonomiskt är att jämställa därmed, t.ex. att sälja en värdefull maskin som skrot. Enligt ett motivuttalande av Straffrättskommittén (SOU 1940:20 s. 220) kan förstörande även bestå i underlåtenhet att ta tillvara egendom. Som exempel nämns underlåtenhet att skörda.

För att ett avhändande genom gåva skall träffas av straffbestämmelsen måste det vara fråga om en fullbordad gåva eller en bindande gåvoutfästelse; huvudregeln kan alltså sägas vara att det krävs att tradition har skett eller att en skriftlig gåvohandling har upprättats.

Även åtgärder som liknar gåvor faller under straffbestämmelsen. Som exempel på sådana åtgärder kan nämnas försäljning till underpris, förvärv av tillgångar till överpris, vinstutdelning, övertagande av skuld utan vederlag, efterskänkande av skuld och avstående från en tillkommande rätt vid t.ex. likvidation, arvskifte eller bodelning. Det måste dock vara fråga om en rätt som kan tillmätas ett förmögensvärde. Att t.ex. avstå från rätt till arv är således straffbart endast om arvlåtaren är död.

För att en åtgärd skall kunna jämföras med gåva i detta sammanhang fordras att den medför en minskning av gärningsmannens förmögenhet; i annat fall är det inte fråga om något avhändande av egendom. Det är således inte tillräckligt för straffansvar att egendom görs svåråtkomlig för borgenärerna, exempelvis genom inköp av utmätningsfri egendom.

Avhändandet skall avse ett betydande värde för att vara straffbart. Någon bestämd beloppsgräns för vad som i sammanhanget skall anses utgöra ett betydande värde anges inte i förarbetena. Förutom det absoluta värdet av den förmögensförsämring som den aktuella åtgärden medfört måste, enligt vad som anförs i motiven, även beaktas sådana omständigheter som åtgärdens karaktär, syfte och samband med gärningsmannens normala verksamhet liksom boets ekonomiska ställning. Beträffande rena avhändanden som inte är sedvanliga och som uppenbart saknar samband med gärningsmannens normala verksamhet uttalas att en rimlig utgångspunkt bör kunna vara att avhändandet för att vara straffbart skall ha motsvarat åtminstone det värde som utgör gränsen mellan skattebedrägeri och skatteförseelse (prop. 1985/86:30 s. 36 och 42), vilket för närvarande motsvarar ett prisbasbelopp.

För bedömningen av om förfarandet är straffbart saknar det betydelse om borgenärerna sedermera får full betalning eller om rättshandlingen i fråga kan bringas att återgå med tillämpning av reglerna om återvinning i konkurs.

Som oredlighet mot borgenärer straffbeläggs vidare det förfarandet att en gäldenär lämnar oriktiga uppgifter om sina tillgångar eller skulder vid skuldsanering enligt skuldsaneringslagen

(1994:334), konkurs eller förhandling om offentligt ackord och därigenom framställer sin ekonomiska ställning som sämre än den i verkligheten är. Det fordras inte att den oriktiga uppgiften har haft något inflytande på skuldsaneringens, konkursens eller ackordsförhandlingens resultat. Däremot går gäldenären fri från ansvar om den oriktiga uppgiften rättas innan den beedigas eller annars läggs till grund för förfarandet. Denna inskränkning i det straffbara området har tillkommit för att inte gäldenären av hänsyn till straffhot skall låta bli att rätta en oriktig uppgift eller medge en oriktighet som någon annan påpekar. Även det förfarandet att en gäldenär i samband med annan exekutiv förrättning åberopar en oriktig handling eller ett skenavtal och därigenom hindrar att erforderlig egendom genom förrättningen tas i anspråk för att bereda borgenär betalning eller säkerhet är straffbart som oredlighet.

Straffbestämmelsen om oredlighet mot borgenärer omfattar även det förfarandet att en gäldenär, då konkurs är förestående, ur riket bortför tillgång av betydande värde med uppsåt att egendomen skall undanhållas konkursen.

För oredlighet mot borgenärer skall slutligen också den gäldenär dömas som i konkurs undandrar eller undanhåller konkursförvaltningen tillgång.

I subjektivt hänseende är en förutsättning för ansvar att gärningsmannen haft uppsåt omfattande samtliga rekvisit. I likhet med vad som i allmänhet gäller är eventuellt uppsåt tillräckligt. I fråga om bortförande av tillgång inför förestående konkurs krävs direkt uppsåt angående att egendomen skall undanhållas konkursen. Om gärningsmannen inte har haft uppsåt kan i vissa fall ansvar för värdslöshet mot borgenärer (11 kap. 3 § BrB) komma i fråga.

Straffet för oredlighet mot borgenärer är fängelse i högst två år.

2.2 Grov oredlighet mot borgenärer

Oredlighet mot borgenärer har delats upp i två grader; normalbrott och grovt brott. För grov oredlighet mot borgenärer (11 kap. 2 § BrB) är straffskalan fängelse lägst sex månader och högst sex år.

I lagtexten anges vilka omständigheter som särskilt skall beaktas vid bedömningen av om brottet är grovt. Till dessa hör först och främst att gärningsmannen har beedigt en oriktig uppgift. Vidare kan brottet bedömas som grovt om gärningsmannen har begagnat falsk handling eller vilseledande bokföring eller om brottet har varit av betydande omfattning.

2.3 Vårdslöshet mot borgenärer

I 11 kap. 3 § BrB straffbeläggs vissa förfaranden som vårdslöshet mot borgenärer. I likhet med vad som är fallet med straffbestämmelsen om oredlighet mot borgenärer omfattar kriminaliseringen en rad sinsemellan olika förfaranden.

Om någon, när han är på obestånd eller när påtaglig fara föreligger för att han skall komma på obestånd, fortsätter rörelse under förbrukande av avsevärda medel utan motsvarande nytta för rörelsen och därigenom uppsåtligen eller av oaktsamhet försämrar sin förmögenhetsställning i avsevärd mån kan han ådra sig ansvar för vårdslöshet mot borgenärer. Detsamma gäller den som i motsvarande situation lever slösaktigt eller inlåter sig på äventyrligt företag eller lättsinnig ansvarförbindelse eller vidtar annan sådan åtgärd och därigenom försämrar sin förmögenhetsställning i avsevärd mån. I paragrafen straffbeläggs således delvis andra förfaranden än i bestämmelsen om oredlighet.

Förekomsten av obestånd eller påtaglig fara för obestånd skall bedömas efter samma kriterier som vid oredlighet mot borgenärer. Hänsyn skall således tas till såväl redan förfallna som latent skulder.

Med slösaktigt levnadssätt brukar avses att gäldenären för personligt behov förbrukar avsevärt större belopp än som med hän-

syn till hans yrke och övriga omständigheter framstår som försvarligt. Ansvar för denna typ av värdslöshet torde i princip bara kunna läggas enskilda näringsidkare och den som driver handelsbolag.

Med att någon fortsätter rörelse under förbrukande av avsevärda medel utan motsvarande nytta för rörelsen avses främst fall där gäldenären fortsätter en förlustbringande rörelse och därvid utnyttjar möjligheten till fortsatt kredit. Det kan emellertid även vara straffbart att anskaffa tillgångar som, med hänsyn till förstående konkurs eller annars, inte kan nyttiggöras i rörelsen, även om tillgångarna inte har betingat något överpris (prop. 1985/86:30 s. 35).

Som exempel på förfaranden som kan innebära att någon inlåter sig på äventyrligt företag eller lättsinnig ansvarsförbindelse har angetts att någon sätter i gång, utvidgar eller övertar en rörelse utan tillräckliga resurser. Bindande överenskommelser om framtida ersättningar, t.ex. extremt generösa pensionsåtaganden gentemot personer i ledande ställning, torde sannolikt också kunna falla under punkten lättsinnig ansvarsförbindelse, åtminstone om den framtida verksamheten äventyras genom åtagandet.

Kravet på att förfarandet skall ha inneburit att förmögenhetsställningen försämrats i avsevärd mån innebär en begränsning av det straffbara området. Förfarandet skall bedömas mot bakgrund av gäldenärens ekonomiska förhållanden och boets ställning. Någon absolut värdegräns av samma slag som i 11 kap. 1 § förekommer således inte.

Straffbestämmelsen omfattar även en oaktsam motsvarighet till sådan oredlighet som består i att en gäldenär förtiger tillgång, uppger obefintlig skuld eller lämnar annan sådan oriktig uppgift vid skuldsanering, konkurs eller förhandling om offentligt akkord. För straffansvar krävs grov oaktsamhet.

Bestämmelsen om värdslöshet mot borgenärer har ett blandat subjektivt rekvisit. I fråga om själva handlandet krävs uppsåt. När det gäller rekvisitet att förmögenhetsställningen försämrats i avsevärd mån krävs åtminstone grov oaktsamhet. I fråga om obe-

ståndssituationen omfattar straffansvaret inte bara den som insåg att han var på obestånd eller att det förelåg påtaglig fara för att han skulle komma på obestånd utan även den som inte insåg detta, men hade skälig anledning att anta att så var fallet.

Straffet för värdslöshet mot borgenärer är fängelse i högst två år. Värdslöshet mot borgenärer får, enligt 11 kap. 8 §, åtalas bara om det är påkallat ur allmän synpunkt. I förarbetena pekas särskilt på att fortsättande av rörelsen, t.ex. av hänsyn till de anställda, kan motivera att åtal inte väcks.

2.4 Mannamån mot borgenärer

I bestämmelsen om mannamån mot borgenärer (11 kap. 4 § BrB) straffbeläggs vissa i och för sig rättsenliga förfaranden som att betala skuld eller lämna säkerhet. Kriminaliseringen avser en situation där den som är på obestånd gynnar en viss borgenär samtidigt som det innebär fara för att andra borgenärs rätt förringas. För straffansvar krävs dels att gärningsmannen (eller den han företräder) är på obestånd, varvid även latent skulder skall beaktas, dels att han vidtar en åtgärd som gynnar åtminstone någon borgenär framför de andra. Vidare skall åtgärden medföra påtaglig fara för att andra borgenärs rätt förringas avsevärt.

Det praktiskt viktigaste förfarandet är att någon betalar en skuld som inte är förfallen. Om någon betalar en skuld med annat än sedvanliga betalningsmedel kan ansvar för mannamån aktualiseras oberoende av om skulden var förfallen till betalning eller inte. Det tredje fallet som nämns i bestämmelsen är att någon överlämnar en säkerhet som inte var betingad vid skuldens tillkomst. Straffansvar kan också utkrävas av den som vidtar någon annan sådan åtgärd. I förarbetena nämns som exempel att en gäldenär överenskommer med den av vilken han köpt varor om en återgång av köpet. Det avgörande är att åtgärden har vidtagits till förmån för viss borgenär utan att det förelagat någon civilrättslig skyldighet (prop. 1975/76:82 s. 97).

Även den gäldenär som i otillbörligt syfte gynnar en viss borgenär på annat sätt än som tidigare sagts döms för mannamån,

om förfarandet medför påtaglig fara för att andra borgenärers rätt förringas avsevärt. Kriminaliseringen är avsedd att träffa fall då gäldenärens handlande bestäms av en önskan att i en obeståndssituation visa välvilja mot en viss borgenär, fastän det sker på de övriga borgenärernas bekostnad. I NJA 1986 s. 779 ansågs ett aktiebolags återbetalning av handlån från ställföreträdaren för bolaget utgöra gynnande i otillbörligt syfte.

Subjektivt krävs uppsåt rörande obeståndssituationen samt i fråga om att det är en åtgärd av det slag som anges i paragrafen. Ansvar anses däremot vara uteslutet om gärningsmannen var okunnig om eller hade en felaktig uppfattning om reglerna om förmånsrätt.

Vidare straffbeläggs som mannamån att en gäldenär för att främja ackord i hemlighet lämnar eller utlovar betalning eller annan förmån. Det krävs inte att förfarandet leder till att andra borgenärer blir lidande. Däremot krävs direkt uppsåt.

Straffet för mannamån mot borgenärer är fängelse i högst två år.

2.5 Bokföringsbrott

Den som åsidosätter bokföringsskyldighet enligt bokföringslagen (BFL) genom att underlåta att bokföra affärshändelser eller bevara räkenskapsinformation eller genom att lämna oriktiga uppgifter i bokföringen eller på annat sätt döms enligt 11 kap. 5 § BrB för bokföringsbrott. Sådan bokföringsskyldighet som följer av annan lagstiftning sanktioneras, med de undantag som anges nedan, inte genom bestämmelsen om bokföringsbrott.

Det straffbara området begränsas till sådana åsidosättanden som innebär att rörelsens förlopp, ekonomiska resultat eller ställning till följd av åsidosättandet inte kan i huvudsak bedömas med ledning av bokföringen. Orden "på annat sätt" innebär att i princip samtliga bestämmelser i BFL och de lagar och lagrum i andra författningar som BFL hänvisar till är straffsanktionerade.

Straffbestämmelsen är ett s.k. blankettstraffbud som i fråga om de materiella kraven på bokföringen hänvisar till BFL.

I 2 kap. BFL anges *kretsen av bokföringsskyldiga*. Juridiska personer är i princip bokföringsskyldiga. Vissa undantag gäller dock. I 2 kap. 5 § BFL anges vilka juridiska personer som är generellt undantagna från bokföringsskyldigheten. Till dessa hör staten, kommunerna, landstingen, kommunalförbunden och regionförbunden, konkursbon samt stiftelser vars tillgångar får användas endast till förmån för bestämda fysiska personer. Vidare är vissa juridiska personer bokföringsskyldiga endast om värdet av deras tillgångar överstiger ett gränsbelopp, nämligen trettio prisbasbelopp enligt lagen (1962:381) om allmän försäkring. Detta undantag omfattar enligt 2 kap. 2 § BFL ideella föreningar, registrerade trossamfund (och delar av trossamfund), viltvårdsföreningar och fiskevårdsföreningar. Bokföringsskyldigheten inträder vid den juridiska personens bildande om tillgångarna då överstiger gränsbeloppet och annars från och med det kalenderår som värdet av tillgångarna överstiger gränsbeloppet. Bokföringsskyldigheten upphör om tillgångarna vid utgången av de tre senaste verksamhetsåren har varit lägre än gränsbeloppet. Om den juridiska personen bedriver näringsverksamhet eller är moderföretag i en koncern är den bokföringsskyldig även om de nyss angivna förutsättningarna inte är uppfyllda. För stiftelser gäller att dessa är bokföringsskyldiga om värdet av tillgångarna överstiger ett gränsbelopp som motsvarar tio prisbasbelopp. Bokföringsskyldigheten inträder respektive upphör under samma förutsättningar som gäller för ideella föreningar m.fl. Vissa stiftelser är dock alltid bokföringsskyldiga. Detta gäller stiftelser som bedriver näringsverksamhet, stiftelser som är moderstiftelser, insamlingsstiftelser enligt 11 kap. 1 § stiftelselagen (1994:1220), kollektivavtalsstiftelser enligt 11 kap. 3 § stiftelselagen, stiftelser som har bildats av eller tillsammans med staten, en kommun eller ett landsting, pensionsstiftelser enligt 9 § lagen (1967:531) om tryggnad av pensionsutfästelse m.m. samt personalstiftelser enligt 27 § den lagen.

Alla juridiska personer som inte omfattas av de undantag som anges i 2 kap. 2–5 §§ BFL är således bokföringsskyldiga. Till dem som alltid är bokföringsskyldiga hör bl.a. aktiebolag, ekonomis-

ka föreningar och handelsbolag. I lagen används termen bokslutsföretag för att avgränsa den grupp av företag som alltid är skyldiga att avsluta den löpande bokföringen med ett årsbokslut eller en årsredovisning.

En fysisk person som bedriver näringsverksamhet är bokföringsskyldig för denna. Sådan uthyrning av privatbostadsfastighet som avses i 2 kap. 13 § inkomstskattelagen (1999:1229) anses inte som näringsverksamhet i detta sammanhang. Däremot anses ägande eller brukande av sådan näringsfastighet som anges i 2 kap. 14 § samma lag alltid som näringsverksamhet.

I lagen (1992:160) om utländska filialer m.m. finns bestämmelser om bokföringsskyldighet för näringsverksamhet som bedrivs i Sverige av utländska företag och utomlands bosatta svenska eller utländska medborgare. Utländska företag skall bedriva sin näringsverksamhet i Sverige genom en filial med självständig förvaltning (2 §). För näringsverksamhet som bedrivs i Sverige av utomlands bosatta svenska eller utländska medborgare skall det finnas en i Sverige bosatt föreståndare med ansvar för den här bedrivna verksamheten (2 §). En utländsk filial skall ha en egen bokföring som är skild från det utländska företagens bokföring i övrigt (11 §). För bokföringen gäller i tillämpliga delar det samma som för ett svenskt företag av motsvarande slag (14 §).

I 4 kap. BFL preciseras *bokföringsskyldighetens innebörd*. Enligt 1 § skall den som är bokföringsskyldig dels löpande bokföra alla affärshändelser, dels se till att det finns verifikationer för alla bokföringsposter, dels bevara räkenskapsinformation och sådan utrustning som behövs för att presentera informationen i fråga. Härutöver skall ett bokslutsföretag upprätta balansräkning när bokföringsskyldigheten inträder, eller när grunden för denna ändras, samt framställa årsbokslut eller årsredovisning.

Bokföringsskyldigheten skall enligt 4 kap. 2 § fullgöras på sätt som överensstämmer med god redovisningssed. Enligt 8 kap. 1 § ansvarar Bokföringsnämnden för utvecklandet av god redovisningssed i allmänhet, medan Finansinspektionen har motsvarande roll när det gäller de särregler som kan krävas för företag som omfattas av lagen (1995:1559) om årsredovisning i kreditinstitut

och värdepappersbolag och lagen (1995:1560) om årsredovisning i försäkringsföretag.

Reglerna om *den löpande bokföringen* har samlats i 5 kap. BFL. I 1 § slås fast att affärshändelser skall bokföras så att de kan presenteras i registreringsordning (grundbokföring) och i systematisk ordning (huvudbokföring). Bokföringen skall göras så att det är möjligt att kontrollera fullständigheten i bokföringsposterna och att överblicka verksamhetens förlopp, ställning och resultat. Med affärshändelse avses alla förändringar i storleken och sammansättningen av ett företags förmögenhet (1 kap. 2 §). Kapitlet innehåller även bestämmelser om när bokföring senast skall äga rum (2 och 3 §§), hur en bokföringspost skall rättas (5 §), kravet på verifikation för varje affärshändelse (6 och 7 §§) samt skyldigheten att upprätta systemdokumentation och att ha behandlingshistorik (11 §).

I 6 kap. 1 § BFL anges vilka företag som varje räkenskapsår skall avsluta den löpande bokföringen med en *årsredovisning*. Den 1 januari 1996 infördes en allmän lag om årsredovisning, årsredovisningslagen (1995:1554), och två särskilda årsredovisningslagar, lagen om årsredovisning i kreditinstitut och värdepappersbolag och lagen om årsredovisning i försäkringsföretag. Genom dessa lagar har den svenska redovisningslagstiftningen anpassats till EG:s regelverk på redovisningsområdet. Beträffande innehållet i årsredovisningen hänvisas i 6 kap. 2 § BFL till bestämmelserna i de nu nämnda lagarna om årsredovisning. Genom denna hänvisning har ifrågavarande regler i årsredovisningslagarna gjorts till en del av BFL:s regelverk rörande upprättande av årsbokslut. Detta innebär bl.a. att ansvar för bokföringsbrott kan drabba den som när han upprättar årsbokslut har att följa någon av de nya årsredovisningslagarnas bestämmelser men åsidosätter denna skyldighet. Enligt 3 § skall de företag som inte upprättar årsredovisning avsluta den löpande bokföringen med ett årsbokslut. I fråga om det materiella innehållet i årsbokslut hänvisas till ett antal bestämmelser i årsredovisningslagen.

Regler om *arkivering av räkenskapsinformation* finns i 7 kap. BFL. Kapitlet innehåller bl.a. bestämmelser om formerna för be-

varande (1 §), tid och plats för förvaring (2 och 3 §§) samt regler om förstörande (6 och 7 §§).

Ett åsidosättande av de nu berörda bestämmelserna om löpande bokföring, verifikationer, årsbokslut och arkivering samt övriga regler om bokföring och årsredovisning kan alltså föranleda ansvar för bokföringsbrott. Bokföringsskyldigheten kan åsidosättas på många olika sätt, t.ex. genom att icke existerande tillgångar tas upp, att tillgångar och skulder värderas fel eller att kostnader bokförs som intäkter. En vanlig typ av fel är att bokföringen är ofullständigt förd, att verifikationer och annat underlag saknas eller att bokföring saknas helt för en viss period.

Vid införandet av den nya bokföringslagen diskuterades, med utgångspunkt i synpunkter under remissbehandlingen, om alla delar av årsredovisningen bör omfattas av straffbestämmelsen om bokföringsbrott. Regeringen fann att så bör vara fallet, varför även förvaltningsberättelsen och finansieringsanalysen samt motsvarande instrument i finansiella företag ingår i det straffsanktionerade området (prop. 1998/99:130 s. 330).

För att bokföringsbrott skall föreligga är det emellertid inte tillräckligt att bokföringsskyldigheten har åsidosatts; det krävs också att åsidosättandet har medfört att rörelsens förlopp, ekonomiska resultat eller ställning inte kan i huvudsak bedömas med ledning av bokföringen.

Det s.k. huvudsaksrekvisitet fick sin nuvarande utformning i samband med översyn av bokföringsbrottet år 1982. Ändringen, som innebar en anpassning till terminologin i 2 § i den då gällande bokföringslagen, avsågs inte innebära någon saklig förändring (prop. 1981/82:85 s. 30). Straffbestämmelsen hade tidigare utan ändring överförs till BrB från strafflagen. I strafflagen hade motsvarande bestämmelse införts i samband med den år 1942 genomförda reformeringen av förmögenhetsbrotten. Straffrättskommittén, vars förslag låg till grund för 1942 års reform, framhöll i fråga om begränsningen av straffansvaret att det förutsattes att felet var sådant att det rätta sammanhanget lätt undandrog sig uppmärksamheten vid en granskning av böckerna samt att

straffbarhet förelåg om sanningen väl kunde utrönas av böckerna men först efter mödosam forskning (SOU 1940:20 s. 231).

I propositionen anslöt sig departementschefen till kommitténs förslag och anförde bl.a. att som gäldenärsbrott uppenbarligen inte borde behandlas sådana fel eller ofullkomligheter i bokföringen som närmast har karaktären av förseelser mot den ordning som är stadgad för bokföringen. Han påpekade dock att förekomsten av en mängd småfel, även om vart och ett för sig inte var av beskaffenheten att föranleda ansvar, uppenbarligen kunde så förringa bokföringens värde att det förelåg förutsättningar för straffansvar (prop. 1942:4 s. 133 f.)

För att den bokföringsskyldige skall undgå straffansvar krävs alltså inte att bokföringen i alla avseenden återspeglar de verkliga förhållandena på sätt som överensstämmer med BFL:s bestämmelser och god redovisningssed. Om de fel eller brister som bokföringen är behäftad med påverkar möjligheterna att bedöma rörelsens förlopp, resultat eller ställning, får dock diskrepansen mellan bokförda belopp och de belopp som borde ha bokförts inte vara så stor att det inte är möjligt att i huvudsak bedöma förloppet, resultatet eller ställningen. Består bristen i att verifikationer är så ofullständiga att de affärshändelser de avser inte kan bedömas, får de ofullständiga verifikationerna på motsvarande sätt inte avse en så stor andel av det bokförda värdet att det inte är möjligt att ens i huvudsak bedöma rörelsens förlopp, resultat eller ställning.

Som brottssubjekt anges i 11 kap. 5 § BrB *den som* åsidosätter bokföringsskyldighet enligt BFL. En bokföringsskyldig enskild näringsidkare kommer naturligtvis i första hand själv i fråga som gärningsman vid åsidosättande av bokföringsskyldigheten. Av allmänna principer följer vidare att den som är legal ställföreträdare för en bokföringsskyldig juridisk person kan dömas som gärningsman vid åsidosättande av den juridiska personens bokföringsskyldighet. Även den som faktiskt har hand om bokföringen åt den bokföringsskyldige, t.ex. maken till en enskild näringsidkare eller en kamrer eller ekonomichef i ett aktiebolag, kan komma i fråga som gärningsman. Kretsen av dem som kan dö-

mas till ansvar som gärningsmän är således vidsträckt. Härutöver kan ansvar enligt reglerna om medverkan till brott aktualiseras för den som har anstiftat eller på annat sätt medverkat till bokföringsbrottet.

I subjektivt hänseende fordras uppsåt eller oaktsamhet. För straffansvar krävs således till en början att gärningsmannens uppsåt har omfattat att bokföringsskyldighet förelåg, eller att han av oaktsamhet inte har insett hur det förhållit sig därmed, och att denna åsidosattes. Vidare krävs att han genom åsidosättandet uppsåtligen eller av oaktsamhet har åstadkommit den i straffbestämmelsen angivna effekten, nämligen att rörelsens förlopp, ekonomiska resultat eller ställning inte i huvudsak kan bedömas med ledning av bokföringen. Det krävs däremot inte att gärningsmannen själv insett att åsidosättandet skulle leda till en sådan effekt.

Straffet för bokföringsbrott av normalgraden är fängelse i högst två år. Ringa fall bestraffas med böter. För grova fall av bokföringsbrott infördes år 1982 en särskild straffskala omfattande fängelse i lägst sex månader och högst fyra år. Huruvida brottet är grovt skall avgöras med hänsyn till samtliga omständigheter. I motiven anfördes följande angående vilka förhållanden som skall beaktas vid denna prövning (prop. 1981/82:85 s. 31).

Bland de omständigheter som kan vara av betydelse är ----- om bokföringsskyldigheten åsidosatts helt eller till stora delar. Över huvud taget är naturligtvis bristernas karaktär och betydelse i ekonomiskt eller annat hänseende av stor vikt. Vidare inverkar självfallet graden av förslagenhet och planering. Som exempel på omständigheter som bör föranleda att brotten bedöms som grova kan här nämnas att åsidosättandet av bokföringsskyldigheten skett systematiskt under en följd av år eller att det skett i en rörelse, vars verksamhet är av stor omfattning och omsätter höga belopp. Ansvar enligt den svårare graden torde i praktiken komma i fråga endast vid uppsåtligt brott.

Uppsåtliga bokföringsbrott av normalgraden, liksom grova brott, anses vara av sådan art att påföljden normalt bör bestäm-

mas till fängelse, även om straffvärdet inte skulle vara särskilt högt och den tilltalade inte heller tidigare begått brott i sådan utsträckning att det av den anledningen är uteslutet att döma till annan påföljd.

Frågan om valet av påföljd för normalgraden av bokföringsbrott har varit föremål för Högsta domstolens prövning vid åtskilliga tillfällen (se t.ex. NJA 1983 s. 205, 1984 s. 710, 1987 s. 130, 1998 s. 300, samt 2001 s. 397 och s. 618). Förutom sådana personliga förhållanden som ålder, hälsotillstånd och familjesituation, har Högsta domstolen som skäl för att döma till annan påföljd än fängelse anfört att rörelsen varit av blygsam omfattning, att det inte funnits några anställda, att syftet med den straffbara åtgärden inte varit att undandra skatt eller annars utgjort ett led i planerad ekonomisk brottslighet, samt att den tilltalade saknat förmåga att själv organisera och sköta bokföringen på ett acceptabelt sätt och till följd av svag ekonomi också haft svårt att bekosta sådana yrkesmässig hjälp som han behövt för att lägga upp ett system för bokföringen.

Det ligger i sakens natur att omständigheter av nyss nämnt slag inte är ovanliga i fall där ansvar för bokföringsbrott aktualiseras. Av kriminalstatistiken framgår också att det inte är fängelse utan villkorlig dom som är den vanligast förekommande påföljden vid bokföringsbrott (se avsnitt 4.2.1).

I 35 kap. 4 § tredje stycket BrB finns en särskild preskriptionsregel för bokföringsbrott som inte är ringa. Har den bokföringskyldige inom fem år från brottet försatts i konkurs, fått eller erbjudit ackord eller inställt sina betalningar, skall preskriptionstiden räknas från den dag då detta skedde. Om denne inom fem år från brottet blivit föremål för skatte- eller taxeringsrevision räknas preskriptionstiden från den dag då revisionen beslutades. Ringa bokföringsbrott preskriberas enligt huvudregeln i 35 kap. 1 § BrB när två år förflutit från brottets fullbordan.

Inte sällan uppstår frågor om brottskonkurrens i samband med lagföring för bokföringsbrott. Den omständigheten att vilseledande bokföring begagnas som ett medel för bedrägeri, förskingring eller oredlighet mot borgenärer kan enligt 9 kap. 3 §,

10 kap. 3 § respektive 11 kap. 2 § BrB föranleda att detta brott bedöms som grovt. Den vilseledande bokföringen skall då inte anses utgöra ett särskilt brott. Eftersom straffskalan för grovt bokföringsbrott inte är lika sträng som straffskalorna för grovt bedrägeri, grov förskingring och grov oredlighet mot borgenärer saknar det i sammanhanget betydelse om åsidosättandet av bokföringsskyldigheten sett för sig skulle vara att bedöma som grovt bokföringsbrott. Om däremot ett grovt bokföringsbrott har utgjort ett medel för grovt svindleri, som har samma straffskala som det grova bokföringsbrottet, bör ansvar ådömas för båda brotten i konkurrens (prop. 1981/82:85 s. 31).

När ett grovt skattebrott begåtts med användande av vilseledande bokföring bör detta i regel konsumera ansvar för bokföringsbrott. Om även ett annat skyddsintresse än det som ligger till grund för skattebrottslagen skulle ha åsidosatts genom bokföringsbrottet kan det emellertid bli fråga om att döma särskilt för detta brott (prop. 1995/96:170 s. 163 f.).

Straffbestämmelsen om försvärande av skattekontroll i 10 § skattebrottslagen (1971:69) var fram till den 1 juli 1996 subsidiär till bestämmelsen om bokföringsbrott. Då gjordes normala konkurrensregler tillämpliga, vilket innebär att domstolen kan döma för såväl bokföringsbrott som försvärande av skattekontroll i konkurrens. I förarbetena (prop. 1995/96:170 s. 137) anfördes att en sådan effekt inte kunde sägas vara obefogad med hänsyn till de båda bestämmelsernas delvis olika syften och tillämpningsområden. Vidare påpekades att saken i praktiken kunde styras genom åklagarens utformning av gärningsbeskrivningen.

Det är inte ovanligt att falska verifikationer eller förfalskningar av andra räkenskapshandlingar används vid bokföringsbrott. Brottskonkurrens får i dessa fall anses föreligga med straffbestämmelsen om urkundsförfalskning (SOU 1940:20 s. 233). Sedan år 1982 är bestämmelsen om s.k. negativ materiell förfalskning, undertryckande av urkund, subsidiär i förhållande till bokföringsbrottet.

3 Tidigare förslag till ändringar i 11 kap. brottsbalken

3.1 Borgenärsbrottsutredningens förslag

3.1.1 Oredlighet mot borgenärer

I Borgenärsbrottsutredningens uppdrag ingick att utreda förutsättningarna för att ersätta det för flertalet av borgenärsbrotten grundläggande obestandsrekvisitet med ett annat, mera lämpligt rekvisit. Uppdraget hade i denna del sin bakgrund i att det i olika sammanhang hade påtalats att obestandsrekvisitet leder till stora bevisvärigheter för de brottsbekämpande myndigheterna.

Frågan hade tidigare behandlats i departementspromemorian Galdenärsbrott, En översyn av 11 kap. brottsbalken med förslag till ändringar (Ds Ju 1983:17). Där föreslogs bl.a. att obestandsbegreppet skulle utmönstras och att straffansvar enligt huvudregeln skulle kräva insufficiens. Med insufficiens avsågs att gärningsmannens skulder vid gärningstillfället uppenbart översteg hans för utmätning åtkomliga tillgångar. Detta förslag utsattes emellertid för stark kritik under remissbehandlingen och kom inte att läggas till grund för någon lagändring.

Borgenärsbrottsutredningen skulle enligt direktiven överväga såväl det i den nyss nämnda departementspromemorian framlagda förslaget som andra lösningar. Utredningen fann att det grundläggande problemet är att, i de fall misstanke om brott mot borgenärer uppkommer, bristerna i bokföringen och underlaget för denna inte sällan är så stora att det inte går att få fram ens en ungefärlig tidpunkt för när företaget kom på obestånd. Straff-

rättsligt ansvar för oredlighet kan då inte utkrävas på grund av bevissvårigheter. Utredningen konstaterade också att det i ett sådant fall är lika svårt att bevisa påtaglig fara för obestånd. Utredningen ansåg emellertid, under hänvisning till de invändningar som hade rests mot tidigare förslag om att knyta straffansvaret till insufficiens, att det inte vore någon framkomlig väg att på nytt föra fram tanken att ersätta obeståndsrekvisitetet med en konstruktion som bygger på insufficiensbegreppet. Enligt utredningens uppfattning skulle svårigheterna att påvisa insufficiens ofta snarast vara större än svårigheterna att påvisa insolvens.

Borgenärsbrottsutredningens slutsats blev att man även i fortsättningen bör använda begreppen obestånd och fara för obestånd i straffbestämmelserna om brott mot borgenärer.

Mot bakgrund av att en väsentlig anledning till att obeståndsrekvisitetet vållar problem för de brottsbekämpande myndigheterna är att de misstänkta ofta saknar bokföring eller att bokföringen är ytterst bristfällig föreslog utredningen i stället en utvidgning av straffansvaret för oredlighet. När en bokföringsskyldig gäldenär saknar den överblick över den ekonomiska ställningen som bokföringen är avsedd att medföra, borde man, enligt utredningens uppfattning, kunna kräva av honom att han av hänsyn till borgenärerna avstår från att försämma sin ekonomiska ställning i mera avsevärd mån.

Utredningen föreslog därför att straffansvaret för oredlighet mot borgenärer vid gåvor, förstörande av egendom och liknande åtgärder utvidgas till att omfatta även situationer där bokföringsskyldigheten har åsidosatts på sådant sätt att tillräckligt underlag saknas för en bedömning av om den tilltalade var på obestånd vid tidpunkten för den förmögenhetsförsämrande åtgärden. Straffansvar skulle enligt förslaget i dessa fall förutsätta inte bara att tillräckligt underlag för en sådan bedömning saknades för den tilltalade när han vidtog åtgärden utan också att domstolen saknar sådant underlag vid tidpunkten för domen. Den tilltalade skulle gå fri från ansvar för oredlighet om utredningen gav underlag för att konstatera att det inte förelåg obestånd.

Utredningen föreslog vidare att straffansvaret för oredlighet skulle omfatta underlåtenhet att i konkurs medverka till att tillgångar ställs till konkursförvaltningens förfogande, i den mån förfarandet var otillbörligt. Utredningen föreslog också ändringar i fråga om gäldenärs ansvar för oriktiga uppgifter vid exekutiva förfaranden. Förslaget innebar till viss del en begränsning av straffansvaret för oredlighet och till viss del en utvidgning.

3.1.2 Vårdslöshet mot borgenärer

Borgenärsbrottsutredningen föreslog tämligen omfattande förändringar i fråga om brottet vårdslöshet mot borgenärer. Straffansvaret skulle enligt förslaget ges en mera generell utformning och ta sikte på illojala eller annars oförsvarliga åtgärder. Enligt utredningens förslag skulle den som, när han är eller kan befaras komma på obestånd, avsevärt försämrar sin förmögensställning genom att fortsätta en rörelse som går med stor förlust eller annars vidtar någon gentemot borgenärerna oförsvarlig ekonomisk åtgärd dömas för vårdslöshet mot borgenärer, allt under förutsättning att åtminstone grov oaktsamhet kan läggas honom till last. Kravet på uppsåt i förhållande till själva handlingsrekvisitet slopades, i syfte att undanröja en svaghet i brottskonstruktionen som gör bestämmelsen svårtillämpad. Enligt förslaget begränsades det straffbara området genom ett oförsvarlighetsrekvisit. I fråga om oriktigt uppgiftslämnande i konkurs föreslogs samma ändringar som för oredlighetsbrottet, dvs. både en begränsning och en utvidgning av det straffbara området. Utredningen föreslog vidare att straffmaximum för vårdslöshet mot borgenärer skulle sänkas från två till ett års fängelse, vilket motiverades med att straffbestämmelsen generellt sett innefattar mindre grova åsidosättanden av borgenärernas intressen. En särskild preskriptionsregel skulle dock leda till att preskriptionstiden fem år kvarstod vid förmögenshetsförsämrande åtgärder. För oriktigt uppgiftslämnande i samband med konkurs skulle preskriptionstiden enligt förslaget bli två år.

3.1.3 Mannamån mot borgenärer

Utredningen föreslog en modernisering av mannamånsbrottet, varigenom straffbestämmelsen gavs en mera generell utformning. Förslaget innebar att straffbarheten skulle knytas till ett oförsvarlighetsrekvisit på så sätt att ansvar skulle kunna utkrävas av den som, när han är på obestånd, gynnar en viss borgenär genom betalning, överlämnande av säkerhet eller någon annan sådan åtgärd, om förfarandet är uppenbart oförsvarligt med hänsyn till beloppets eller säkerhetens storlek samt till åtgärdens syfte eller övriga omständigheter. Vidare skulle enligt förslaget straffansvaret utvidgas till att omfatta även den som genom en sådan uppenbart oförsvarlig åtgärd försätter sig på obestånd.

Utredningen föreslog också att mannamånsbrottet skulle ges en ny beteckning, nämligen otillbörligt gynnande av borgenär. Enligt utredningens mening är den nuvarande brottsbeteckningen fortfarande språkligt adekvat men alltför alderdomlig för att kunna förstås av en bredare allmänhet.

3.1.4 Bokföringsbrott

Borgenärsbrottsutredningen ansåg att bestämmelsen om bokföringsbrott i princip bör kunna behållas i sin nuvarande utformning, men med viss modernisering. På några punkter föreslog utredningen sakliga förändringar.

Utredningen föreslog att det i bestämmelsen om bokföringsbrott i förtydligande syfte uttryckligen görs skillnad mellan den löpande bokföringen och bokslutet. Förslaget föranleddes av att utredningen hade konstaterat att man i rättspraxis ibland inte beaktat det förhållandet att det, även när bokföringsskyldigheten fullgjorts på ett korrekt sätt, ofta inte är möjligt att bedöma en rörelses ekonomiska resultat eller ställning enbart med ledning av den löpande bokföringen och att omvänt själva bokslutet normalt endast i mindre utsträckning kan ge upplysningar om rörelsens förlopp.

Borgenärsbrottsutredningen föreslog även att det direkt av lagtexten skall framgå att ett åsidosättande av skyldigheten enligt bokföringslagen att bevara verifikationer omfattas av straffansvaret.

Utredningen föreslog vidare att den nuvarande straffskalan för ringa bokföringsbrott avskaffas och ersätts med en särskild straffskala, omfattande böter eller fängelse i högst sex månader, för fall då brottet med hänsyn till rörelsens omfattning och bristernas beskaffenhet eller omständigheterna i övrigt är mindre allvarligt. Den föreslagna straffskalan var avsedd att täcka även de lindrigaste av de fall som i dag brukar hänföras till bokföringsbrott av normalgraden.

Som huvudskäl för förslaget att ringa bokföringsbrott inte längre skall utgöra en särskild brottstyp anförde utredningen att lagtexten i dess nuvarande utformning ger uttryck för en viss spänning som är ägnad att försvåra tolkningen. Enligt utredningen är det förhållandet, att bokföringsbrott föreligger endast när rörelsens förlopp, ekonomiska resultat eller ställning inte kan i huvudsak bedömas med ledning av bokföringen, svärförenligt med en ordning där ringa brott klassificeras som en särskild brottstyp. Bokföringsfel som enligt vanliga bedömningskriterier är att anse som ringa bör enligt utredningen över huvud taget inte leda till lagföring.

Grovt bokföringsbrott skulle enligt utredningens förslag ges en egen brottsrubricering. Förslaget innebar också att kvalifikationsgrunderna för när ett bokföringsbrott skall anses som grovt anges i straffbestämmelsen genom en exemplifiering. Att rörelsen haft stor omfattning eller att falska eller osanna handlingar kommit till användning var omständigheter som enligt förslaget särskilt skulle beaktas.

Slutligen föreslog utredningen att det i straffbestämmelsen om bokföringsbrott skulle införas en definition av begreppet bokföringsskyldighet i 11 kap. BrB. Med bokföringsskyldighet skulle enligt förslaget avses en i lag eller med stöd av lag föreskriven skyldighet att föra och bevara räkenskaper som inte endast syftar till att ge underlag för taxering eller myndighets kontrollverk-

samhet vid beräkning eller uppbörd av skatt eller avgift. Den föreslagna ändringen var i huvudsak redaktionell och innebar enligt utredningen marginella skillnader i fråga om omfattningen av kriminaliseringen.

3.1.5 Övriga förslag

Borgenärsbrottsutredningen tog även upp frågan om målsägarrollen vid brott mot borgenärer. Om ett sådant brott har förövats under en pågående konkurs torde enligt utredningen såväl konkursboet som enskilda borgenärer ha ställning som målsägande och äga rätt att föra ersättningstalan mot exempelvis en ställföreträdare för ett gäldenärsbolag. För att reglera förhållandena mellan borgenärerna och konkursboet föreslog utredningen en regel i konkurslagen om att en enskild borgenärs talerätt skall vara subsidiär till förvaltarens och att en eventuell talan görs för boets räkning. Utredningen föreslog även att det i 3 kap. 27 § lagen (1996:764) om företagsrekonstruktion skulle införas en ny grund för att förklara ackord förfallet, nämligen att gäldenären i ansökan eller under handläggningen lämnat oriktig uppgift.

3.2 Remissinstanserna

3.2.1 Allmänt om remissutfallet

Borgenärsbrottsutredningens betänkande fick ett blandat mottagande. Vissa remissinstanser kritiserade förslagen för att inte vara tillräckligt långtgående, medan andra remissinstanser ansåg att utredningen hade gått för långt i sina strävanden att underlätta bekämpningen av ekonomisk brottslighet, på bekostnad av rättssäkerheten för enskilda. Många remissinstanser hade dock inga erinringar mot förslagen. Ett flertal kritiska remissinstanser framhöll att utredningens förslag knappast ledde till att straffbestämmelserna blev enklare att tillämpa utan tvärtom till att de

blev ännu mer komplexa. Samtidigt uttrycktes tillfredsställelse över de förenklingar som föreslogs.

3.2.2 Oredlighet mot borgenärer

De flesta av de remissinstanser som har yttrat sig över Borgenärsbrottsutredningens överväganden rörande möjligheterna att ersätta det nuvarande obeståndsrekvisitet med ett rekvisit som är lättare att tillämpa har förklarat sig dela utredningens uppfattning att det inte är någon framkomlig väg att övergå till en konstruktion som bygger på insufficiensbegreppet. Såväl *Riksåklagaren* som *Statsåklagarmyndigheten för speciella mål* har emellertid kritiserat utredningen för att den inte närmare har diskuterat några andra tänkbara lösningar. Riksåklagaren har framhållit att frågan bör övervägas ytterligare. En remissinstans har pekat på möjligheten att komma till rätta med en del av de olägenheter som är förknippade med det nuvarande obeståndsrekvisitet genom att komplettera detta rekvisit med någon form av "hjälpregel" utformad med presumtionsregeln i 2 kap. 8 § konkurslagen som förebild.

Utredningens förslag om att straffansvaret för oredlighet mot borgenärer vid avhändanden av egendom av betydande värde skall utsträckas genom införandet av en ny straffbarhetsförutsättning har fått ett mycket blandat mottagande. Många remissinstanser, bland dem *Riksskatteverket*, *Brottsförebyggande rådet*, *Juridiska Fakultetsnämnden vid Stockholms Universitet*, *Svenska Bankföreningen*, *Föreningen Auktoriserade Revisorer* och *Bokföringsnämnden*, har tillstyrkt förslaget. Några, bland dem *Sveriges Advokatsamfund*, har lämnat det utan erinran.

Åtskilliga remissinstanser har emellertid av olika skäl framfört invändningar mot förslaget.

Några remissinstanser, däribland *Riksåklagaren* och *Åklagarmyndigheterna i Stockholm och Göteborg*, har ansett förslaget otillräckligt och förordat att straffbestämmelsen bör omfatta även den situationen att gärningsmannen efter den förmögensförsämrande åtgärden åsidosätter sin bokföringsskyldighet

på sådant sätt att tillräckligt underlag saknas för att bedöma om han vid tiden för avhändandet var eller kunde befaras komma på obestånd. Andra, bland dem *Rikspolisstyrelsen* och flertalet åklagarmyndigheter, har uttryckt tvekan om förslaget leder till den önskade effektivitetsvinsten.

Åtskilliga remissinstanser har emellertid avstyrkt förslaget eller uttryckt stor tveksamhet, däribland *Domstolsverket*, *Sveriges domareförbund*, *Åklagarmyndigheterna i Malmö och Västerås*, *Juridiska fakultetsnämnden vid Uppsala Universitet*, *Industriförbundet* och *Företagarnas Riksorganisation*. Invändningarna gäller främst den föreslagna regleringens förenlighet med principen om att åklagaren i ett brottmål skall ha bevisbördan för samtliga relevanta omständigheter. Från flera håll har anförts att förslaget i realiteten innebär att den misstänkte får bära bevisbördan för att han vid tiden för avhändandet inte var på obestånd eller kunde befaras komma på obestånd.

En del av de remissinstanser som ställt sig avvisande till utredningens förslag har framhållit att ett lämpligare alternativ skulle kunna vara att låta den omständigheten att ett vederlagsfritt avhändande ägt rum under tid då bokföringsskyldigheten åsidosatts, inverka på bedömningen av bokföringsbrottets svårhetsgrad, så att detta regelmässigt kvalificeras som grovt i dessa fall.

Även förslaget att straffansvaret för oriktiga uppgifter begränsas till att gälla vid konkurs har fått ett blandat mottagande. *Riksskatteverket* och flertalet kronofogdemyndigheter har varit negativa, medan exempelvis *Riksåklagaren* och flertalet åklagarmyndigheter har tillstyrkt förslaget. Utvidgningen av straffansvaret har i huvudsak mottagits positivt. Även de som varit positiva till förslaget har emellertid haft synpunkter på utformningen av lagtexten, som ansetts ge upphov till många frågor. De negativa remissinstanserna har funnit förslaget otydligt och alltför generaliserande. Vissa remissinstanser, främst de som varit negativa till en begränsning av straffansvaret för oriktiga uppgifter, har velat gå ännu längre i kriminalisering.

Förslaget att straffansvaret för oredlighet mot borgenärer skall omfatta även fall då konkursgäldenären underlåter att medverka

till att tillgångar ställs till konkursförvaltarens förfogande har i huvudsak fått ett positivt bemötande av dem som kommenterat förslaget. Det har dock genomgående betonats att det är nödvändigt att avgränsa det straffbara området genom något rekvisit.

3.2.3 Vårdslöshet mot borgenärer

Utredningens förslag angående vårdslöshet mot borgenärer har fått ett blandat mottagande. Flertalet av dem som har tillstyrkt förslagen, t.ex. *JO*, *Rikspolisstyrelsen*, *Brottsförebyggande rådet* och *Sveriges Advokatsamfund*, har inte uttalat sig om just denna bestämmelse. Några har avstyrkt helt eller varit tveksamma till förslagen som helhet, bland dessa *Helsingborgs tingsrätt*, *Kronofogdemyndigheten i Östergötlands län* och *Juridiska fakultetsnämnden vid Uppsala Universitet*. Flertalet remissinstanser har dock tillstyrkt delar av förslagen medan de har förkastat andra delar.

Samtliga remissinstanser som uttalat sig i frågan har tillstyrkt införandet av ett enhetligt subjektivt rekvisit. Däremot har meningarna varit delade i övrigt. Medan en åklagarmyndighet har föreslagit att brottet avkriminaliseras har en annan förordat att ett grovt brott införs. Några åklagarmyndigheter har föreslagit att ytterligare förfaranden kriminaliseras medan exempelvis *Göta Hovrätt*, *Konkursförvaltarkollegiernas förening* och *Företagarnas Riksorganisation* har avstyrkt eller uttryckt tveksamhet till kriminaliseringen i vissa delar. De remissinstanser som varit kritiska till att ansvaret för oriktigt uppgiftslämnade vid exekutiv förrättning begränsas i 1 § har som regel framfört samma synpunkt i fråga om avkriminalisering av vårdslöshetsbrottet. *Riksskatteverket* och flera kronofogdemyndigheter har ansett att möjligheten till åtalsprövning bör avskaffas.

Med några få undantag har de remissinstanser som uttalat sig om förslaget till sänkning av straffskalan avstyrkt detta, oavsett vilken uppfattning de haft om ändringarna i övrigt. Även den särskilda preskriptionsregeln har kritiserats.

3.2.4 Mannamån mot borgenärer

Flertalet remissinstanser har godtagit Borgenärsbrottsutredningens bedömning att bestämmelsen om mannamån mot borgenärer bör moderniseras och ges en mera generell utformning. Ett antal remissinstanser har emellertid ansett att utredningens förslag har brister i olika avseenden, varför vissa förordar att den nuvarande bestämmelsen behålls. Andra har i princip godtagit förslaget men ansett att det fått en alltför snäv utformning. Bland dem som tillstyrkt utredningens förslag eller lämnat detta utan erinran är *JO, Domstolsverket, Riksrevisionsverket, Riksskatteverket, Brottsförebyggande rådet* och *Sveriges Ackordscentral*. Till de remissinstanser som godtagit huvuddragen i förslaget men förordat viss omarbetning hör *Göta Hovrätt, Riksåklagaren, Statsåklagarmyndigheten för speciella mål, Åklagarmyndigheterna i Göteborg, Malmö, Linköping och Västerås, Rikspolisstyrelsen* samt *Svenska Revisorssamfundet*. Vad som särskilt har framhållits är att paragrafens tillämpningsområde blir alltför begränsat med det föreslagna rekvisitet "uppenbart oförsvarlig". Några remissinstanser har vidare framhållit att det bör övervägas om inte kriminaliseringen, i likhet med övriga bestämmelser i kapitlet, bör omfatta även handlingar som företas vid fara för obestånd. De remissinstanser som varit negativa till förslaget, bland vilka kan nämnas *Helsingborgs tingsrätt, Åklagarmyndigheten i Stockholm och Juridiska fakultetsnämnden vid Stockholms Universitet*, har menat att förslaget skapar nya oklarheter angående gränsdragningen mellan tillåtna och otillåtna åtgärder. I frågan om brottet skall ges en ny rubricering har meningarna varit delade.

3.2.5 Bokföringsbrott

Flertalet remissinstanser har inte haft några invändningar mot Borgenärsbrottsutredningens förslag att ringa bokföringsbrott inte längre skall utgöra en särskild brottstyp utan ersättas med en särskild straffskala för brott av mindre allvarlig art. Några instanser har emellertid ställt sig avvisande till förslaget.

Riksåklagaren har visserligen i likhet med utredningen ansett att ringa fall av bokföringsbrott inte längre bör vara en särskild brottstyp, men avstyrkt förslaget om en särskild straffskala för bokföringsbrott som är att anse som mindre allvarliga. Riksåklagaren har framhållit att ett genomförande av det sist nämnda förslaget skulle innebära att ett mindre strängt synsätt anläggs på bokföringsbrottet än vad som är fallet i dag; antalet fall i vilka det döms till böter skulle öka mycket kraftigt, vilket vore ägnat att ge felaktiga signaler till de bokföringsskyldiga och allmänheten. Ett genomförande av förslaget om en särskild straffskala för mindre allvarliga fall skulle enligt Riksåklagaren medföra avsevärda tillämpningsproblem eftersom det leder till en helt ny gränsdragning. *Riksskatteverket* har förordat en betydligt mer långtgående kriminalisering och kraftigt höjda straffskalor.

Behovet av ett ringa eller mindre allvarligt bokföringsbrott har ifrågasatts av *Åklagarmyndigheterna i Stockholm* och *Göteborg*. Sistnämnda myndighet har pekat på alternativet att låta straffskalan för ringa bokföringsbrott omfatta böter eller fängelse i högst sex månader. *Åklagarmyndigheten i Linköping* har avstyrkt utredningens förslag och förordat att det nuvarande ringa bokföringsbrottet avkriminaliseras. Även vissa av de remissinstanser som förklarat sig positiva till förslaget har uttryckt farhågor för att ändringen kan leda till att synen på bokföringsbrott som ett allvarligt brott tonas ned, vilket inte har ansetts önskvärt.

Från flera håll har anförts att, om en särskild straffskala införs för mindre allvarliga fall av bokföringsbrott, det är angeläget att även dessa fall omfattas av den särskilda preskriptionsregeln i 35 kap. 4 § tredje stycket BrB.

Förslaget om att det i straffbestämmelsen om bokföringsbrott skall göras uttrycklig skillnad mellan löpande bokföring och bokslut har fått ett blandat mottagande. Av de remissinstanser som särskilt yttrat sig i denna fråga har *Åklagarmyndigheten i Sundsvall*, *Finansbolagens förening*, *Bokföringsnämnden*, *Sveriges Ackordcentral* och *Svenska Inkassoföreningen* tillstyrkt förslaget. *Riksåklagaren*, *Åklagarmyndigheterna i Göteborg*, *Malmö*, *Linköping* och *Västerås*, samt *Kronofogdemyndigheten i Stockholms län*

och *Konkursförvaltarkollegiernas förening* har däremot ställt sig avvisande till förslaget. *Statsåklagarmyndigheten för speciella mål* har förklarat att förslaget är tilltalande från teoretiska utgångspunkter men att det, om inte motiven klagörs på ett pedagogiskt sätt, i sämsta fall kan få motsatt effekt mot den önskade. Enligt myndigheten vore det olyckligt om utformningen av rekvisiten för bokföringsbrott skulle kunna leda till att en gäldenär hävdar att han under löpande räkenskapsår inte är skyldig att ha bokföringen i sådant skick att verksamhetens resultat och ställning kan bedömas.

Förslaget att det av lagtexten skall framgå att ett åsidosättande av skyldigheten enligt bl.a. bokföringslagen att bevara verifierationer omfattas av straffansvaret för bokföringsbrott har fått ett positivt mottagande; samtliga instanser som uttalat sig i frågan har tillstyrkt förslaget.

Remissinstanserna har inte heller framfört några invändningar mot förslaget att grovt bokföringsbrott ges en egen brottsrubricering. Även förslaget att kvalifikationsgrunderna för när ett bokföringsbrott skall anses som grovt anges i straffbestämmelsen genom en exemplifiering har mottagits positivt. Från några håll har anförts att ytterligare kvalifikationsgrunder bör anges i lagtexten. *Riksåklagaren, Åklagarmyndigheten i Västerås* och *Skattemyndigheten i Kopparbergs län* har förordat att det förhållandet att bokföringsskyldigheten helt har eftersatts fogas till den av utredningen föreslagna exemplifieringen av kvalificerande faktorer. *Åklagarmyndigheten i Västerås* har därutöver anført att som kvalificerande faktorer även bör anges att bokföringsskyldigheten systematiskt eftersatts under en följd av år och att bristerna i bokföringen haft stor betydelse i ekonomiskt hänseende. *Kronofogdemyndigheten i Stockholms län* har föreslagit att risk för obestånd och senare inträffat obestånd bör nämnas i straffbestämmelsen som kvalificerande omständigheter.

Av de få remissinstanser som har kommenterat utredningens förslag om införande av en legaldefinition av begreppet bokföringsskyldighet i 11 kap. BrB har hälften i princip godtagit förslaget, medan de övriga ställt sig avvisande.

Några remissinstanser, däribland *Riksskatteverket*, har i sina remissvar framfört önskemål om att lagstiftaren tydligt uttalar att bokföringsbrott är brott av sådan art att påföljden normalt bör bestämmas till fängelse. Flera remissinstanser har vidare förordat att minimistraffet för bokföringsbrott justeras uppåt till fängelse i minst sex månader. Några har därutöver föreslagit att maximistraffet för grovt bokföringsbrott skall vara sex år och för ringa fall av bokföringsbrott fängelse i högst ett år.

3.2.6 Övriga förslag

Bara ett fåtal remissinstanser har kommenterat den föreslagna ändringen i konkurslagen angående talerätt. *Riksåklagaren*, *Kronofogdemyndigheten i Västernorrlands län* och *Kronofogdemyndigheten i Malmöhus län* samt *Sveriges Ackordscentral* har tillstyrkt förslaget, medan *Kronofogdemyndigheten i Östergötlands län* och *Konkursförvaltarkollegiernas förening* har varit negativa till förslaget. Förslaget om att införa en ny grund för att förklara ackord förfallet har lämnats okommenterat av nära nog samtliga remissinstanser. Den enda remissinstans som har kommenterat förslaget har ifrågasatt behovet av regeln.

4 Ändrade förutsättningar?

4.1 Allmänt

Under den tid som gått sedan Borgenärsbrottsutredningen år 1996 lade fram sina förslag har förhållandena förändrats på olika sätt, vilket har betydelse för hur regelverket bör utformas.

För det första har Högsta domstolen i ökad utsträckning tagit upp mål om ekonomisk brottslighet. Vissa frågor som berördes i Borgenärsbrottsutredningens betänkande har härigenom fått sin lösning. Å andra sidan har andra frågor aktualiserats.

Vidare har reglerna om återvinning i konkurs nyligen ändrats, vilket kan ha betydelse för behovet av ändringar i regeln om mannamån mot borgenärer.

En faktor som har betydelse för hur kriminaliseringen av oredlighet mot borgenärer bör utformas är den internationella insolvensrätten, där utvecklingen har gått framåt påtagligt under senare tid.

Frågan om hur tillsynen över konkurser skall organiseras har också nyligen utretts, varvid tanken på att avskaffa den obligatoriska edgången i konkurs på nytt har väckts.

Vidare har forskningen om ekonomisk brottslighet har börjat komma igång på allvar. Brottsförebyggande rådet (BRÅ) har i två olika rapporter redovisat såväl inhemsk som utländsk forskning om ekonomisk brottslighet (BRÅ Rapport 1997:7 och 2000:23). Vidare kan nämnas verksamheten vid institutionen för datavetenskap vid Linköpings Universitet. Denna har bl.a. resulterat i verket Ekonomisk brottslighet och nationalstatens kontrollmakt. BRÅ har också fortsatt att publicera rapporter om

hur den ekonomiska brottsligheten utvecklas. En doktorsavhandling om bokföringsbrott med rättssociologisk inriktning kommer inom kort att läggas fram vid Stockholms universitet.

Stora organisatoriska förändringar har ägt rum inom de sektorer som ansvarar för bekämpningen av ekonomisk brottslighet. Förutsättningarna för att bekämpa olika typer av ekonomisk brottslighet har förbättrats genom resurstillskott, effektivare samverkan och kompetenshöjande åtgärder.

Behovet av ändringar i lagstiftningen måste självfallet också bedömas med utgångspunkt i brottsutvecklingen. Allmänt sett torde behovet av ändringar i straffbestämmelser som sällan tillämpas vara mindre framträdande, även om detta givetvis inte är avgörande.

Allt detta gör att det kan finnas anledning att se på om behovet av ändringar i 11 kap. BrB är detsamma i dag som när Borgenärsbrottsutredningen lade fram sina förslag. I det följande redovisas utvecklingen på några områden som kan ha betydelse för den frågan.

4.2 Brottsutvecklingen m.m.

4.2.1 Några statistiska uppgifter

Statistiken som rör brott mot 11 kap. BrB har fram till de senaste åren redovisats på sådant sätt att det är svårt att få ledning av den, främst beroende på att alla brott mot borgenärer länge redovisades under samma rubrik i den officiella brottsstatistiken. Först från och med år 1999 redovisas brott mot borgenärer för varje brottstyp för sig. Härtill kommer att många brottsanmälningar omfattar flera olika brottstyper samtidigt; ibland kan en anmälan omfatta samtliga brott i kapitlet. Det som främst är av intresse i detta sammanhang är uppgifter om antalet anmälda brott och om lagföringen.

Anmälda brott⁹

<i>Brottstyp</i>	<i>År</i>	<i>1999</i>	<i>2000</i>	<i>2001</i>
Oredlighet mot borgenärer (även grov)		147	255	156
Vårdslöshet mot borgenärer		12	25	23
Mannamån mot borgenärer		20	52	24
Bokföringsbrott		994	2 165	2 020
Okänt brott		141	220	31
Summa		1 314	2 717	2 254

Som synes är bokföringsbrott det utan jämförelse vanligaste brottet mot borgenärer. Vissa år svarar bokföringsbrotten för 85-90 procent av det totala antalet anmälningar. Det näst vanligaste brottet är oredlighet mot borgenärer, medan anmälningar om vårdslöshet mot borgenärer och mannamån mot borgenärer bara uppgår till några tiotal varje år. Statistiken för de aktuella åren är dock inte rättvisande på grund av fel i inrapporteringen till BRÅ beträffande bl.a. brotten mot 11 kap. BrB. Som exempel kan nämnas att de låga siffrorna för antalet anmälda brott år 1999 hör samman med bristande rapportering.

Männen dominerar kraftigt bland dem som misstänks för brott mot borgenärer. Andelen kvinnor som misstänks för sådana brott har under senare år stadigt legat på tio procent.

⁹ Källa: Kriminalstatistiken.

Antalet domar för brott mot 11 kap. BrB¹⁰

<i>Brottstyp</i>	<i>År</i>	<i>1999</i>	<i>2000</i>	<i>2001</i>
Oredlighet mot borgenärer		7	8	5
Grov oredlighet		35	24	25
Vårdslöshet mot borgenärer		5	-	-
Mannamån mot borgenärer		6	5	1
Bokföringsbrott		667	542	401
Summa		720	579	432

Av tabellen kan utläsas att antalet domar för brott mot borgenärer fortlöpande minskar. Till viss del kompenseras denna minskning av ett ökat antal strafförelägganden. Lagföringen för brott mot 11 kap. BrB har nämligen under senare år i allt större utsträckning ägt rum i form av strafförelägganden som godkänts. Under år 1999 förekom 209 lagföringar i form av strafföreläggande. För år 2000 var motsvarande siffra 392. År 2001 godkändes 349 strafförelägganden. Med några få undantag avsåg strafföreläggandena bokföringsbrott. Den vanligaste påföljden var villkorlig dom. Antalet strafförelägganden där den godkända påföljden var villkorlig dom var för respektive år 198, 378 och 332.

Trots att bokföringsbrott anses vara ett s.k. artbrott, dvs. påföljden skall normalt vara fängelse, är villkorlig dom den vanligaste påföljden. Av de totalt 720 som år 1999 dömdes för brott mot 11 kap. BrB fick 535 villkorlig dom. Motsvarande siffror för år 2000 är villkorlig dom i 449 fall av 579 dömda. År 2001 fick 348 av de 432 som dömdes för brott mot borgenärer villkorlig dom.

¹⁰ Källa: Kriminalstatistiken.

4.2.2 BRÅ:s bedömning av utvecklingen

Under senare delen av 1990-talet har de anmälda bokföringsbrotten och brotten mot borgenärer minskat i antal. Detsamma gäller skattebrotten (BRÅ Rapport 2002:1; Ekobrott – utvecklingen av några centrala brottstyper). Av minskningen kan man emellertid enligt BRÅ inte dra slutsatsen att även brottsligheten har minskat, eftersom antalet anmälningar mera speglar myndigheternas insatser än den faktiska brottsligheten. En viktig förklaring till nedgången är att skattemyndigheternas revisioner av företag har minskat samtidigt som konkurserna minskat kraftigt i antal efter det tidiga 1990-talets stora ökning. Eftersom brotten vanligen upptäcks vid skatterevision respektive vid konkursförvaltarens genomgång av konkursdrabbade företags redovisning och affärsverksamhet påverkas anmälningsfrekvensen. BRÅ konstaterar vidare att en generell avmattning i ekonomin i kombination med den s.k. dot-com-döden, förstärkt av terrorhändelserna den 11 september 2001, har medfört att kurvorna för företagskonkurser återigen har börjat peka uppåt. BRÅ förutspår därför att konkursförvaltares anmälningar om brott kommer att öka och att ökningen främst kommer att avse bokföringsbrott och olika brott mot borgenärer.

4.3 Effektivare brottsbekämpning

Under senare delen av 1990-talet genomfördes olika organisationsförändringar i syfte att effektivisera bekämpningen av ekonomisk brottslighet. Tidigare hade intresset främst fokuserats på lagstiftnings- och resursfrågor.

År 1998 tillskapades Ekobrottsmyndigheten. Ett huvudskäl bakom tillkomsten av myndigheten var att det under en längre tid varit problem med personalförsörjningen till polisutredningar om ekonomisk brottslighet. Trots upprepade resurstillskott och stora utbildningsinsatser användes resurserna i praktiken för andra uppgifter. Enda sättet för statsmakterna att försäkra sig om att polisen och åklagarväsendet både på kort och lång sikt

skulle tillgodose behovet av resurser för utredningar om ekonomisk brottslighet ansågs vara att tillskapa en särskild myndighet. Ekobrottsmyndigheten är en åklagarmyndighet med fast anställda ekonomer och polismän som tjänstgör vid myndigheten genom utlåning från Rikspolisstyrelsen. Myndigheten ansvarar för all bekämpning av ekonomisk brottslighet i storstadsområdena samt i vissa andra delar av landet. I övrigt har myndigheten en stödjande funktion i förhållande till de åklagar- och polismyndigheter som fortfarande själva ansvarar för bekämpning av ekonomisk brottslighet. Tillkomsten av Ekobrottsmyndigheten har dels inneburit att resurser för bekämpningen av ekonomisk brottslighet har säkrats, dels gett ökade möjligheter att effektivisera bekämpningen genom riktad utbildning och utvecklandet av nya arbetsmetoder.

Med början år 1998 tillskapades vidare särskilda enheter inom skattemyndigheterna med uppgift att dels bistå åklagare med utredningsuppgifter, dels bedriva brottsförebyggande och brottsuppdagande arbete. De s.k. skattebrottsenheterna finns numera vid alla skattemyndigheter. En särskild lagstiftning om skattemyndigheters medverkan i brottsutredningar trädde i kraft den 1 januari 1998.

Vidare har polisen, tullen och skattebrottsenheterna börjar bygga upp sin underrättelseverksamhet. Nya lagar om register för underrättelseverksamheten har skapats, i avsikt att ge denna verksamhet nödvändiga arbetsredskap. På sikt kommer underrättelseverksamheten att kunna bidra till ökad allmän kunskap om ekonomisk brottslighet och till att sambanden mellan olika typer av brottslighet och mellan gärningsmännen blir lättare att påvisa.

Lagföringen av ekonomisk brottslighet har också rationaliserats. Den äger i allt större utsträckning rum i förenklad form. Genom en lagändring år 1995 fick åklagare möjlighet att, utöver bötesstraff, i strafföreläggande förelägga den misstänkte villkorlig dom eller sådan påföljd i förening med böter. Till en början användes denna möjlighet till förenklad lagföring i ganska liten utsträckning. Med tiden har emellertid strafföreläggande för

bokföringsbrott kommit att bli allt vanligare. Som framgår av avsnitt 4.2.1 lagförs omkring en tredjedel av alla bokföringsbrott på det sättet numera.

Ekobrottsmyndigheten har sedan sin tillkomst arbetat aktivt med att effektivisera arbetsmetoderna. Ett led i detta arbete har varit utvecklandet av bättre metoder för att utreda bokföringsbrott. Arbetet har bl.a. resulterat i en bok författad av statsåklagaren Anna-Lena Dahlqvist och ekorevisorn Sigurd Elofsson vid Ekobrottsmyndigheten (Bokföringsbrott och Bokföringslagen, Norstedts förlag, 2002, i fortsättningen Dahlqvist m.fl.). Vidare kan nämnas att Ekobrottsmyndigheten har utarbetat en promemoria om insolvensproblematiken i brottmål och riktlinjer till ledning för när villkorlig dom kan föreläggas genom strafföreläggande.

Även skattebrottsenheterna har bedrivit ett intensivt arbete med att utveckla nya arbetsformer. Som led i detta arbete har verksamheten utvärderats (RSV Rapport 2001:7; En ny kraft i ekobrottsbekämpningen. En utvärdering av skattebrottsenheterna). Vidare har rapporten Efterforskningsåtgärder i beskattnings- och brottsutredande verksamhet utarbetats (RSV Rapport 2002:4).

4.4 Något om rättsutvecklingen

4.4.1 Bokföringsbrott

Högsta domstolen har under senare år prövat ett flertal mål om påföljd för bokföringsbrott. I ett av fallen, NJA 1998 s. 300, överklagade riksåklagaren en hovrättsdom i vilken påföljden hade bestämts till villkorlig dom och dagsböter och yrkade fängelse. Högsta domstolen fastställde hovrättens dom. I ett annat fall, NJA 1999 s. 769, överklagade riksåklagaren en hovrättsdom i vilken påföljden hade bestämts till villkorlig dom med samhällstjänst och yrkade fängelse. Högsta domstolen ändrade påföljden till fängelse sex månader. I ett tredje fall, NJA 2000 s. 195, överklagade den tilltalade en hovrättsdom vari påföljden

hade bestämts till fängelse sex månader. Högsta domstolen fastställde hovrättens dom. I NJA 2001 s. 618 hade hovrätten dömt två tilltalade till två månaders fängelse vardera. De tilltalade överklagade och yrkade i första hand en icke frihetsberövande påföljd, vilket riksåklagaren inte motsatte sig. Högsta domstolen, som ansåg att brottet hade ett straffvärde motsvarande två månaders fängelse, fastställde påföljden till villkorlig dom med samhällstjänst för båda. I NJA 2001 s. 397 hade hovrätten dömt den tilltalade till en månads fängelse. Den tilltalade överklagade och yrkade en icke frihetsberövande påföljd, vilket riksåklagaren inte motsatte sig. Högsta domstolen, som ansåg bokföringsbrottet ha ett straffvärde av fängelse en månad, bestämde påföljden till villkorlig dom med samhällstjänst.

I flera av domarna har Högsta domstolen givit allmänna riktlinjer för påföljdsvalet vid bokföringsbrott. Domstolen har bl.a. slagit fast att bokföringsbrott är ett s.k. artbrott, men att presumptionen för fängelse inte är lika stark vid bokföringsbrott som vid vissa andra artbrott som t.ex. mened. Vid bokföringsbrott med ett straffvärde om fängelse sex månader eller högre måste det enligt Högsta domstolen krävas alldeles särskilda skäl för att gå ifrån presumptionen för fängelse och i stället döma till en icke frihetsberövande påföljd. Vid straffvärde om en respektive två månader har Högsta domstolen funnit att den måttligt starka presumptionen för fängelse kunde frångås i de enskilda fallen.

Mot bakgrund av den rättspraxis som utvecklats torde det inte finnas något behov av allmänna uttalanden från lagstiftarens sida angående valet av påföljd vid bokföringsbrott.

4.4.2 Andra brott mot 11 kap. brottsbalken

Några avgöranden från Högsta domstolen i mål om oredlighet mot borgenärer har också intresse när det gäller frågan om behovet av lagändringar i 11 kap. brottsbalken.

I NJA 1998 s. 767 hade en gäldenär åtalats för grov oredlighet mot borgenärer bestående i att han beordrat att en hyresbetalning om 8,7 miljoner kronor skulle göras till ett konto i

Schweiz. Brottspåståendet innebar att gäldenären hade bortfört en betydande tillgång ur riket när konkurs var förestående. Frågan var om konkurs var förestående när utbetalningsordern meddelades respektive om gäldenären genom att inte stoppa utbetalningen hade gjort sig skyldig till straffbar underlåtenhet. Högsta domstolen fann att gäldenären måste ha insett att konkurs vara nära förestående först när banken sade upp lämnade krediter till omedelbar betalning. Detta skedde på kvällen före den dag då betalningen skulle vara överförd till det schweiziska kontot. Gäldenären hade stor erfarenhet av utlandsbetalningar och kände därför till att dessa normalt tar två bankdagar i anspråk. Högsta domstolen fann att gäldenären inte kunde lastas för att han hade underlåtit att göra något för att stoppa betalningen, trots att den på grund av fördröjning inte kom att verkställas förrän påföljande bankdag. Åtalet ogillades.

I rättsfallet NJA 1991 s. 123 behandlades frågan om skyldigheten att avlägga fakultativ ed enligt 6 kap. 5 § andra stycket konkurslagen kunde falla bort eller inskränkas genom en analogisk tillämpning av reglerna i 36 kap. 6 § rättegångsbalken om rätt för ett vittne att vägra yttra sig angående omständighet vars yppande skulle röja en brottslig eller vanärande handling. Högsta domstolen fann att en edgång i konkurs kan leda till samma typ av intressekonflikter som vittnesmål men att övervägande skäl talade emot en analogisk tillämpning av reglerna i 36 kap. 6 § rättegångsbalken.

I ett senare mål prövade Högsta domstolen ett åtal för mened mot en person som vid beedigande av konkursbouppteckning hade lämnat osanna uppgifter. Åtalet ogillades eftersom den tilltalade hade haft rätt att vägra beediga uppgifterna och domstolen ansåg att omständigheterna var sådana att hon haft skälig ursäkt för sitt handlande (NJA 2001 s. 563).

Utgången av rättsfallet har föranlett Ekobrottsmyndigheten att i en framställning den 19 augusti 2002 till Justitiedepartementet begära att konkurslagen ändras. Enligt Ekobrottsmyndigheten bör det av direkt av lagen framgå att en konkursgäldenär eller annan har rätt att vägra att yttra sig under ed om han

eller hon därigenom skulle avslöja ett tidigare begånget brott. Domstolen bör vara skyldig att underrätta den berörda personen om rätten att vägra yttra sig. Framställningen är föremål för beredning i Justitiedepartementet.

4.5 Konkurstillsynsutredningens förslag

Konkurstillsynsutredningen har i betänkandet (SOU 2000:62) Ny konkurstillsyn föreslagit att den offentliga tillsynen över konkurser skall organiseras om och anförtros en fristående, rikstäckande myndighet kallad Konkurstillsynsmyndigheten. Utredningens förslag innebär också en omfördelning av uppgifter mellan de allmänna domstolarna och den föreslagna myndigheten. Av intresse i detta sammanhang är att utredningen på nytt har tagit upp ett förslag som tidigare lagts fram av Domstolsutredningen i betänkandet (SOU 1991:106) Domstolarna inför 2000-talet. Domstolsutredningen föreslog att den nuvarande obligatoriska edgången i konkurs skulle avskaffas, som ett led i renodlingen och effektiviseringen av domstolarna. Förslaget kritiserades vid remissbehandlingen och ledde inte till någon lagstiftning. Konkurstillsynsutredningen har för sin del funnit att kravet på obligatorisk edgång av gäldenären kan slopas utan allvarliga olägenheter för konkursförfarandet. Den nuvarande ordningen med edgångssammanträde inför rätten bör enligt Konkurstillsynsutredningen ersättas med ett system som innefattar dels ett bouppteckningssammanträde hos konkursförvaltaren, vid vilket gäldenären skriftligen skall bekräfta bouppteckningens riktighet, dels möjlighet att påkalla edgång av gäldenären inför domstolen (SOU 2000:62, del I, s. 421).

Även Konkurstillsynsutredningens förslag har remissbehandlats och är nu föremål för överväganden i Regeringskansliet.

Oriktigt beedigande av uppgifter i en konkursbouppteckning kan, som framgått i avsnitt 2.1, leda till straffansvar för oredlighet mot borgenärer och är enligt nuvarande regler samtidigt en omständighet som särskilt skall beaktas vid bedömningen av om brottet är grovt. Om den obligatoriska edgången för gäldenärer

slopas torde detta att få betydelse för den straffrättsliga regleringen, en fråga som inte närmare har diskuterats av förslagsställarna. Även oriktiga uppgifter som inte har beedigats kan emellertid leda till straffansvar om de inte rättas innan de läggs till grund för förfarandet.

4.6 Ändrade återvinningsregler

Straffbestämmelsen om mannamån mot borgenärer har nära anknytning till reglerna om återvinning i konkurs. Dessa regler har nyligen ändrats genom prop. 2001/02:57 Återvinning i konkurs. Propositionen bygger på förslag i departementspromemorian (Ds 1998:40) Översyn av vissa bestämmelser i konkurslagen m.m. Ändringen innebär att möjligheten att återvinna en säkerhet som har ställts av gäldenären före konkursen har begränsats. Om säkerheten har ställts på ett sätt som kan anses som ordi-närt, t.ex. om den ursprungliga säkerheten har sjunkit i värde och avtalet förutsätter att tilläggssäkerhet skall överlämnas i sådant fall, kan säkerheten inte återvinnas.

5 Utgångspunkter för det fortsatta arbetet

Remissutfallet över Borgenärsbrottsutredningens betänkande visar att åsikterna går isär om hur straffbestämmelserna till skydd för borgenärer bör utformas. De synpunkter som har framförts såväl på de framlagda förslagen som på utredningens bedömning att vissa bestämmelser bör kvarstå i princip oförändrade har dock vissa gemensamma drag.

För det första framhålls behovet av modernisering och förenkling av 11 kap. BrB, bl.a. av det skälet att de redan från början komplexa straffbestämmelserna genom gradvisa förändringar blivit alltmer svårtillämpade.

Samtidigt betonas emellertid att redaktionella och språkliga förändringar inom detta svårtillämpade område av straffrätten bör undvikas om de riskerar att leda till osäkerhet om straffbestämmelsernas tillämpningsområde.

Vidare framhålls att det förhållandet att en rad sinsemellan olika beteenden straffbeläggs i samma paragraf komplicerar tillämpningen onödigt mycket. Det är framför allt straffbestämmelserna om oredlighet och vårdslöshet mot borgenärer som drabbas av denna kritik.

Med utgångspunkt i remissinstansernas synpunkter kan således konstateras att även om behovet av modernisering av kapitlet anses vara stort bör försiktighet iakttas. Inarbetade begrepp bör inte bytas ut om inte uppenbara fördelar står att vinna med förändringen. Inte heller andra ändringar bör göras, om de inte framstår som mycket välmotiverade.

De områden där det enligt remissinstanserna finns störst behov av nya ställningstaganden från lagstiftarens sida är följande:

- i vilken utsträckning brister i bokföringsskyldigheten skall beivras
- i vilken utsträckning en konkursgäldenärs ovilja att ställa tillgångar till konkursboets förfogande skall vara kriminaliserad samt
- i vilken utsträckning avsteg från upplysnings- och sanningsplikten vid konkurs och vid exekutiva förrättningar skall vara kriminaliserade och i så fall hur.

En av de nu nämnda frågorna har nyligen belysts i ett mål i Högsta domstolen, nämligen frågan om straffansvaret för brott mot sanningsplikten vid edgång enligt konkurslagen (NJA 2001 s. 563; se avsnitt 4.4.2). Frågan om den nuvarande lagstiftningen avseende sådana brott är tillfyllest måste bl.a. bedömas med utgångspunkt i Europakonventionens artikel 6 och rätten att förhålla sig passiv. Det kan, mot bakgrund av Högsta domstolens avgörande, ifrågasättas om den nuvarande utformningen av 11 kap. 1 § andra stycket och 3 § andra stycket BrB i alla hänseenden lever upp till de krav som ställs i artikel 6.

Rättsutvecklingen, tillkomsten av den nya bokföringslagen med följdlagstiftning, ändringar i annan lagstiftning samt den allmänna utvecklingen i samhället motiverar ett delvis annorlunda angreppssätt än det som Borgenärsbrottsutredningen anlade på frågan om ändringar i kapitlet.

Först och främst bör större tonvikt läggas på utformningen av straffansvaret för brister i bokföringsskyldigheten. Att bokföringsskyldigheten fullgörs på ett korrekt sätt är viktigt för olika intressegrupper alltifrån aktieägare till kreditgivare. Det är emellertid inte bara de som direkt berörs av verksamheten som har ett intresse av en korrekt bokföring. Det är också viktigt för att allmänhetens förtroende för näringslivet skall kunna upprätthållas. Bokföringen är vidare ofta en förutsättning för att det skall kunna klarläggas om brott har förövats. Bokföringsbrott är dessutom det i särklass vanligaste brottet mot bestämmelserna i 11 kap. BrB (se avsnitt 4.2.1). Möjligheterna att uppdaga och beivra bokföringsbrott intar därmed en central roll i bekämpningen av den ekonomiska brottsligheten. I stället för en mildare syn på bokfö-

ringsbrott, vilket Borgenärsbrottsutredningen förespråkade, finns det anledning att överväga om regleringen bör skärpas. Ett viktigt skäl till detta är att skärpta regler om bokföringsbrott kan ge preventiv effekt i det brottsbekämpande arbetet. Ett annat skäl är att brister i bokföringen kan leda till att förtroendet för företag minskar generellt, vilket inte är önskvärt ur ett samhällsperspektiv. En förändring av straffansvaret för bokföringsbrott bör emellertid kombineras med en renodling av straffbestämmelserna om oredlighet och vårdslöshet mot borgenärer.

Vidare bör större uppmärksamhet ägnas åt frågan om straffbestämmelserna kan förenklas och renodlas, i syfte att underlätta tillämpningen. Som nyss har nämnts bör dock försiktighet iaktas vid sådana förändringar.

Slutligen bör frågan om straffbestämmelserna stå i samklang med våra internationella åtagande uppmärksammas.

6 Bokföringsbrott

6.1 Allmänna utgångspunkter

Bokföringen är ett oundgängligt underlag för att bedöma den ekonomiska utvecklingen i företaget för den som bedriver näringsverksamhet och för företagets intressentgrupper som aktieägare, kreditgivare m.fl. samt för myndigheters kontroll av att företagare och andra följer lagstiftningen. Bokföringen är bärare av information i olika avseenden och den riktar sig till en bred grupp av intressenter. Den bildar också utgångspunkten för beskattningen.

Det är mot denna bakgrund man skall se straffbestämmelsen om bokföringsbrott. Den har central betydelse för att motverka illojala beteenden, t.ex. illojal konkurrens, och andra oegentligheter i näringsverksamhet. De negativa följderna av att bokföringen försummas, tillförs felaktiga uppgifter eller förstörs är att det inte längre är möjligt att med bokföringens hjälp skaffa sig en korrekt bild av rörelsens förlopp, ekonomiska ställning eller resultat. Bestämmelsen om bokföringsbrott har successivt kommit alltmer i fokus när det gäller bekämpning av ekonomisk brottslighet, eftersom det är väl känt att bokföringen i många fall förstörs eller försummas i syfte att dölja skattebrott, brott mot borgenärer eller annan brottslighet.

Straffbestämmelsen är ett s.k. blankettstraffbud, vars närmare innehåll utfylls av de materiella reglerna om bokföring. Ändrade regler om bokföring och annan redovisning får därför direkt genomslag på kriminaliseringen, liksom även ändringar i kretsen av bokföringsskyldiga. God redovisningssed har en central roll vid

tolkningen av BFL (4 kap. 2 § BFL). Vad som är god redovisningssed utvecklas bl.a. i allmänna råd utfärdade av Bokföringsnämnden och i uttalanden av Redovisningsrådet. Ytterst är det dock domstolarna som med utgångspunkt från BFL och lagarna om årsredovisning avgör vad som är god redovisningssed (prop. 1998/99:130 s. 185 f). Petter Asp har i en artikel i Svensk Juristtidning (SvJT 1999 s. 16) diskuterat legalitetsprincipen i förhållande till normbildningen på redovisningsområdet, en fråga som inte är helt enkel.

Den lagtekniska konstruktionen av bokföringsbrottet ställer således höga krav på dem som skall tillämpa den, främst åklagare och domstolar. Ändringar i bestämmelsen torde därför kräva utbildningsinsatser.

6.2 Den nya bokföringslagen och dess effekter för kriminaliseringen

Den nya bokföringslagen och de nya lagarna om årsredovisning bygger i princip vidare på den tidigare lagstiftningen om bokföring (se avsnitt 2.1.4), samtidigt som redovisningsreglerna har anpassats till EU:s standard. Den nya lagstiftningen har därför inte medfört några mer påtagliga förändringar i kriminaliseringen.

I några avseenden har den nya bokföringslagen dock lett till förändringar som har betydelse för bokföringsbrottet och dess tillämpningsområde. En stor förändring är att kretsen av bokföringsskyldiga har utvidgats. Härigenom kommer fler personer än tidigare att kunna drabbas av ansvar för bokföringsbrott.

En annan viktig förändring består i att reglerna för årsredovisning har gjorts till en del av BFL och att betydligt fler än tidigare har fått skyldighet att upprätta årsredovisning. Reglerna om årsredovisning bygger på att ekonomisk information lämnas inte bara i siffror utan också i form av förklarande text. Felaktiga uppgifter t.ex. i noter torde kunna föranleda misstanke om bokföringsbrott. Tidigare har nämnts att felaktigheter i förvalt-

ningsberättelse och finansieringsanalys numera faller under det straffbara området.

Vidare har, genom hänvisningar i lagen, bokföringsbrottets tillämpningsområde utsträckt att gälla även för bokföringen i utländska företag som bedriver verksamhet i Sverige genom ett avdelningskontor med självständig förvaltning (filial).

Kraven på bokföringen har skärpts i vissa avseenden men å andra sidan har det införts nya regler som ger den bokföringskyldige ökade möjligheter att välja redovisningssätt.

6.3 Överväganden och förslag

6.3.1 En särskild definition av begreppet bokföringskyldighet?

Ingen definition av begreppet bokföringskyldighet införs i bestämmelsen om bokföringsbrott.

Innan den nu gällande bokföringslagen tillkom hänvisade straffbestämmelsen om bokföringsbrott till bokföringskyldigheten i tre olika lagar; bokföringslagen (1976:125), stiftelselagen (1994:1220) och lagen (1967:531) om tryggande av pensionsutfästelse m.m. Borgenärsbrottsutredningen föreslog i stället en särskild definition av vad som avses med bokföringskyldighet i 11 kap. BrB. Enligt förslaget skulle med bokföringskyldighet förstås sådan i lag eller med stöd av lag föreskriven skyldighet att föra och bevara räkenskaper som inte endast syftar till att ge underlag för taxering eller myndighets kontrollverksamhet vid beräkning eller uppbörd av skatt eller avgift. Att bokföringskyldighet av det senare slaget undantogs berodde på att den faller under straffbestämmelsen om försvärande av skattekontroll. Syftet med förslaget var dels att tydliggöra skillnaden mellan olika typer av bokföringskyldighet, dels att förenkla för lagstiftaren eftersom regeln om bokföringsbrott med den föreslagna lösningen inte skulle behöva ändras när nya lagar om bokföring införs eller upphör.

I den nya bokföringslagen, som tillkom efter det att utredningens arbete hade avslutats, har hänvisningar gjorts dels till de andra lagar med bestämmelser om bokföring som den hittillsvarande lagstiftningen om bokföringsbrott har träffat, dels till andra lagar med motsvarande bestämmelser. En hänvisning till bokföringslagens krav på hur bokföringen skall hanteras kommer därigenom att omfatta sådana regler för redovisningen i de andra lagar som BFL hänvisar till.

Med den utformning som den nya bokföringslagen har fått har det praktiska värdet av en särskild definition av vad som avses med bokföringsskyldighet i 11 kap. BrB minskat påtagligt. En sådan skulle tvärtom syftet kunna skapa osäkerhet angående bokföringsbrottets tillämpningsområde, särskilt som definitionen i sig förutsatte en tolkning av syftet med varje enskild regel om skyldighet att föra och bevara räkenskaper. Det är en påtaglig risk att en definition av det förordade slaget skulle generera nya tillämpningsproblem. Varje gång en skyldighet att föra eller bevara räkenskaper införs i någon speciallagstiftning skulle dessutom frågan om straffansvar för bokföringsbrott behöva tas upp till diskussion. Skälen mot en definition är således starkare än skälen för. Straffbestämmelsen om bokföringsbrott bör därför även fortsättningsvis innehålla en direkt hänvisning till de bestämmelser om bokföring som den skall skydda.

6.3.2 Vilka bokföringsskyldiga bör omfattas av straffansvaret?

Inga förändringar föreslås i fråga om kretsen av bokföringsskyldiga som omfattas av straffansvar. Sådan bokföring som upprättas utan att det finns någon skyldighet till det bör inte heller i fortsättningen omfattas av straffansvar för bokföringsbrott.

I propositionen med förslag till ny bokföringslag (prop. 1998/99:130) gjordes enbart en teknisk översyn av bestämmelsen om bokföringsbrott. Därvid ersattes tidigare hänvisningar i

straffbestämmelsen med en hänvisning till den nya bokföringslagen. Vidare undantogs vissa juridiska personer (ideella föreningar, samfällighetsföreningar och registrerade trossamfund som har små tillgångar och som inte bedriver näringsverksamhet) från ansvar för bokföringsbrott (a. prop. s. 329 f). Regeringen framhöll att fortsatta överväganden om omfattningen av straffansvaret borde förekomma vid beredningen av Borgenärsbrottsutredningens förslag.

En grundläggande fråga är om de juridiska personer som anges i 2 kap. 2 § BFL alltså bör vara undantagna från bokföringsbrottets tillämpningsområde eller om all enligt BFL bokföringspliktig verksamhet bör vara straffsanktionerad.

Den nya bokföringslagen innebar att väsentligt fler juridiska personer blev bokföringsskyldiga. En undersökning som har gjorts av Bokföringsnämnden visar att det stora flertalet ideella föreningar numera är bokföringsskyldiga på grund av att de driver näringsverksamhet.¹¹ Motsvarande gäller registrerade trossamfund. Inom båda kategorierna finns det också juridiska personer med betydande förmögenheter. Det är t.ex. inte ovanligt med tillgångar som har testamenterats eller skänkts till trossamfunden. Den näringsverksamhet som ideella föreningar och trossamfund bedriver är av varierande slag, men är i många fall är den av blygsam omfattning. Det kan t.ex. vara fråga om att en idrottsförening distribuerar bingoletter eller säljer korv vid idrottsevenemang. Trossamfunden bedriver ofta försäljning av kort och böcker. Det förekommer även exempelvis enklare café-rörelser. Samtidigt finns det framför allt ideella föreningar som har en mycket omfattande näringsverksamhet, exempelvis vissa större idrottsklubbar.

Vid överväganden om hur långt straffansvaret bör sträcka sig gör sig olika intressen gällande. Å ena sidan kan anföras att betydelsen av en korrekt bokföring och en enhetlig straffsanktion för dem som inte lever upp till bokföringsskyldighetens krav är ett så viktigt samhällligt intresse att i princip ingen som är bokfö-

¹¹ Ideella föreningar och bokföringsskyldigheten – en rapport om begreppet näringsverksamhet m.m.

ringsskyldig enligt BFL bör stå utanför kriminaliseringen. Å andra sidan har lagstiftaren framhållit att kriminalisering skall användas med försiktighet. Det har ansetts att följande förutsättningar skall vara för handen för att kriminalisering skall vara befogad (prop. 1994/95:23 s. 55 och 1994/95:JuU2 s. 6 f): 1. beteendet kan föranleda påtaglig skada eller fara, 2. alternativa sanktioner står inte till buds, skulle inte vara rationella eller skulle kräva oproportionerligt höga kostnader, 3. straffsanktion krävs med hänsyn till gärningen allvar, 4. straffsanktion skall vara ett effektivt medel för att motverka det icke önskvärda beteendet samt 5. rättsväsendet skall ha resurser att klara av den eventuellt ytterligare belastning som kriminaliseringen innebär.

De verksamheter som har undantagits från bokföringsbrottets tillämpningsområde är av mycket begränsad ekonomisk betydelse eftersom undantaget bara avser det fallet att någon näringsverksamhet inte bedrivs. Så snart de nu aktuella juridiska personerna bedriver någon form av näringsverksamhet upphör undantaget att gälla. Denna avgränsning innebär att bestämmelsen om bokföringsbrott är tillämplig i den utsträckning som behövs för att utomstående skall skyddas. En ändring skulle lägga en onödig börda på exempelvis sådana anläggningssamfälligheter som enbart har mycket begränsade tillgångar och som därför varken har behov av eller ekonomiska förutsättningar för att anlita professionell hjälp med bokföringen. Övervägande skäl talar därför för att behålla det nuvarande undantaget i 11 kap. 5 § andra stycket BrB.

Som tidigare har nämnts har kretsen av bokföringsskyldiga utvidgats genom den nya bokföringslagen, vilket föranledde det nyss nämnda undantaget. Frågan om ytterligare grupper skulle undantas sköts på framtiden. Med tanke på bokföringens allmänna betydelse bör ytterligare undantag från straffansvaret göras bara om det finns starka skäl som talar för detta. Enligt vad som har uppgetts har den utökade bokföringsskyldigheten – och det därmed sammanhängande straffansvaret – vällat oro särskilt bland ideella föreningar och registrerade trossamfund. Som nyss har nämnts är det framför allt det förhållandet att flertalet av

dessa driver näringsverksamhet som har medfört bokförings-
skyldighet. All näringsverksamhet bedrivs frivilligt. Den som
avser att starta näringsverksamhet måste självfallet vara beredd
att underkasta sig de regler som samhället ställer upp för sådan
verksamhet. Bokföringsplikten är ett centralt krav i samman-
hanget. I de fall näringsverksamheten är blygsam är kraven på
bokföringen mycket måttliga. Härtill kommer att inte bara juri-
diska utan även fysiska personer som driver näringsverksamhet
är bokföringspliktiga. Om endast en viss kategori som bedriver
näringsverksamhet undantas från straffansvar för bokförings-
brott skulle det innebära en ojämlikhet i förhållande till andra
grupper som bedriver likartad verksamhet. Mot den nu angivna
bakgrunden finns det inte anledning att inskränka straffansvaret
mer än vad som nu är fallet.

Slutsatsen är således att den nuvarande kretsen av bokfö-
ringsskyldiga på vilka straffbestämmelsen om bokföringsbrott är
tillämplig är väl avvägd.

I BFL har lagstiftaren bytt terminologi och talar om verk-
samheten i stället för rörelsen. Ändringen skall ses mot bak-
grund av att kretsen bokföringsskyldiga utvidgades till vissa juri-
diska personer som inte bedriver näringsverksamhet. Frågan är
om en motsvarande anpassning av terminologin bör göras i
11 kap. 5 § BrB. Eftersom det av de nya kategorierna bokförings-
skyldiga endast är de som driver näring som kan drabbas av
straffansvar kan inte samma motiv anföras för en ändring i
brottsbalken. Begreppet rörelsen är väl inarbetat och har under
lång tid använts även beträffande sådana bokföringspliktiga som
inte bedriver näringsverksamhet, t.ex. aktiebolag, utan att några
direkta nackdelar har påtalats. Det sagda talar för att man bör
behålla begreppet rörelsen i bestämmelsen om bokföringsbrott.
Någon skillnad i förhållande till begreppet verksamhet i BFL är
således inte avsedd.

I sammanhanget kan det också finnas anledning att påpeka att
om en sådan juridisk person, som är undantagen från straffansvar
om ingen näringsverksamhet bedrivs, faktisk bedriver närings-
verksamhet omfattar bokföringsskyldigheten hela verksamheten

och således inte bara den näringsdrivande delen (prop. 1998/99:130 s. 229). Som exempel kan nämnas en stiftelse eller en ideell förening som till viss del ägnar sig åt insamlingsverksamhet och till viss del bedriver näringsverksamhet. Straffansvaret har i sådana fall samma omfattning som bokföringsplikten.

Det finns inte heller anledning att ändra på det tidigare ställningstagandet att det även i övrigt skall råda parallellitet mellan bokföringsplikten och straffansvaret. Sådan bokföring som enbart upprättas frivilligt, t.ex. sådan bokföring som en ideell förening upprättar i enlighet med föreningens stadgar men utan att vara formellt bokföringsskyldig eller årsbokslut som upprättas utan att det föreligger någon skyldighet till det, bör inte heller i fortsättningen omfattas av straffansvaret.

6.3.3 Bör huvudsakskriteriet behållas?

Huvudsakskriteriet behålls i sin nuvarande utformning.
--

De svenska reglerna om bokföring och årsredovisning har karaktären av ramlagstiftning. Lagstiftaren har ställt upp vissa krav som bokföringen måste leva upp till, men anger inte i detalj hur dessa krav skall uppfyllas. Straffansvaret för bokföringsbrott tar inte heller sikte på varje avvikelse från den eftersträvide normen. Det är först om avvikelserna är så stora att den ekonomiska verkligheten inte *i huvudsak* kan bedömas med ledning av bokföringen som straffansvar för bokföringsbrott kan aktualiseras. Det s.k. huvudsakskriteriet har tillkommit för att begränsa det straffbara området till enbart sådana avvikelser som har faktisk betydelse för möjligheterna att göra en rimlig bedömning av den bokföringsskyldiges ekonomiska verksamhet. Det är en juridisk bedömning som skall göras med utgångspunkt i tillgängliga fakta om bokföringen och bristerna i denna. Ofta är det fråga om brister som kan mätas i ekonomiska mått men även formalfel som leder till att bokföringen blir missvisande kan medföra att hu-

vudsakskriteriet är uppfyllt. Saknas bokföring är huvudsakskriteriet uppfyllt.

Borgenärsbrottsutredningen ansåg för sin del att de allmänna förutsättningarna för straffansvar enligt 11 kap. 5 § BrB borde kvarstå oförändrade. Remissinstanserna har i allmänhet inte uttryckt någon annan uppfattning i denna fråga. Även om vissa remissinstanser har velat ställa högre krav på den bokföringsskyldige har huvudsakskriteriet inte diskuterats under remissbehandlingen.

Huvudsakskriteriet fyller en viktig funktion för att avgränsa det straffbara området från sådana avvikelser från BFL:s bestämmelser som är av begränsad betydelse för de skyddsintressen som bär upp straffbestämmelsen.

Högsta domstolen har i några domar berört frågan om huvudsakskriteriet har varit uppfyllt. Bristfälliga uppgifter om till vilka personer utbetalningar hade gjorts och vad betalningen avsåg ansågs inte innebära att bokföringen inte i huvudsak återspeglade verkligheten, varför åtalet ogillades (NJA 1986 s. 779). I ett notisfall fann Högsta domstolen att, även om en företagares metod att använda sig av gemensam verifikation för kontantförsäljningar (vilket omöjliggjort en kontroll av bokföringens riktighet) kunde ifrågasättas, detta fel inte var av den arten att det försvarade en bedömning av rörelsens förlopp, ekonomiska resultat eller ställning i sådan grad som krävs för bokföringsbrott. Åtalet i den delen ogillades (NJA 1990 B 10). Däremot har i några äldre rättsfall en mängd smärre fel ansetts förringa bokföringens värde så mycket att förutsättningar för straffbarhet har förelegat (NJA 1939 s. 108 och 1944 s. 478). Att det finns så få rättsfall som belyser frågan om hur huvudsakskriteriet skall tolkas har lett till osäkerhet hos de myndigheter som har att tillämpa bestämmelsen.

Från tid till annan har huvudsakskriteriet också ifrågasatts av brottsbekämpande myndigheter. Kritiken har mera tagit sikte på de bevisvärigheter som ofta är förknippade med brottspåståenden om bokföringsbrott än på bestämmelsens tekniska utform-

ning. I den juridiska litteraturen synes den nuvarande konstruktionen inte ha ifrågasatts.

Det torde vara nödvändigt att även i framtiden ha en avgränsning av det slag som huvudsakskriteriet innebär, om man inte vill utvidga det straffbara området för bokföringsbrott dramatiskt. En utökning av det straffbara området till att omfatta alla oaktsamma bokföringsbrott har tidigare avisats (prop. 1981/82:85 s. 27 f). En sådan lösning skulle dessutom stå i strid med hur man numera ser på kriminalisering. Den osäkerhet som råder angående hur huvudsakskriteriet skall tolkas och tillämpas är naturligtvis mindre tillfredsställande. Att byta ut huvudsakskriteriet mot något nytt rekvisit skulle i och för sig ge möjlighet för lagstiftaren att genom uttalanden i förarbetena styra rättsutvecklingen. Å andra sidan kan det dröja länge innan det utvecklas någon rättspraxis på området. Som en jämförelse kan nämnas att huvudsakskriteriet har funnits i 60 år och att det fortfarande bara finns ett fåtal auktoritativa avgöranden. Det är därför inte självklart att ett nytt rekvisit skulle underlätta tillämpningen.

Ekobrottsmyndigheten har gått i spetsen för att introducera bättre arbetsmetoder för att klarlägga om huvudsakskriteriet är uppfyllt eller ej. Dessa metoder beskrivs i den i avsnitt 4.3 nämnda boken av Dahlqvist m.fl.

Eftersom svårigheterna att utreda och bevisa att huvudsakskriteriet är uppfyllt förefaller kunna bemästras finns det inte något påtagligt behov av en förändring. Huvudsakskriteriet tillhör dessutom de väl inarbetade rekvisit som inte bör ändras om inte det finns mycket starka skäl för en förändring. Övervägande skäl talar därför för att huvudsakskriteriet bör behållas.

En annan kritik som ibland riktas mot huvudsakskriteriet är att så som detta har utformats kommer kriminaliseringen främst att drabba företrädare för mindre företag. Bestämmelsen är uppbyggd så att varje avvikelse skall ställas i relation till den aktuella verksamhetens ekonomi i aktuellt hänseende. Detta innebär att det fordras synnerligen stora avvikelser för att bokföringen i ett storföretag inte åtminstone i huvudsak skall återspegla det verkliga förhållandet. I undantagsfall kan dock så vara fallet. Som ex-

empel kan nämnas felaktig värdering av en för resultatet eller ställningen avgörande tillgång. I ett litet företag däremot är det inte sällan tillräckligt med ett begränsat antal avvikelser, som inte rör några stora belopp, för att bokföringen inte i huvudsak skall återspegla verkligheten (se t.ex. NJA 2001 s. 397).

Större företag har som regel en väl fungerande organisation för bokföringen och är dessutom föremål för revision av att bokföringsskyldigheten fortlöpande fullgörs enligt lagens krav. I vissa juridiska personer såsom aktiebolag är kraven på revision strängare än i exempelvis enskilt bedriven verksamhet. I små företag har verksamheten långtifrån alltid sådan omfattning eller ekonomisk bärkraft att det är nödvändigt eller möjligt att anlita professionell hjälp med bokföringen. Extern revision krävs oftast inte heller. Risken för att bokföringen försummas torde därför generellt sett vara betydligt mindre i stora företag än i små. Att bokföringen försummas helt, vilket inte är ovanligt i små företag, torde knappast förekomma i större företag.

Felaktig bokföring, t.ex. i form av avsiktlig felvärdering av viktiga tillgångar eller missvisande redovisning av kostnader, i ett företag med många aktieägare kan emellertid innebära en betydligt större samhällsfara än att bokföring saknas i ett företag med få affärstransaktioner och bara några få anställda. Särskilt de börsnoterade bolagens rapportering har kommit att diskuteras alltmer. Under senare tid har exempelvis vissa börsnoterade företags sätt att redovisa vinster, värdet på tillgångarna, engångskostnader och den finansiella ställningen ifrågasatts i den offentliga debatten.

Utvecklingen utomlands har under senare tid blottat allvarliga brister i bokföringen även hos mycket stora och välrenommerade företag. Exempel på detta är den s.k Enron-skandalen och Worldcom-affären. Företagsledningarnas önskan om att uppvisa goda ekonomiska resultat har i vissa fall varit så stark att den tagit över andra hänsyn. Man kan naturligtvis hävda att detta är något som inte kan förekomma i Sverige. Går man tillbaka ett antal år kan man dock konstatera att svenska företagare fallit för samma frestelser. Som exempel kan nämnas Kreuger-

kraschen, Högbroforsskandalen och Gusumfallet. Det går därför inte att generellt hävda att inte samma sak kan hända här.

Konstruktionen med huvudsakskriteriet innebär dock, tvärt emot vad som ibland hävdas, att företrädare för större och mindre företag behandlas lika straffrättsligt. En avvikelse avseende en intäkt eller kostnad på 50 000 kr kan vara avgörande för ett mindre företags överlevnad men te sig som en bagatell för ett företag med mångmiljonsomsättning. För ett storföretag behöver en felaktig uppgift, trots att den avser flera miljoner, inte innebära att bokföringen inte *i huvudsak* är rättvisande. Det syfte straffbestämmelsen om bokföringsbrott avser att skydda, nämligen att bokföringen oavsett verksamhetens storlek i allt väsentligt skall återspegla den faktiska ekonomiska situationen, tillgodoses bäst med huvudsakskriteriet.

I sammanhanget finns det också anledning att erinra om att det finns en rad andra bestämmelser som syftar att förhindra att bokföringen förvanskas i större företag. Straffbestämmelserna om svindleri, försvärande av skattekontroll och trolöshet mot huvudman är exempel på detta. Vidare bör nämnas den anmälningsplikt som revisorer har ålagts i 10 kap. 39 och 40 §§ aktiebolagslagen (1975:1385). Bokföringsbrott hör, i likhet med övriga brott i 11 kap. BrB, till de brott som omfattas av anmälningsplikten. Vad gäller börsnoterade företag kan även nämnas att Stockholms fondbörs i sina kontrakt ställer upp stränga krav på hur redovisningen skall fullgöras och att företag som inte uppfyller dessa krav riskerar att avstängas. Inom EU pågår det också ett omfattande arbete som syftar till att förbättra tillsynen över att redovisningsreglerna efterlevs. Den nuvarande regleringen ger således ett tillräckligt skydd mot bokföringsfel.

En annan fråga som har väckts är om huvudsakskriteriet bör kompletteras med något annat rekvisit för fall där någon uppsåtligt åsidosätter sin bokföringsskyldighet men där avvikelsen inte är så stor att bokföringen inte i huvudsak återspeglar verkligheten. Syftet skulle vara att fånga in personer som systematiskt lämnar felaktiga uppgifter eller utelämnar uppgifter i sin bokföring men som medvetet håller fusket på en nivå som ligger

under den där bokföringen inte längre i huvudsak är korrekt. En sådan lösning är teoretiskt tänkbar men skulle kräva att bokföringsbrottet helt konstrueras om så att skilda rekvisit skulle gälla för uppsåtliga brott respektive oaktsamma. Det skulle innebära att straffbestämmelsen kompliceras avsevärt. Vidare skulle det likväl finnas behov av en avgränsningsregel av samma typ som huvudsakskriteriet för att inte varje avvikelse, hur obetydlig den än är, skulle bli straffbar. Det kan nämligen inte vara strafflagstiftningens uppgift att sanktionera alla bokföringsfel ens om de är avsiktliga. Att ha en straffbestämmelse om bokföringsbrott med två olika rekvisit för att avgränsa det straffbara området skulle utan tvekan kunna leda till betydande tillämpningsproblem. Huvudsakskriteriet bör således behållas i sin nuvarande utformning.

6.3.4 Särskilt ansvar för att bokföringen åsidosatts med avseende på vissa transaktioner?

Kraven att på bokföringsskyldigheten fullgörs i ekonomiskt trängda lägen skärps. Den som åsidosätter bokföringsskyldigheten när han själv eller den juridiska person som han företräder har allvarliga betalningssvårigheter eller löper påtaglig fara för att bli insufficient skall kunna dömas för grovt bokföringsbrott.

Det är inte ovanligt att hela eller delar av bokföringen och/eller de handlingar som påstås ha legat till grund för bokföringstransaktionerna saknas när ett företag går i konkurs. Härigenom omöjliggörs inte sällan en genomsyn av den ekonomiska verksamhet som bedrivits i företaget. Avsaknaden av bokföring och underlag för bokföringen försvårar, och gör i en del fall det omöjligt, för såväl konkursförvaltare som brottsbeivrande myndigheter att utreda vad som föregått konkursen. Att relativt få personer lagförs för oredlighet och vårdslöshet mot borgenärer i förhållande till antalet anmälningar innebär inte att anmälningarna är ogrundade. Däremot är det ett tecken på att brott av det

slaget är svåra att bevisa och att åklagare till följd av detta ofta avstår från att väcka åtal. Många åtal ogillas också.

Inledningsvis bör framhållas att tillgång till bokföringen inte är en absolut förutsättning för att åklagaren skall kunna styrka obestånd, även om det självfallet underlättar såväl brottsutredning som eventuellt åtal för brott mot borgenärer om bokföringen är komplett. Bokföringen kan i många fall rekonstrueras helt eller delvis och i andra fall kan obestånd styrkas trots att bokföringen är bristfällig eller missvisande.

Som redovisats i avsnitt 3.1.1 föreslog Borgenärsbrottsutredningen, i syfte att komma till rätta med problemen att styrka oredlighet, att felaktig eller bristfällig bokföring skulle tilläggas särskild betydelse i fall där gäldenären genom gåva, förstörande av egendom och andra liknande åtgärder avhändertagit sig egendom. Som framgått ovan röntes detta förslag kraftig kritik. Det ter sig också svårt att förena med passivitetsrätten i artikel 6 i Europakonventionen. Den föreslagna konstruktionen skulle inte heller ta hänsyn till *varför* bokföringsskyldigheten hade försumrats; om detta varit ett medvetet handlande eller om den av annat skäl bristfälliga bokföringen skapat ett utrymme för gäldenären att avhända sig egendom.

Det är emellertid lätt att instämma i utredningens ståndpunkt att det, i de fall en bokföringsskyldig gäldenär saknar den överblick över den ekonomiska ställningen som bokföringen är avsedd att ge, bör kunna krävas att denne av hänsyn till borgenärerna avstår från att avsiktligt försämra sin ekonomiska ställning. Att bokföringsskyldigheten inte har fullgjorts lagenligt behöver emellertid inte innebära att den bokföringsskyldige saknar kontroll över sin ekonomiska situation. Han kan tvärtom vara väl medveten om hur bra – eller dåligt – rörelsen går. Eftersom grundproblemet är den bristfälliga bokföringen ligger det närmare till hands att i stället överväga om sådant handlande bör anses som en försvarande omständighet vid bedömningen av bokföringsbrottet, vilket några remissinstanser har förordat, eller om någon annan lösning är tänkbar. En möjlighet som enligt direktiven bör övervägas är om det finns anledning att se strängare

på fall av bokföringsbrott som innebär att bokföringsskyldigheten har åsidosatts med avseende på affärstransaktioner som medverkat till att rörelsens ekonomiska ställning kraftigt försämrats.

Skulle alla förmögenhetsförsämrande åtgärder, som har vidtagits under tid som bokföringen varit bristfällig, generellt anses utgöra en försvarande omständighet vid bedömningen av eventuellt bokföringsbrott kan detta uppfattas som att man i praktiken bestraffar bokföringsbrottet hårdare beroende på svårigheter att styrka oredlighet eller vårdslöshet mot borgenärer. Mot en sådan lösning kan principiella invändningar riktas. En viktig fråga är nämligen om det finns något samband mellan att bokföringen har eftersatts och den förmögenhetsförsämrande åtgärden. Skälet till den eftersatta bokföringen kan ju vara personliga brister hos den bokföringsskyldige eller utebliven professionell hjälp på grund av svag ekonomi. I sådana fall ter det sig knappast rimligt att bokföringsbrottet skall bedömas strängare än annars. Samma kritik som har riktats mot Borgenärsbrottsutredningens förslag att låta den bristfälliga bokföringen påverka straffansvaret för oredlighet skulle därför kunna riktas mot remissinstansernas förslag. Och hur skall man se på den situationen att bokföringen visserligen är mycket bristfällig, men den förmögenhetsförsämrande åtgärden avser ett mindre belopp? Är det rimligt att denna då skall leda till att brottet i sin helhet bedöms som grovt?

Det sagda visar att även lösningen att generellt betrakta brister i bokföringen i samband med avhändande som försvarande har sina problem.

Det är emellertid inte ovanligt att det inte har förts någon bokföring alls, eller bara en rudimentär sådan, under den kritiska tiden närmast före obeståndet, samtidigt som bolagets tillgångar har minskat påtagligt utan att det till synes finns några affärsrättsliga skäl för detta. Borgenärsbrottsutredningen hade fokus på de förmögenhetsförsämrande åtgärderna, inte den bristfälliga bokföringen. Fokuseringen bör emellertid vara på bokföringsbristerna som sådana och deras betydelse. Åtskilliga av de personer som åsidosätter sin bokföringsskyldighet torde inte ha för avsikt att begå andra brott när bokföringsskyldigheten börjar

eftersättas. I ett pressat ekonomiskt läge nonchalerar de bokföringsarbetet eller prioriterar betalning till andra än bokföraren. Möjligheterna att dölja annan brottslighet ökar visserligen med en ofullständig eller vilseledande bokföring, men i många fall är det sannolikt så att "tillfället gör tjuven". Genom att så långt möjligt agera för att bokföringsskyldigheten fullgörs lagenligt även när rörelsen går dåligt minskar frestelsen för ställföreträdare och andra att utnyttja situationen för egen vinning eller för att tillgodose vissa borgenärer på andras bekostnad. Det sagda talar för en lösning som innebär att kraven på att bokföringsskyldigheten fullgörs även i ekonomiskt pressade lägen skärps.

En tänkbar lösning skulle kunna vara att konstruera regeln så att brister i bokföringen rörande affärshändelser av väsentlig betydelse för verksamhetens fortbestånd betraktas strängare och föranleder att brottet normalt bedöms som grovt. Med den lösningen skulle bristande registrering eller verifiering av affärshändelser som medfört obestånd eller framkallat allvarlig fara för obestånd alltid behandlas strängare. I de fall bokföringsbrott uppdagas efter konkurs skulle förslaget innebära följande. Om bokföringsskyldigheten har fullgjorts fram till tidpunkten för obeståndet men därefter försumrats blir brottet inte att bedöma som grovt om inte någon annan försvärande omständighet föreligger. Om däremot bokföringsplikten har eftersatts i fråga om viktiga affärshändelser under den period när obeståndet uppkom bör bokföringsbrottet bedömas som grovt. Även underlåtenhet att bokföra enstaka affärshändelser av för obeståndsfrågan avgörande vikt skulle falla in under bestämmelsen, även om dessa inte rör några större belopp.

Även denna modell har emellertid svagheter. En svårighet ligger i att avgränsa det straffbara området. Om enbart bristande bokföring av vitala affärshändelser skall anses kvalificerande torde kraven på att bestämmelsen är tydlig och förutsebar uppfyllas, men i gengäld kommer många lika straffvärda beteenden att falla utanför, t.ex. om någon under lång tid helt har underlåtit att bevara räkenskapsinformation och de för obestånd avgörande affärshändelserna har ägt rum tidigare. Vidare är ju en grundför-

utsättning för att bokföringsbrott skall föreligga att det inte går att i huvudsak bedöma det ekonomiska läget. Det är inte självklart att så är fallet beträffande enstaka affärshändelser, inte ens om dessa varit av avgörande betydelse för konkurs. Om bokföring saknas torde det vara svårt, och i en del fall omöjligt, att avgöra vilka affärshändelser som hade väsentlig betydelse för verksamhetens fortbestånd. Man kan således räkna med att en sådan lösning skulle medföra bevisvärigheter.

En annan lösning kan vara att utgå från möjligheterna att utreda orsakerna till att den bokföringsskyldige har hamnat i ekonomiska svårigheter. Om den bristfälliga eller uteblivna bokföringen inte gör det möjligt att avgöra när obestånd uppkom eller orsakerna till detta har bokföringen inte fungerat som det avsedda instrumentet för att kontrollera att den bokföringsskyldige följt lagstiftningen i andra hänseenden. Den lösningen fokuserar, på samma sätt som Borgenärsbrottsutredningens förslag, på hur situationen ter sig i efterhand. Den kan därför inte förväntas sätta ökad press på den bokföringsskyldige att fullgöra sina åligganden.

En tredje möjlighet kan vara att knyta an kvalifikationsgrunden till det förhållandet att den bokföringsskyldige har allvarliga betalningssvårigheter. Det är, som tidigare framhållits, särskilt viktigt att bokföringspliktiga uppfyller sina skyldigheter i en pressad ekonomisk situation. Allmänna betalningssvårigheter sätter som regel yttre spår, t.ex. i form av betalningsförelägganden, utmätningsförsök, krav från leverantörer att få kontant betalning, avslagna kreditansökningar och andra misslyckade försök att få kapitaltillskott samt betalningsanmaningar enligt 2 kap. 9 § konkurslagen.

Som framgått kan den bokföringspliktige knappast undgå att vara medveten om att han har betalningssvårigheter. I en sådan situation är hans behov av en god överblick över ekonomin särskilt framträdande. Det är också i lägen där ekonomin i en verksamhet är vacklande som utomstående har störst intresse av att bokföringen är korrekt och uppdaterad. Om man skärper kraven på att den bokföringsskyldige i ett sådant läge uppfyller sina

skyldigheter enligt BFL ges en tydlig signal om vilken vikt lagstiftaren tillmäter en korrekt bokföring. Bokföringsbrott som begås när gärningsmannen (eller den han företräder) har allvarliga betalningssvårigheter bör därför bedömas som grovt.

På motsvarande sätt bör kraven skärpas för den som löper påtaglig risk att bli insufficient. Med insufficiens avses att skulderna överstiger tillgångarna. Det finns olika civilrättsliga regler som är knutna till insufficiens. Ett aktiebolag har skyldighet att upprätta kontrollbalansräkning när hälften av aktiekapitalet har förbrukats (13 kap. 12 § aktiebolagslagen; 1975:1385). Motsvarande regler för stiftelser finns i 7 kap. 1 § stiftelselagen, för det fall en stiftelses tillgångar understiger skulderna. Har skyldighet uppkommit att upprätta kontrollbalansräkning föreligger det insufficiens. Om bokföringsskyldigheten har åsidosatts i en situation där det finns påtaglig fara för insufficiens bör bokföringsbrottet bedömas som grovt.

Den bästa lösningen synes därför vara att skärpa ansvaret för bokföringsskyldigheten på det sättet att den som, på sätt som krävs för bokföringsbrott, åsidosätter sin bokföringsskyldighet när han har allvarliga betalningssvårigheter eller löper påtaglig fara för att bli insufficient döms för grovt bokföringsbrott. Genom att det krävs allvarliga betalningssvårigheter markeras att tillfälliga betalningssvårigheter som näringsidkaren snabbt kan bemästra inte leder till att brottet bedöms som grovt, om det inte finns någon annan kvalificerande omständighet. Vidare kommer åsidosättande av bokföringsplikten efter det att skyldighet att upprätta kontrollbalansräkning har uppkommit att bedömas som grovt brott. I fråga om enskilda näringsidkare får bedömningen av om betalningssvårigheterna är allvarliga eller endast av tillfälligt slag göras med utgångspunkt i andra tecken, t.ex. mängden betalningsanmärkningar, utmätningsförsök och liknande och deras ekonomiska betydelse. Faran för insufficiens framträder inte lika påtagligt för exempelvis enskilda näringsidkare som för juridiska personer som är skyldiga att upprätta kontrollbalansräkning. Bedömningen får göras med utgångspunkt i näringsidkarens totala skuldbörda ställd i relation till hans möj-

ligheter att snabbt komma på fötter ekonomiskt. Motsvarande synsätt får tillämpas på juridiska personer som inte är skyldiga att upprätta kontrollbalansräkning.

Med den föreslagna lösningen vinner man en annan fördel. För de brottsutredande myndigheterna torde det som regel vara enkelt att i efterhand fastställa om det har förekommit betalningssvårigheter. Det torde inte heller bereda särskilt stora svårigheter att bevisa påtaglig fara för insufficiens. Möjligheterna att utreda och lagföra allvarliga bokföringsbrott kommer därigenom att förbättras avsevärt.

6.3.5 Ansvaret för att bokföringen är tillgänglig

Inget utvidgat straffansvar föreslås för den som inte tillhandahåller bokföringen. Däremot förtydligas straffbestämmelsen i syfte att inskräpa kravet på att den bokföringsskyldige lever upp till bokföringslagens regler om att bevara räkenskapsinformation på sätt som innebär att den är tillgänglig.

BFL innehåller regler om att räkenskapsinformation skall bevaras och hur detta skall ske. Reglerna omfattar såväl själva bokföringen som underlaget för denna. Att inte bevara räkenskapsinformationen på föreskrivet sätt kan föranleda straffansvar för bokföringsbrott. Det finns också bestämmelser om var räkenskapsinformationen skall bevaras. Enligt huvudregeln skall informationen bevaras i Sverige, i ordnat skick och på betryggande och överskådligt sätt. Genom den nya bokföringslagen skapades möjlighet dels att tillfälligt förvara verifikationer utomlands, om detta är förenligt med god redovisningssed, dels att, efter tillstånd av vederbörande myndighet, förvara de medier som behövs för att göra räkenskapsinformationen läsbar utomlands. I det senare fallet måste den bokföringsskyldige dock omedelbart kunna ta fram informationen i läsbar form i Sverige.

Kravet på att räkenskapsmaterial skall vårdas och bevaras innebär emellertid inte någon skyldighet för den bokföringsskyldige att tillhandahålla myndigheterna bokföringen. Den som

inte företer sin bokföring gör sig därför inte skyldig till bokföringsbrott om det faktiskt finns en komplett och korrekt förd sådan. Endast i de fall det finns en regel i någon annan lagstiftning (t.ex. konkurs- och skattelagstiftningen) som ålägger den bokföringsskyldige en sådan skyldighet måste han kunna förete bokföringen. En konkursgäldenär har långtgående skyldigheter att lämna upplysningar som kan ha betydelse för att allt räkenskapsmaterial skall kunna ställas till konkursförvaltarens förfogande, vilket utvecklas närmare i avsnitt 10.

De nya reglerna om förvaring av räkenskapsinformation och den nya tekniska möjligheterna aktualiserar en fråga som redan tidigare vållat de brottsbekämpande myndigheterna problem, nämligen å ena sidan möjligheterna att komma åt sådan räkenskapsinformation som en misstänkt inte frivilligt ställer till förfogande och å andra sidan den misstänktes rätt att förhålla sig passiv.

Enligt artikel 6 i Europakonventionen skall den som anklagas för brott betraktas som oskyldig intill dess att hans skuld har lagligen fastställts. I oskuldspresumtionen ingår en rätt att förhålla sig passiv. En misstänkt har därför ingen skyldighet att medverka i en brottsutredning och än mindre att tillhandahålla material som senare skulle kunna användas som bevis mot honom. Om han frivilligt väljer att göra detta kan materialet utnyttjas för bevisändamål. De brottsbeivrande myndigheterna måste i övrigt lita till användning av straffprocessuella tvångsmedel och sådan bevisning som kan inhämtas från andra än den misstänkte.

Passivitetsrätten innebär exempelvis att en bokföringsskyldig kan undanhålla bokföringen i en brottsutredning. Det är vanligt att den misstänkte i en sådan situation uppger att bokföringen inte finns i behåll eller att han inte vet vart den har tagit vägen. Han riskerar då ansvar för bokföringsbrott eftersom den bokföring han är skyldig att föra skenbart inte existerar. Att den bokföringsskyldige väljer att inte visa fram bokföringen beror ofta på att denna skulle kunna avslöja brott. Det kan t.ex. röra sig om skattebrott eller oredlighet. Den bokföringsskyldige kan då välja

att riskera att bli dömd för ett relativt lindrigt brott som han inte har begått (bokföringsbrott i form av att inte ha bevarat bokföringen i enlighet med BFL) hellre än visa fram bokföring som avslöjar att han i själva verket har begått grövre brott.

Det förhållandet att bokföringen saknas innebär att de brottsutredande myndigheterna ställs inför valet att försöka att rekonstruera den ekonomiska miljön för att kunna klarlägga om något annat brott har begåtts eller att inrikta utredningen på bokföringsbrott. Den senare lösningen är betydligt mindre resurskrävande och väljs därför ofta.

Den bokföringsskyldige är också oförhindrad att, om åtal väcks, lämna in sådana delar av bokföringen som talar emot åtalet men att undanhålla andra delar som eventuellt talar i annan riktning. Detta är ett viktigt skäl till att processer om ekonomisk brottslighet ofta drar ut på tiden och att åklagaren inte sällan måste fortsätta förundersökningen parallellt med processen i domstol. Det är också ett vanligt skäl till att åtal om ekonomisk brottslighet ogillas helt eller delvis; först när bokföringen är tillgänglig kan vissa affärshändelser bedömas korrekt.

Möjligheten att hålla undan bokföringen skapar emellertid även andra problem. Ett sådant är att det kan finnas anledning att betvivla autenticiteten hos en bokföring som har varit försvunnen och senare visas upp, eftersom den helt eller delvis kan vara konstruerad i efterhand. Bevisvärdet av sådan bokföring kan vara svårbedömt.

Utan tvekan skapar passivitetsrätten utrednings- och bevisproblem för de brottsbekämpande myndigheterna. Den är emellertid resultatet av en för enskildas rättssäkerhet grundläggande straffrättslig princip, som Sverige dessutom är bunden vid genom sina konventionsåtaganden. Mot den nu angivna bakgrunden finns det inget utrymme för att skärpa kraven på att den bokföringsskyldige tillhandahåller de brottsbekämpande myndigheterna bokföringen.

Problemen kan till viss del lösas på andra sätt, t.ex. genom utvidgade möjligheter att använda straffprocessuella tvångsmedel. För närvarande har de brottsbekämpande myndigheterna möj-

lighet att använda beslag vid samtliga brott mot 11 kap. BrB och husrannsakan vid samtliga brott utom ringa bokföringsbrott. Om straffskalan för sistnämnda brott skärps (se avsnitt 6.3.10) kan husrannsakan användas även vid sådana brott.

Vidare bör framhållas att behovet av internationell rättshjälp vid utredning av ekonomisk brottslighet har ökat, bl.a. till följd av att den nya bokföringslagen medger att datoriserad räkenskapsinformation förvaras utomlands som en konsekvens av att datautrustningen får finnas där. Det är exempelvis inte ovanligt med husrannsakan i en server utomlands i syfte att komma åt bokföringen i ett företag som är föremål för brottsutredning här. Den nyligen införda lagen (2000:562) om internationell rättslig hjälp i brottmål erbjuder goda möjligheter för åklagarna att snabbt få hjälp med erforderliga tvångsåtgärder i andra länder. Att bokföringsskyldiga numera kan förvara datoriserad räkenskapsinformation utomlands har därför, såvitt känt, inte hittills medfört några mer påtagliga problem för de brottsbekämpande myndigheterna.

Enligt vad som har sagts är det dock ett växande problem att företag i Sverige, med eller utan tillstånd, förvarar datoriserad räkenskapsinformation utomlands. Att utan tillstånd förvara sådan räkenskapsinformation utomlands strider visserligen mot BFL men torde inte utgöra bokföringsbrott eftersom det inte påverkar bedömningen av den ekonomiska situationen. Däremot kan ett sådant handlande falla under straffbestämmelsen om försvärande av skattekontroll.

Det är viktigt att skilja mellan de krav som BFL ställer på att räkenskapsinformation bevaras och hålls tillgänglig och på den nyss behandlade frågan i vilken utsträckning en misstänkt är skyldig att ge brottsutredande myndigheter tillgång till denna. Att den bokföringsskyldige har rätt att förhålla sig passiv innebär således inte något undantag från skyldigheten enligt BFL att bevara räkenskapsinformationen i sådan form att det går att ta del av den. Sedan år 1982 anges i lagtexten som ett huvudexempel på vad som är straffbart som bokföringsbrott underlåtenhet att bevara räkenskapsinformation. Det ansågs då nödvändigt att

komplettera och förtydliga straffbestämmelsen så att det uttryckligen framgår att underlåtenhet att bevara räkenskaper medför straffansvar även vid oaktsamhet. Samtidigt ändrades den dåvarande bokföringslagen på så sätt att det infördes en regel om att räkenskaperna skulle förvaras på betryggande sätt. Frågan är om det krävs några ändringar eller förtydliganden i bestämmelsen om bokföringsbrott med anledning av att reglerna i BFL om bevarande har skärpts.

I BFL har reglerna om bevarande av räkenskapsinformation anpassats till den tekniska miljö i vilken bokföringen förekommer numera. I BFL föreskrivs bl.a. att räkenskapsinformation skall bevaras i läsbar form eller annan form som med olika hjälpmedel kan läsas eller avlyssnas. I annat fall skall räkenskapsinformationen kunna göras tillgänglig genom utskrift. Dokument och liknande som används för att bevara räkenskapsinformation skall vara varaktiga och lätt åtkomliga. De skall som tidigare nämnts enligt huvudregeln förvaras i Sverige. I fall där den bokföringsskyldige fått tillstånd att förvara maskinutrustning för bokföringen utomlands skall det i Sverige finnas terminalåtkomst till informationen. Räkenskapsinformationen skall förvaras i ordnat skick och på betryggande och överskådligt sätt. Syftet är att bokföringen i princip skall hålla samma standard under hela den tid den skall bevaras som när den upprättades.

I 4 kap. 1 § första stycket BFL, som innehåller den grundläggande regeln om vad bokföringsskyldigheten innebär, åläggs den bokföringsskyldige att inte bara bevara själva räkenskapsinformationen utan även den utrustning och de tekniska system som behövs för att kunna presentera räkenskapsinformationen i läsbar form. Eftersom bokföringen i allt större utsträckning har elektronisk form har betydelsen av skyldigheten att bevara det tekniska medium med vars hjälp den kan översättas till läsbar form ökat. Lagstiftaren har samtidigt tagit hänsyn till att de bokföringspliktiga kan behöva byta maskinutrustning under den tid som räkenskapsmaterialet skall förvaras. Det är därför tillåtet att under vissa förutsättningar förstöra maskinläsbara medium som

används för förvaring av räkenskapsinformation, om räkenskapsinformationen dessförinnan på ett betryggande sätt har förts över till en annan tillåten form för bevarande (7 kap. 2 och 6 §§ BFL).

De nya reglerna i 7 kap. BFL om bevarande korresponderar inte helt med bokföringsskyldigheten så som den definieras i 4 kap. Det kan därför ifrågasättas om straffbestämmelsen om bokföringsbrott i dag täcker det område som bör vara straffsanktionerat. Som tidigare nämnts torde otillåtet bevarande utomlands falla utanför det straffbara området. Den tekniska utrustningen och de system som krävs för att ta del av räkenskapsinformationen tillhör inte räkenskapsinformationen så som denna definieras i 1 kap. 2 § BFL. Att inte bevara utrustningen faller därför inte in under underlåtenhet att bevara räkenskapsinformation. Den som t.ex. genom att förstöra eller utrangera den tekniska utrustning som krävs för att ta del av räkenskapsinformationen sätter sig ur stånd att presentera bokföringen är lika straffvärd som den som har förstört själva bokföringen. Det är emellertid tveksamt om det förhållandet att informationen inte är läsbar i brist på tekniska hjälpmedel skall jämföras med att det inte finns någon bokföring. Man kan i och för sig jämföra med det fallet att räkenskapsinformation som har funnits på papper har blivit oläslig på grund av dålig papperskvalitet eller olämplig förvaring. Om någon har brustit i sin skyldighet att bevara räkenskapsinformation så att den går förlorad kan han ådra sig ansvar för bokföringsbrott under förutsättning att övriga rekvisit i straffbestämmelsen är uppfyllda. Jämförelsen mellan det oläsliga papperet och den tekniskt oåtkomliga informationen haltar dock. I det förstnämnda fallet har informationen gått slutligt förlorad men vid utrangering av tekniska hjälpmedel och datasystem är all information intakt men oåtkomlig. Det är inte givet att domstolarna skulle finna att det utgör bokföringsbrott om räkenskaperna har förts lagenligt och bevaras helt i enlighet med BFL:s regler men det brister i fråga om tekniska möjligheter att ta del av den bevarade informationen. En annan sak är att brister i den tekniska utrustningen som gör att räk-

skapsinformation går förlorad för alltid även med dagens regler kan utgöra bokföringsbrott om kravet på oaktsamhet eller uppsåt är uppfyllt. En avsiktlig hårddiskkrasch i syfte att förhindra tillgång till räkenskaper torde vara straffbar i samma utsträckning som att elda upp bundna böcker.

Som framgått finns det utrymme för tvekan huruvida bristande efterlevnad av BFL:s regler om bevarande av räkenskapsinformation m.m. i tillräcklig utsträckning täcks av den nuvarande straffbestämmelsen. Detta talar för att bestämmelsen behöver förtydligas på denna punkt. Det centrala i reglerna om bevarande är både att räkenskapsinformationen skall finnas kvar och att det skall vara praktiskt möjligt att ta del av den. Det senare bör tydligare än vad som nu är fallet framgå av straffbestämmelsen. Den bör kompletteras genom att det i lagtexten anges att skyldigheten att bevara räkenskapsinformation skall fullgöras på sätt som innebär att informationen är tillgänglig. Härmed avses att den är i läsbar form eller inom mycket kort tid kan överföras till läsbar form. Vidare avses att den är åtkomlig här i landet, även om den tekniska utrustningen får finnas utomlands. För det tredje måste den bokföringsskyldige behålla den tekniska utrustning och de system som behövs för att göra informationen läsbar. Om någon genom att inte ha terminaltillgång till räkenskapsinformation utomlands eller genom att förstöra eller utrangera den tekniska utrustning som krävs för att ta del av räkenskapsinformationen eller på annat sätt sätter sig ur stånd att presentera bokföringen är det således helt klart att denne kan dömas för bokföringsbrott för sin underlåtenhet att bevara räkenskapsinformationen tillgänglig.

6.3.6 Bör ansvaret för bokföringsbrott omfatta även koncernredovisning?

Ansvar för bokföringsbrott gäller inte för koncernredovisning. Genom en ändring i bokföringslagen skulle det straffbara området kunna utökas till reglerna om koncernredovisning i årsredovisningslagen. En sådan ändring kräver emellertid ingående överväganden angående dels vilka delar av koncernredovisningen som bör omfattas av det straffbara området dels om några särskilda undantag krävs för finansiella företag. Något förslag till ändring i bokföringslagen läggs inte fram här.

Koncernredovisningen skall bl.a. ge en samlad bild av de företag som ingår i koncernen och en rättvisande bild av koncernens ekonomiska resultat och ställning. Vid tillkomsten av den numera upphävda årsredovisningslagen från 1980 framhöll lagstiftaren att i de fall verksamheten organiseras som en koncern skulle det, om koncernregler saknades, ges möjligheter att manipulera med koncernföretagens ekonomiska ställning och rörelseresultat. Därigenom skulle bokföringslagens mål, att främja en fullständig, korrekt och överskådlig ekonomisk redovisning, kunna motverkas (prop. 1979/80:143 s. 67).

Skyldigheten att upprätta koncernredovisning enligt 1995 års årsredovisningslag gäller endast större koncerner. Om antalet anställda har varit fler än tio i medeltal under de två senaste räkenskapsåren eller om nettovärdet av koncernföretagens tillgångar överstiger 24 miljoner kronor skall koncernredovisning upprättas. Det finns även andra undantag från skyldigheten att upprätta koncernredovisning enligt årsredovisningslagen men dessa är av mindre intresse i detta sammanhang. En koncernredovisning skall dock alltid upprättas om andelar i moderföretaget eller något av dotterföretagen eller skuldebrev som moderföretaget eller något av dotterföretagen har utfärdat är inregistrerade vid en börs inom Europeiska ekonomiska samarbetsområdet. I lagen om årsredovisning i kreditinstitut och värdepappersbolag

finns regler som avviker från de generella reglerna om koncernredovisning i årsredovisningslagen. Något undantag för mindre koncerner gäller inte för finansiella företag.

Bokföringsbrottet sanktionerar åsidosättande av reglerna i BFL och sådana regler i annan lagstiftning till vilka BFL hänvisar. Det innebär bl.a. att åtskilliga av reglerna i lagen om årsredovisning är straffsanktionerade eftersom BFL innehåller få detaljregler om årsredovisning och i stället i fråga om årsbokslut hänvisar till vissa regler i årsredovisningslagen (6 kap. 4 § BFL). Det finns emellertid åtskilliga bestämmelser i årsredovisningslagen till vilka BFL inte hänvisar och som därmed inte ingår i BFL:s regelverk. Den praktiskt mest betydelsefulla regleringen i årsredovisningslagen som faller utanför är bestämmelserna om koncernredovisning. Att åsidosätta dessa regler medför därför inte straffansvar för bokföringsbrott. Däremot kan ansvar för svindleri komma i fråga. Vidare kan ansvar utkrävas för bokföringsbrott begånget i de i koncernen ingående juridiska personerna. Koncernredovisning i finansiella företag följer, som nyss nämnts, delvis andra regler än årsredovisningslagen. Även koncernredovisning i finansiella företag faller utanför vad som är straffbart som bokföringsbrott.

Frågan om åsidosättande av reglerna om koncernredovisning bör kunna bestraffas som bokföringsbrott förefaller inte ha uppmärksamrats under arbetet på den nya bokföringslagen.

Numera är det betydligt vanligare än förr att verksamhet bedrivs i koncernform. Bestämmelserna om koncernredovisning har härigenom fått ökad betydelse. Redan detta kan vara ett skäl att överväga en utvidgning av straffansvaret. Vidare är det svårt att motivera varför felaktigheter i årsredovisningen i de juridiska personer som ingår i en koncern skall omfattas av straffansvar men inte felaktigheter i koncernredovisningen. Det är inte heller säkert att ett fel i koncernredovisningen beror på fel i bokföringen i någon eller några av de juridiska personer som ingår i koncernen. Det kan röra sig om fel vid upprättandet av koncernredovisningen, t.ex. felaktig värdering eller omräkning. Det

framstår därför som en brist i den nuvarande regleringen att felaktig koncernredovisning faller utanför det straffbara området.

Generellt sett innebär manipulationer i koncerner betydligt större risker för utomstående intressenter än motsvarande åtgärder i ett enskilt bolag. Detta gäller i synnerhet om något av bolagen i koncernen är börsnoterat, men det finns även ekonomiskt mycket betydelsefulla koncerner som inte är börsnoterade. Det är därför angeläget att den nuvarande luckan i lagstiftningen täpps till.

Med den lagstiftningsteknik som har valts för bokföringsbrottet är det inte lämpligt att direkt i straffbestämmelsen föra in koncernredovisning. Att göra bokföringsbrottet tillämpligt på de regler om årsredovisning i koncerner som finns i årsredovisningslagen är däremot tekniskt förhållandevis enkelt. Det kan åstadkommas genom en ändring i BFL som innebär att det i 6 kap. BFL görs en direkt hänvisning till de relevanta bestämmelserna i 7 kap. årsredovisningslagen. Med en sådan lösning kommer fel i koncernredovisning i fortsättningen att falla under det straffbara området för bokföringsbrott. Vad som däremot inte är lika enkelt är att avgöra vilka delar av koncernredovisningen som bör ingå. Detta kräver ingående överväganden angående redovisningstekniska frågor av ett slag som inte ryms inom ramen för detta uppdrag. Det krävs också särskilda överväganden i frågan om koncernredovisningen i finansiella företag skall straffsanktioneras på motsvarande sätt. Av nu angivna skäl läggs inte några förslag om ändring i BFL fram i denna promemoria.

Frågan är dock om en ändring av nu skisserat slag skulle få den önskade effekten. Huvudsakskriteriet skulle sannolikt medföra att de allra flesta åsidosättanden av reglerna om koncernredovisning skulle falla utanför det straffbara området. När det gäller koncernredovisning, som har stor betydelse för exempelvis börsnoterade bolag som ingår i koncerner, är straffbestämmelsen om bokföringsbrott således ett trubbigt vapen.

Det kan därför finnas anledning att utreda möjligheten att införa ett helt nytt brott som tar sikte på sådan felaktig redovisning i stora koncerner och börsnoterade bolag som inte utgör

bokföringsbrott (antingen därför att huvudsakskriteriet inte är uppfyllt eller därför att det är fråga om sådan redovisning som inte är straffsanktionerad i 11 kap. 5 § BrB) och som även faller utanför bestämmelsen om svindleri. Det ligger emellertid utanför detta uppdrag att överväga den frågan.

6.3.7 Förtydliganden i straffbestämmelsen?

Det finns inte behov av att ändra bestämmelsen om bokföringsbrott så att tydligare skillnad görs mellan brister i fråga om rörelsens ställning och gång respektive dess resultat. Inte heller bör bevarandet av verifikationer pekas ut särskilt i lagtexten. Sådana förtydliganden riskerar att leda till felaktiga motsatsslut.

Införandet av den nya bokföringslagen aktualiserar frågan om, i enlighet med Borgenärsbrottsutredningens förslag, en tydligare skillnad bör göras i straffbestämmelsen om bokföringsbrott i fråga om den löpande bokföringen respektive årsbokslutet. Utredningen ansåg att straffbestämmelsen skulle vinna i klarhet på att man i lagtexten skiljer mellan felaktigheter avseende verksamhetens förlopp å ena sidan och felaktigheter rörande dess ställning och ekonomiska resultat å andra sidan. Enligt utredningen fanns det exempel i rättspraxis på att dessa begrepp hade blandats samman. Någon ändring i sak var inte avsedd.

Remissinstanserna har ifrågasatt behovet av den föreslagna ändringen. Kritiken har bl.a. gått ut på att det föreslagna förtydligandet försvarar tillämpningen och tvärtemot syftet kan leda till felaktiga motsatsslut.

Även om det är viktigt att lagstiftningen förenklas och förtydligas bör detta inte få ske på bekostnad av innehållet. Den föreslagna ändringen kan i och för sig ha pedagogiska fördelar. Av dem som för talan om bokföringsbrott respektive dem som dömer i sådana mål måste dock kunna krävas att de känner till åtminstone de mest grundläggande begreppen i ekonomisk redovisning. Att vissa domar tyder på brister härvidlag är inte något

bärande skäl för en lagändring. Kunskapsbrister får i stället avhjälpas med utbildning. Övervägande skäl talar därför för att den nuvarande formuleringen bör behållas.

Utredningen har vidare föreslagit att det direkt av lagtexten i bestämmelsen om bokföringsbrott skall framgå att ett åsidosättande av bokföringslagens skyldighet att bevara verifierationer omfattas av straffansvaret. Detta förslag har mottagits positivt av remissinstanserna.

Det kan synas tilltalande att på det föreslagna sättet markera betydelsen av att bevara den viktigaste typen av underlag för bokföringen, nämligen verifierationerna. En sådan ändring är emellertid inte problemfri. För det första kan den ge det felaktiga intrycket att bevarande av verifierationer inte omfattas av den nuvarande straffbestämmelsen, vilket är fallet. För det andra kan den leda till att ändringen uppfattas som ett sätt att tona ned andra skyldigheter i fråga om arkivering av räkenskapsmaterialet vilket skulle vara olyckligt. Den allvarligaste invändningen mot förslaget är emellertid att den bokföringsskyldige hanterar såväl verifierationer som har bokförts (och som därigenom ingår i bokföringen) som andra verifierationer. För de senare gäller att de är att betrakta som urkunder och att de skyddas bl.a. av reglerna om undertryckande av urkund, men att de inte ingår i bokföringen och således inte omfattas av det regelsystem som 11 kap. 5 § avser att skydda. Som exempel kan nämnas en faktura som avser en framtida leverans. Den har ännu inte genererat någon affärshändelse men den har likväl status som urkund och den kan användas i olika affärssammanhang, t.ex. vid ansökan om lån. Det föreslagna förtydligandet skulle därför inte göra bestämmelsen mer lättillämpad utan tvärtom kunna skapa nya problem. Mot den nu angivna bakgrunden bör förslaget inte genomföras.

6.3.8 Ändringar i gradindelningen?

Bokföringsbrottet gradindelas i bokföringsbrott och grovt bokföringsbrott. I lagtexten anges vilka omständigheter som särskilt skall beaktas vid bedömningen av om brottet är grovt.

Borgenärsbrottsutredningen föreslog ändringar både i fråga om brottsrubriceringen och i fråga om gränsdragningen mellan ringa bokföringsbrott och brott av normalgraden.

Utredningens förslag att grovt bokföringsbrott ges en egen brottsbenämning har inte mött några invändningar under remissbehandlingen. Redan nu finns det en särskild straffskala för grovt brott, men om det grova brottet även ges en egen brottsbenämning inskräps allvaret i denna brottslighet. Vidare har en sådan ändring den fördelen att det fortsättningsvis blir möjligt att i brottsstatistiken skilja ut de olika graderna av bokföringsbrott. Med den centrala betydelse som bokföringsbrottet numera har i bekämpningen av den ekonomiska brottsligheten framstår en sådan lösning som välmotiverad. Brottsbenämningen bör vara grovt bokföringsbrott och brott av normalgraden bör alltså benämnas bokföringsbrott.

Borgenärsbrottsutredningen förordade också att det i lagtexten anges vilka omständigheter som särskilt bör beaktas vid bedömningen av om ett brott skall anses som grovt (s.k. kvalifikationsgrunder). Vad som enligt utredningen borde särskilt beaktas var om rörelsen haft stor omfattning eller om falska eller osanna handlingar hade begagnats. Även detta förslag har fått ett positivt mottagande. Några remissinstanser har förordat att ytterligare kvalifikationsgrunder anges.

Det framstår som en brist att det inte i straffbestämmelsen om bokföringsbrott, i likhet med vad som är fallet för många andra brottsbalksbrott, anges i lagtexten vilka faktorer som särskilt skall beaktas vid bedömningen av om ett brott är grovt. En uppräkningslista av sådana faktorer ger domstolarna bättre ledning för rättstillämpningen och är ägnad att skapa en större enhetlighet. Rättssäkerheten främjas också genom att det blir tydligt vilka faktorer som tillmäts särskild vikt. Utöver de faktorer som Borgenärsbrottsutredningen har föreslagit bör också den omständigheten att brottsligheten har avsett betydande belopp eller ingått som ett led i en brottslighet som utövats systematiskt utgöra försvärande faktorer. I författningskommentaren utvecklas

vad som avses med bl.a. betydande belopp och stor omfattning. Vidare bör, som föreslagits i avsnitt 6.3.4, åsidosättande av bokföringsskyldigheten när den bokföringsskyldige har allvarliga betalningssvårigheter eller löper påtaglig fara att bli insufficient normalt innebära att brottet bedöms som grovt. Uppräkningen bör inte vara uttömmande, varför även andra omständigheter i ett enskilt fall kan leda till att brottet bedöms som grovt.

Utredningens förslag om att vissa bokföringsbrott av normalgraden fortsättningsvis bör bedömas som mindre allvarliga fick däremot ett blandat mottagande. Det var framför allt åklagarmyndigheterna, med Riksåklagaren i spetsen, som hade invändningar. Invändningarna gick ut på att en mindre sträng syn på bokföringsbrott skulle ge fel signaler till de bokföringsskyldiga och allmänheten. Som framgått tidigare finns det anledning till en skärpt syn på bokföringsbrott. Detta gäller även de lindrigare formerna. Utredningens förslag i denna del bör därför inte genomföras.

Frågan om några ändringar bör göras i fråga om ringa bokföringsbrott behandlas i närmast följande avsnitt.

6.3.9 Ringa bokföringsbrott

Beteckningen ringa bokföringsbrott tas bort. Bokföringsbrott av normalgraden får i stället en särskild straffskala för brott av mindre allvarlig art. I lagtexten anges vilka omständigheter som särskilt skall beaktas vid bedömningen av om brottet är mindre allvarligt.

Ända sedan 1940-talet har det funnits en bestämmelse om ringa bokföringsbrott. Ringa bokföringsbrott har enbart böter i straffskalan och skiljer sig från bokföringsbrott av normalgraden även genom att preskriptionen räknas på ett annat sätt. Straffansvar för ringa bokföringsbrott aktualiseras sällan. Huvudskälet till detta har angetts vara den korta preskriptionstiden (två år från det att bokföringsfelet ägde rum).

Meningarna om värdet av en särskild bestämmelse om ringa bokföringsbrott har varit delade. Å ena sidan har från tid till annan förslag väckts om att avkriminalisera ringa bokföringsbrott. Sådana synpunkter har också kommit fram vid remissbehandlingen av Borgenärsbrottsutredningens förslag. Å andra sidan har det tidigare funnits förslag om att utvidga kriminaliseringen till att omfatta även sådana avvikelser från god bokföringssed som för närvarande faller utanför det straffbara området.

Om regleringen rörande bokföringsbrott skall utvecklas bör det finnas bestämmelser som täcker in alla grader av brott, från den lindrigaste till den allvarligaste formen. Genom huvudsakskriteriet kommer sådana avvikelser från korrekt bokföring som inte påverkar möjligheterna att bedöma bokföringen i stort att falla helt utanför det straffbara området. Att ett bokföringsbrott anses som ringa betyder således inte att det är fråga om bagatellartade avvikelser. Kriminaliseringen av ringa brott bör därför behållas. Vidare finns det goda skäl att ta fasta på utredningens förslag om höjd straffskala, något som utvecklas i nästa avsnitt. I sammanhanget finns det också anledning att erinra om att brott av det här slaget i stor utsträckning kan lagföras genom strafföreläggande.

En viktig fråga är hur det lindrigaste brottet skall benämnas. Som Borgenärsutredningen påpekat är beteckningen "ringa bokföringsbrott" mindre lyckad som en beteckning på sådana avvikelser från korrekt bokföring som innebär att verksamhetens förlopp, ekonomiska resultat och ställning inte ens i huvudsak kan bedömas. En annan benämning bör därför väljas. En möjlighet kan vara att välja samma lösning som för åtskilliga andra brott och t.ex. benämna brottet bokföringsförseelse. Även den benämningen har den nackdelen att den ger intrycket att det är fråga om endast obetydliga avvikelser. I motsats till vad som fallet vid exempelvis stöld och bedrägeri finns det inte heller någon äldre beteckning för bokföringsbrott som skulle kunna användas. Alternativet är att under brottsbeteckningen bokföringsbrott behålla två grader med olika straffskalor, en för normal-

brott och en för mindre allvarliga brott (jfr t.ex. mordbrand). Den lösningen är att föredra.

Även i fråga om den lindrigaste formen av bokföringsbrott bör det av lagtexten framgå vilka omständigheter som särskilt bör beaktas vid bedömningen av om gärningen är mindre allvarlig. Av särskild betydelse vid denna bedömning bör vara verksamhetens omfattning. I en verksamhet med blygsam omfattning, få affärstransaktioner och få eller inga anställda kan brottet i många fall framstå som mindre allvarligt. Samtidigt måste hänsyn tas till bristernas beskaffenhet. Har bokföringsskyldigheten över huvud taget inte fullgjorts är detta normalt allvarligare än om det är fråga om fel i delar av bokföringen. I författningskommentaren utvecklas närmare i vilka situationer ett bokföringsbrott kan bedömas som mindre allvarligt.

Som tidigare nämnts (se föregående avsnitt) är avsikten inte att brott som i dag bedöms som brott av normalgraden skall hänföras under den nya beteckningen brott av mindre allvarlig art.

Frågan om hur preskriptionen bör beräknas tas upp i avsnitt 6.3.13.

6.3.10 Strängare straffskala?

Straffskalorna för grovt bokföringsbrott och för bokföringsbrott av det lindrigaste slaget skärps. För grovt bokföringsbrott höjs maximistraffet till fängelse sex år. Härigenom kommer grovt bokföringsbrott inte längre att konsumeras av andra förmögenhetsbrott. För brott av normalgraden behålls den nuvarande straffskalan, medan bokföringsbrott av mindre allvarlig art får en straffskala där fängelse ingår.

Bokföringsbrott av normalgraden har i dag en straffskala som stämmer väl överens med motsvarande typer av brott. Något skäl till ändring av straffskalan för normalbrottet har inte framkommit.

Däremot kan det finnas anledning att överväga om den nuvarande straffskalan för grovt bokföringsbrott är tillräcklig. Bokfö-

ringsbrott har inte sällan till syfte att dölja andra brott mot borgenärer, framför allt oredlighetsbrott. Om en bokföringsskyldig begagnar vilseledande bokföring som ett medel att begå bedrägeri, förskingring eller oredlighet mot borgenärer kan brotten i fråga bedömas som grova till följd härav. Den vilseledande bokföringen anses då inte som ett särskilt brott utan bestraffas genom den strängare straffskalan för det grova förmögenhetsbrottet. Eftersom straffskalan för grovt bokföringsbrott för närvarande är lägre än straffskalorna för grovt bedrägeri, grov förskingring och grov oredlighet mot borgenärer anses av detta följa att även grovt bokföringsbrott konsumeras av ansvar för något av de nu nämnda brotten (Lena Holmqvist m.fl. Brottsbalken En kommentar, s. 11:58). Bokföringslagstiftningen har emellertid ett annat skyddsintresse, vilket är viktigt att värna. Den nuvarande straffskalan för grovt bokföringsbrott infördes år 1982. Sedan dess har den ekonomiska brottsligheten blivit betydligt grövre. Numera är det inte ovanligt att ekonomiska brott avser åtskilliga miljoner kronor; i undantagsfall kan det röra sig om flera hundra miljoner. Straffskalan är en viktig mätare på hur lagstiftaren värderar en viss brottstyp och ger allmänheten en signal om brottets allvar. Eftersom bokföringsbrott intar en central roll i bekämpningen av ekonomisk brottslighet framstår det som mindre lyckat att även den grova formen har en så låg straffskala att brottet ofta konsumeras av andra brott.

Om straffskalan för grovt bokföringsbrott höjs till samma nivå som för grov oredlighet mot borgenärer (med straffmaximum sex år) blir det möjligt att döma för grovt bokföringsbrott vid sidan av det andra brottet, på samma sätt som nu är fallet om grovt bokföringsbrott utgjort medel för grovt svindleri (prop. 1981/82:85 s. 31). Även fortsättningsvis bör dömas för grovt svindleri och bokföringsbrott i konkurrens eftersom brotten har så olika skyddsintressen.

Av nu angivna skäl bör straffskalan för grovt bokföringsbrott höjas så att den motsvarar den för grov oredlighet mot borgenärer.

En ändring av straffskalan för grovt bokföringsbrott har emellertid den nackdelen att straffskalorna för försvärade av skattekontroll och bokföringsbrott, som i många avseenden liknar varandra, inte längre kommer att korrespondera. Detta bör emellertid inte förhindra en uppjustering av straffskalan. Frågan om motsvarande höjning bör göras för försvärade av skattekontroll får övervägas i annat sammanhang.

Som framgått i avsnitt 6.3.9 finns det anledning att se allvarigare på den lindrigaste formen av bokföringsbrott än vad som är fallet i dag. Ett skäl till detta är att det inte är ovanligt med återfall i bokföringsbrott. Ett annat är att s.k. målvakter samtidigt kan stå under åtal för bokföringsbrott i flera olika juridiska personer och att vart och ett av brotten inte är särskilt allvarligt. I sådana fall som nu har nämnts måste det finnas utrymme att i det enskilda fallet kunna välja annan påföljd än böter. Flertalet brottsbalksbrott som är indelade i flera grader har en straffskala för det ringa brottet som går upp till fängelse sex månader. Det är naturligt att välja samma lösning för den ringa formen av bokföringsbrott.

Höjningen av straffskalan är, som tidigare nämnts, inte avsedd att leda till några ändringar i fråga om gränsen mellan normalbrott och den lindrigaste brottsformen.

6.3.11 Brottsförebyggande aspekter

Det brottsförebyggande arbetet mot ekonomisk brottslighet har utvecklats påtagligt under senare år. I regeringens strategi för bekämpning av ekonomisk brottslighet uppmärksammas fortlöpande behovet av brottsförebyggande åtgärder. Vid utformningen av lagförslagen har hänsyn tagits till att brott i största möjliga utsträckning bör förebyggas. Några särskilda lagstiftningsåtgärder, utöver ändringarna i straffbestämmelserna, är inte påkallade för närvarande.

En straffbestämmelses kanske viktigaste funktion är att avhålla från brott. Det är därför viktigt att straffbestämmelserna är tyd-

ligt avgränsade och i så stor utsträckning som möjligt kan förstås av dem som berörs av regeln. Straffbestämmelser som har en komplex uppbyggnad, svårtolkade rekvisit eller som det av andra skäl är svårt att tillägna sig innehållet i torde inte ha en lika god brottsförebyggande effekt som enkla och tydliga bestämmelser, helt enkelt därför att de inte ger samma tydliga signal. De nu framlagda förslagen om att det direkt av straffbestämmelsen skall framgå vilka omständigheter som särskilt skall beaktas vid bedömningen av om ett bokföringsbrott är grovt eller mindre allvarligt bidrar till att ge bestämmelsen ökad tydlighet.

Straffbestämmelser kan också utformas på ett sådant sätt att ett visst beteende gynnas eller missgynnas. Vid utformningen av lagförslagen har hänsyn tagits till att brott i största möjliga utsträckning bör förebyggas. Särskilt förslaget om en strängare syn på åsidosättande av bokföringsskyldigheten i ekonomiskt pressade lägen har en tydlig brottsförebyggande inriktning.

Eftersom bestämmelsen om bokföringsbrott är ett blankettstraffbud fokuseras intresset på reglerna om bokföring och årsredovisning. Dessa regler har nyligen omarbetats, vilket innebär att det finns en ny, väl genomarbetad lagstiftning som uppfyller högt ställda krav på tydlighet och konsekvens.

I BFL anges vilka krav som ställs på redovisningen, men däremot inte några närmare detaljer om hur dessa krav skall uppfyllas. Lagens bestämmelser fylls ut bl.a. genom normgivning på lägre nivå, främst genom Bokföringsnämnden. Dess arbete bidrar i hög grad till att frågor som aktualiseras i den praktiska tillämpningen får sin lösning. Vad som är viktigt från ett brottsbekämpningsperspektiv är att praktiska förändringar i redovisningsarbetet, t.ex. alla de nya aspekter som aktualiseras genom att bokföringsarbetet flyttat från pappers- till IT-miljö, följs upp så att det inte hinner utbildas någon praxis som står i mindre god överensstämmelse med lagstiftarens intentioner. Nämnden kan också ge auktoritativa besked till domstolar och åklagare i frågor som rör tolkning och tillämpning av bestämmelserna om bokföring. Det kan därför finnas skäl för Ekobrottsmyndigheten att etablera ett närmare samarbete med nämnden.

Den avskräckande effekten av kriminaliseringen bör emellertid inte överbetonas när det gäller förebyggande insatser. Det viktigaste brottsförebyggande arbetet måste bedrivas inom näringslivet. Där har näringslivets intresseorganisationer, branschorganisationer och liknande stor betydelse för utvecklandet av god affärsetik och goda rutiner.

Tillsynen är en annan viktig faktor. Revisorsnämnden har, genom sin tillsyn över revisorskollektivet, en viktig roll i fråga om utvecklandet av god revisionsred och god revisorsred. Det är emellertid inte bara i sin roll som sakkunniga i redovisningsfrågor som revisorerna kan bidra till bättre regelefterlevnad. Revisorerna är också en nyckelgrupp när det gäller att upptäcka brott i alltjämt verksamma företag. De nyligen införda reglerna om anmälningsskyldighet för revisorer (se avsnitt 6.3.3) markerar betydelsen av revisorernas insatser för att förebygga brott.

En mycket viktig faktor i det brottsförebyggande arbetet är ett effektivt samarbete å ena sidan myndigheter emellan och å andra sidan mellan myndigheter och andra organ. Det är t.ex. angeläget att svaga punkter i lagstiftningen kan identifieras och avhjälpas för att förebygga nya brott. Det är också viktigt att den information som finns inom näringslivet, i fackliga organisationer och i intresseorganisationer av olika slag tas till vara så att de brottsbekämpande myndigheterna tidigt kan göras uppmärksamma på nya typer av brottslighet.

Ekobrottsmyndigheten spelar en avgörande roll i det brottsförebyggande arbetet. I myndighetens uppgifter ingår bl.a. att utveckla effektivare arbetsmetoder. Bokföringsbrotten är en av de vanligaste brottstyper som myndigheten har att utreda och myndigheten bedriver därför ett aktivt utvecklings- och utbildningsarbete med inriktning på just dessa brott.

I regeringens strategi för bekämpning av ekonomisk brottslighet uppmärksammas fortlöpande behovet av brottsförebyggande åtgärder. Några ytterligare åtgärder från lagstiftarens sida förefaller därför inte påkallade för närvarande.

6.3.12 Kan bestämmelsen ändras så att bokföringsbrott blir enklare att uppdaga och utreda?

Det torde inte vara möjligt att genom ändringar i straffbestämmelsen öka upptäcktsrisken. Många av de framlagda förslagen innebär att utredningarna kan förenklas. Några ytterligare förslag med den inriktningen läggs inte fram här.

Bokföringsbrott uppdagas i de flesta fall av konkursförvaltare, som svarar för omkring tre fjärdedelar av alla anmälningar om sådana brott. Skattemyndigheterna svarar för huvuddelen av övriga anmälningar, eftersom bokföringsbrott inte sällan upptäcks vid skatterevision eller vid utredning av skattebrott.

För att uppdaga bokföringsbrott krävs normalt tillgång till bokföringen. Det är i huvudsak i tre olika sammanhang som felaktigheter i bokföringen kan upptäckas. Den ena är vid intern eller extern revision i företaget, den andra är vid taxeringsrevision och den tredje är vid en konkursutredning. Om brottsutredande myndigheter disponerar bokföringen i en brottsutredning kan också fel i bokföringen uppdagas. Med andra ord är förutsättningarna för att utomstående skall upptäcka bokföringsbrott mycket små. Det är därför ovanligt att bokföringsbrott anmäls av privatpersoner eller att sådana brott uppdagas utan något samband med skatterevision, konkurs eller annat exekutivt förfarande eller vid utredning om annan ekonomisk brottslighet.

Eftersom tillgången till bokföringen är avgörande för möjligheten att uppdaga bokföringsbrott torde det inte vara möjligt att genom ändringar i straffbestämmelsen öka upptäcktsrisken. Däremot skulle en skärpning av revisionsreglerna sannolikt öka upptäcktsrisken. Den frågan ligger dock utanför det föreliggande uppdraget.

I jämförelse med andra brott mot borgenärer anses bokföringsbrott generellt sett vara betydligt enklare att utreda och bevisa. Vad som främst synes välla problem är de fall där viss bokföring påstås ha förekommit men där denna inte är tillgänglig vid

tidpunkten för brottsutredningen. Inte sällan lämnar den brottsmisstänkte först i samband med åtal och process ifrån sig material som påstås ha tillhört räkenskapsinformationen men vars autenticitet kan ifrågasättas. Att så är fallet är emellertid, som tidigare framhållits, ett generellt problem vid förundersökningar och inte något som kan lösas inom ramen för översynen av en enskild straffbestämmelse.

I det föregående har föreslagits olika ändringar i straffbestämmelsen bl.a. i syfte att tydligare avgränsa grovt bokföringsbrott och brott av mindre allvarlig art från brott av normalgraden. Dessa ändringar bidrar till att förenkla utredningsarbetet genom att de brottsutredande myndigheterna kan koncentrera sig på de för straffansvaret viktiga momenten. Om allvarliga betalningssvårigheter och påtaglig fara för insufficiens görs till kvalifikationsgrunder underlättas utredningsarbetet avsevärt eftersom detta är något som är förhållandevis enkelt att bevisa.

Ett grundläggande problem vid utredning av bokföringsbrott är dock att det i den associationsrättsliga lagstiftningen saknas hjälpregler för vem som skall anses ha ansvaret för bokföringen när ett associationsrättsligt subjekt byter ägare eller ställföreträdare. Möjligheten att beivra framför allt uppsåtliga bokföringsbrott begränsas avsevärt genom denna brist. Påståenden om att bokföringen helt eller delvis har gått förlorad är nämligen särskilt vanliga vid ägar- och ställföreträdarbyten. Upprepade byten av ställföreträdare, inte sällan kombinerat med förvirrande namnbyten på den juridiska personen, är något som ofta förekommer vid ekonomisk brottslighet. Syftet med bytena är att komplicera bilden så att vissa av ställföreträdarna lättare kan undgå straffansvar. Det ligger emellertid utanför ramen för detta uppdrag att ta upp sådana frågor.

Något som däremot skulle kunna bidra till att förenkla utredningarna vore om det funnes enhetliga preskriptionsregler för alla typer av bokföringsbrott. Den frågan behandlas i nästa avsnitt. Vidare förbättras utredningsmöjligheterna om straffskalorna justeras så att samma tvångsmedel kan användas vid alla typer av bokföringsbrott (se avsnitt 6.3.5 och 6.3.10).

6.3.13 Preskription

Preskriptionsreglerna ändras så att samma regler kommer att gälla för alla typer av bokföringsbrott. Detta innebär att preskriptionstiden för den lindrigaste formen av bokföringsbrott förlängs från två till fem år. Vidare blir regeln om förlängd preskriptionstid vid konkurs eller beslut om skatte- eller taxeringsrevision tillämplig på sådana brott.

Den nuvarande straffbestämmelsen är uppdelad i två grader, brott av normalgraden och ringa brott. För brott av normalgraden finns en särskild preskriptionsbestämmelse i 35 kap. 4 § tredje stycket BrB, som innebär att preskriptionstiden i vissa fall räknas med utgångspunkt i annat än när bokföringsbrottet begicks. Om den bokföringsskyldige inom fem år från brottet har försatts i konkurs, fått eller erbjudit ackord eller inställt sina betalningar räknas preskriptionstiden från den dag då detta skedde. Om den bokföringsskyldige inom fem år från brottet blivit föremål för skatte- eller taxeringsrevision räknas preskriptionstiden från den dag då revisionen beslutades. Om ingen av de uppräknade situationerna föreligger preskriberas bokföringsbrott av normalgraden fem år efter brottet. För ringa bokföringsbrott är preskriptionstiden alltid två år räknat från brottet.

Borgenärsbrottsutredningen föreslog ingen förändring av preskriptionsbestämmelserna för bokföringsbrott. Däremot innebar utredningens förslag om att vissa bokföringsbrott som i dag anses vara brott av normalgraden skulle hänföras till bokföringsbrott av mindre allvarlig art att fler sådana brott skulle ha kort preskriptionstid. Detta föranledde några remissinstanser (åklagarmyndigheter) att på nytt väcka frågan om avkriminalisering av den lindrigaste formen av bokföringsbrott, med motiveringen att det ytterst sällan går att beivra sådana brott eftersom de normalt upptäcks så sent att preskription redan har inträtt eller är nära förestående.

I det föregående har föreslagits en rad förändringar i syfte att skärpa straffansvaret för bokföringsbrott. Det är då naturligt att även se på preskriptionsreglerna. I fråga om bokföringsbrott av

normalgraden ändrades preskriptionsreglerna i mitten av 1990-talet då beslut om skatte- och taxeringsrevision tillades samma verkan i fråga om preskription som konkurs, offentligt ackord och betalningsinställelse. Det har inte framkommit något behov av ytterligare förändringar såvitt gäller brott av normalgraden och grovt brott. Däremot finns det anledning att överväga om den särskilda preskriptionsregeln bör utvidgas att omfatta även den lindrigaste graden av bokföringsbrott.

Den nuvarande preskriptionsbestämmelsen för ringa bokföringsbrott skapar problem i två hänseenden. Det ena är att möjligheterna att lagföra sådana brott blir mycket begränsade, eftersom brottet normalt upptäcks i samband med konkurs. Vid den tidpunkt när konkursförvaltaren anmäler brott är i många fall ringa bokföringsbrott redan preskriberat eller nära den tidpunkt när det preskriberas. Även om brottet inte är preskriberat är utrymmet för att hinna utreda detta, att delge den misstänkte utredningsresultatet samt att väcka åtal oftast så begränsat att det inte framstår som meningsfullt att ens försöka. Även om åtal skulle hinna väckas eller strafföreläggande hinna utfärdas före preskription måste den misstänkte godkänna föreläggandet eller delges stämningen för att preskription inte skall inträda. Härtill kommer att ett brotts straffvärde minskat avsevärt när preskriptionen närmar sig. Detta torde var en huvudorsak till att få fall av ringa bokföringsbrott lagförs. Det andra problemet är de fall där domstolen gör en annan bedömning än åklagaren i frågan om brottet är av normalgraden eller ringa. Om domstolen bedömer brottet som ringa händer det att den förbiser att olika preskriptionsregler gäller för brott av normalgraden respektive ringa brott och utkräver ansvar för ringa brott, trots att gärningen är preskriberad (se t.ex. RH 89:84 och 1996:119).

Om den lindrigaste formen av bokföringsbrott ges en högre straffskala än för närvarande framstår det som naturligt att preskriptionstiden i fortsättningen beräknas på samma sätt för alla grader av bokföringsbrott. Det nuvarande undantaget i 35 kap. 4 § tredje stycket BrB för ringa bokföringsbrott bör därför tas bort.

En ny preskriptionsregel för den lindrigaste formen av bokföringsbrott innebär att betydligt fler brott av det slaget kommer att kunna beivras eftersom preskriptionstiden förlängs och utgångspunkten för preskriptionsberäkningen ändras i de fall den bokföringsskyldige försatts i konkurs eller blivit föremål för skatte- eller taxeringsrevision. I valet mellan att låta den nya regeln omfatta även brott som har begåtts före ikraftträdandet men ännu inte har hunnit preskriberas eller att låta äldre regler gälla för sådana brott har den senare lösningen valts. Skälet till detta är att det underlättar för polis och åklagare att ha ikraftträdandet som utgångspunkt. En särskild övergångsbestämmelse bör därför införas.

7 Oredlighet mot borgenärer

7.1 Behovet av förändringar

Efter de ändringar som gjordes på 1970- och 1980-talen täcker den nuvarande bestämmelsen om oredlighet mot borgenärer och övriga brott enligt 11 kap. in de flesta förfaranden i obeståndssituationer som har ansetts straffvärda. Remissbehandlingen av Borgenärsbrottsutredningens förslag har inte gett underlag för att det finns behov av några mer omfattande ändringar i kriminaliseringen. Den enda typ av förfarande som för närvarande faller utanför det straffbara området för oredlighet och som Borgenärsbrottsutredningen funnit bör kriminaliseras är en gäldenärs ovilja att medverka till att sådana tillgångar som inte är direkt åtkomliga för konkursförvaltaren ställs till konkursboets förfogande. I praktiken handlar det om att konkursgäldenären har tillgångar utomlands, något som är vanligare nu än förr. Den frågan behandlas i avsnitt 7.3.

Kritiken mot oredlighetsparagrafen går i stället främst ut på att den är svår genomtränglig och komplicerad att tillämpa. Som tidigare framhållits är den materia som behandlas i straffbestämmelserna om brott mot borgenärer i sig så komplex att det inte är möjligt att förenkla straffbestämmelserna i någon högre grad. Detta hindrar självfallet inte att man bör överväga om t.ex. moderniseringar av språket, tekniska omflyttningar och liknande kan bidra till att göra reglerna mer pedagogiska och lättillämpade. Frågan om det är möjligt att förenkla oredlighetsparagrafen behandlas i närmast följande avsnitt.

7.2 Kan bestämmelsen förenklas?

Straffbestämmelsen om oredlighet mot borgenärer renodlas och förenklas. Vissa förfaranden förs över till en ny straffbestämmelse som behandlar gäldenärens straffansvar för brott mot upplysningsplikten i konkurs m.m. (se avsnitt 10). Såväl oredlighet mot borgenärer som grovt sådant brott behandlas i samma paragraf.

I bestämmelsen om oredlighet mot borgenärer straffbeläggs, som tidigare nämnts, en rad sinsemellan olika förfaranden. Det är för det första fråga om vissa förmögenhetsförsämrande åtgärder som någon vidtar när han är på obestånd eller när påtaglig fara för obestånd föreligger. För det andra är det fråga om motsvarande förmögenhetsförsämrande åtgärder som föranleder obestånd eller som framkallar påtaglig fara för obestånd. I andra stycket straffbeläggs ett antal förfaranden där en gäldenär förtiger tillgångar, uppger obefintliga skulder eller på annat sätt bryter mot den upplysningsskyldighet han har i ett förfarande om konkurs, offentligt ackord eller skuldsanering. Vidare föreskrivs straff för den gäldenär som åberopar oriktig handling eller skenavtal i samband med annan exekutiv förrättning. Andra stycket omfattar således – av historiska skäl – även gärningar som över huvud taget inte har någon anknytning till obestånd. Slutligen omfattar straffbestämmelsen även den situationen att en gäldenär bortför betydande tillgångar ur riket när han står inför konkurs samt att en gäldenär i konkurs undandrar eller undanhåller konkursförvaltningen tillgångar.

Vissa remissinstanser har framhållit att bestämmelserna om oredlighet mot borgenärer redan i dag är så komplicerade att det finns risk för att paragrafen inte tillämpas i alla de fall där detta är möjligt.

Paragrafen har genom sitt blandade innehåll fått en komplicerad uppbyggnad. Borgenärsbrottsutredningen föreslog, såvitt nu är av intresse, dels att andra stycket skulle ges en mera generell utformning, dels att oriktigt uppgiftslämnande i andra fall än vid konkurs inte längre skulle falla under oredlighetsbe-

stämelsen. Utredningens förslag innebar att paragrafen skulle tillföras ytterligare ett stycke. Förslaget har kritiserats av remissinstanserna bl.a. därför att det inte har ansetts bidra till att förenkla tillämpningen.

En viktig fråga är om regeln om oredlighet – utan några egentliga ändringar i sak – kan förenklas på något sätt. En möjlighet skulle vara att bryta ut vissa förfaranden till en särskild paragraf för att åstadkomma en renodling. Vad som då ligger närmast till hands är att i en paragraf behandla de vanligaste formerna av oredlighet, dvs. 1. förfaranden som innebär att någon som redan är eller riskerar att komma på obestånd vidtar förmögenhetsförsämrande åtgärder, 2. åtgärder för att undandra eller undanhålla konkursförvaltningen tillgångar och 3. bortförande av tillgångar vid förestående konkurs. Brott mot den upplysningsskyldighet som åligger en gäldenär vid konkurs och vissa andra förfaranden bör då behandlas i en annan paragraf. Med en sådan lösning skulle man bryta ut den del av den nuvarande oredlighetsparagrafen som är mest främmande och koncentrera oredlighetsbestämmelsen till dels förmögenhetsförsämrande åtgärder, dels de särskilda former av oredlighet som behandlas i det nuvarande tredje stycket. Resultatet blir en renodling av bestämmelsen, som i fortsättningen enbart behandlar illojala förfaranden vid obestånd eller påtaglig fara för obestånd.

En invändning som kan riktas mot en sådan lösning är att man då måste numrera om övriga paragrafer i kapitlet eller införa en a-paragraf. Detta går emellertid att undvika om man behandlar såväl oredlighet av normalgraden som grov oredlighet i samma paragraf, på samma sätt som bokföringsbrott av alla grader behandlas i en paragraf. Paragrafen får visserligen ytterligare ett stycke, men detta uppvägs av den tydligare strukturen.

Vidare kan invändas att en uppdelning av den nuvarande paragrafens innehåll så att brott mot upplysningsplikten förs till en annan paragraf i enstaka fall kan leda till att åklagaren tvingas åberopa båda bestämmelserna. Den frågan behandlas i avsnitt 10.4.3.

7.3 Underlåtenhet att medverka till att utländska tillgångar tillförs konkursboet

Uppsätlig underlåtenhet att medverka till att utländska tillgångar tillförs ett svensk konkursbo kriminaliseras. Det straffbara området begränsas till sådan passivitet som har ett illojalt syfte.

Borgenärsbrottsutredningen föreslog att kriminaliseringen av oredlighet skulle utvidgas till att avse även fall där en gäldenär otillbörligen underlåter att medverka till att tillgångar ställs till konkursförvaltningens förfogande. Bakgrunden till förslaget var dels den tveksamhet som yppats i litteraturen angående i vilken utsträckning en gäldenär är vid straffansvar skyldig att medverka till att tillgångar i utlandet tillförs en konkurs i Sverige, dels ett rättsfall från Högsta domstolen där en gäldenär friades från straffansvar för att han hade underlåtit att medverka till att en tillgång i England ställdes till konkursförvaltningens förfogande (NJA 1991 s. 491). Förslaget begränsades inte till tillgångar i utlandet, eftersom utredningen fann att det kunde tänkas att regeln skulle få aktualitet även med avseende på svenska förhållanden.

Även i den juridiska debatten har straffansvar för passivitet beträffande utländska tillgångar efterlysts (se Madeleine Löfmarck i Juridisk Tidskrift 1991-92 s. 494).

Borgenärsbrottsutredningens förslag i denna del fick i huvudsak ett positivt bemötande av remissinstanserna. Några remissinstanser ville gå längre i kriminalisering medan andra ville inskränka den, t.ex. till att omfatta tillgångar som finns i länder med vilka Sverige inte har bindande konkurskonventioner. Remissinstanserna framhöll genomgående att det var nödvändigt att avgränsa det straffbara området tydligare än i förslaget.

Riksdagen har, som tidigare nämnts, lagt fram riktlinjer för vilka överväganden som bör göras i samband med nykriminalisering. Vad som skall bedömas är bl.a. om förfarandet är straffvärt och om en straffsanktion skulle vara ett effektivt medel för att motverka det oönskade beteendet. Av Högsta domstolens avgörande i NJA 1991 s. 491 framgår att domstolen inte var främ-

mande för att en konkursgäldenär i mycket speciella fall skulle kunna vara skyldig att vid straffansvar medverka till att hans tillgångar i utlandet ställs till konkursförvaltningens förfogande. I doktrinen har kriminalisering efterfrågats och remissinstanserna har varit positiva till en kriminalisering. Att förfarandet har ansetts straffvärt råder det således ingen tvekan om. Det kan också vara fråga om avsevärda tillgångar, dvs. förfarandet kan orsaka påtaglig skada. Även om det torde röra sig om få fall är det också en principiellt viktig fråga. De grundläggande kriterierna för när nykriminalisering kan övervägas är därför uppfyllda.

En av de faktorer som skall övervägas innan kriminalisering tillgrips är emellertid om det finns andra verkningsfulla sanktioner. En viktig fråga är därför om det fortfarande finns behov av att kriminalisera underlåtenhet att medverka till att utländska tillgångar tillförs ett svensk konkursbo, mot bakgrund av utvecklingen inom den internationella insolvensrätten. Inom EU har insolvensrättsliga frågor fått en omfattande reglering genom insolvensförordningen, som trädde i kraft den 31 maj 2000 (EGT L 160, 30.6.2000, s. 1, Celex 32000R1346). För nordiska förhållanden gäller alltså den nordiska konkurskonventionen mellan Sverige, Danmark, Finland, Island och Norge. I förhållandet mellan Sverige och Finland gäller dock i första hand insolvensförordningens regler. För länder utanför EU och Norden saknas motsvarande reglering, men inom Europarådet har antagits en konvention med innehåll som i huvudsak stämmer överens med insolvensförordningen. Konventionen har ännu inte trätt i kraft.

I och för sig har förutsättningarna för att genomföra verkställighetsåtgärder utomlands till följd av ett svenskt konkursbeslut förbättrats avsevärt, framför allt genom insolvensförordningen. Regelverket är dock inte heltäckande. I förhållande till länder utanför EU som inte är anslutna till någon konkurskonvention är problemen desamma som tidigare. Det torde dessutom, till följd bl.a. av avregleringen på kredit- och valutaområdena, vara betydligt vanligare i dag än tidigare att en konkursgäldenär har beaktansvärda tillgångar i utlandet och att tillgångarna finns i

flera länder. Eftersom förslaget innebär att en lucka i den nuvarande lagstiftningen täpps till bör detta genomföras. Vissa ändringar bör dock göras i förhållande till Borgenärsbrottsutredningens förslag.

Först och främst bör kriminaliseringen begränsas till utländska tillgångar. Utredningen har inte kunnat ange något exempel på när en sådan regel skulle behövas för svenska tillgångar utan synes enbart ha låtit regeln omfatta även sådana tillgångar "för säkerhets skull". Det nuvarande regelsystemet för konkursförvaltning ger, tillsammans med de befintliga straffbestämmelserna, tillräckliga möjligheter att tvinga fram tillgångar här i landet.

En annan begränsning bör vara att straffregeln enbart skall träffa sådana tillgångar som kan omfattas av konkursen. Den bör därmed vara tillämplig på konkurser som omfattar all gäldenärens egendom (s.k. huvudkonkurser). I en konkurs som uteslutande omfattar gäldenärens tillgångar i Sverige på grund av att denne inte är bosatt eller har sina huvudsakliga intressen här (s.k. särkonkurs) kan regeln aldrig aktualiseras.

Det finns också fog för remissinstansernas kritik att lagtexten i förslaget inte avgränsade det straffbara området tydligt nog genom enbart ett otillbörlighetsrekvisit. En lösning kan vara att endast sådan passivitet som har ett otillbörligt syfte straffbeläggs. Även en sådan formulering kan självfallet kritiseras (jfr den kritik som har riktats mot motsvarande rekvisit i 11 kap. 4 § BrB). Redan det förhållandet att det finns ett motsvarande rekvisit i en annan av straffbestämmelserna i kapitlet innebär dock att ett sådant rekvisit inte i sig kan anses strida mot legalitetsprincipen. Med otillbörligt syfte avses detsamma som i bestämmelsen om mannamån mot borgenärer, dvs. en passivitet där själva motivet för gäldenärens handlande framstår som illojalt. Att någon iakttar passivitet i avsikt att själv eller genom någon närstående fysisk eller juridisk person kunna förfoga över tillgångarna får ses som ett typiskt exempel på illojalt syfte. Med närstående åsyftas här den krets som anges i 4 kap. 3 § konkurslagen. Utanför det straffbara området faller däremot exempelvis situationer

där gäldenären av hänsyn till utländska straffbestämmelser eller andra tvingande regler är förhindrad att medverka till att tillgångarna tillförs konkursboet i Sverige. Det blir en uppgift för de rättstillämpande myndigheterna att närmare utveckla vad som får anses vara otillbörligt syfte.

7.4 Grov oredlighet mot borgenärer

Uppräkningen av faktorer som skall beaktas vid bedömningen av om ett oredlighetsbrott är grovt kompletteras. Användande av osanna handlingar anges som en sådan omständighet, liksom att gärningen varit av särskilt farlig art.

I dag behandlas den grova formen av oredlighet mot borgenärer i en särskild paragraf (11 kap. 2 § BrB). Som framgått tidigare föreslås att både normalbrottet och den grova formen av oredlighet i fortsättningen skall behandlas i samma paragraf. Därmed undanröjs också den osäkerhet som några remissinstanser har gett uttryck för när det gäller hur långt kriminaliseringen av försöksbrott (6 §) sträcker sig.

I den nuvarande lagtexten anges vilka omständigheter som särskilt bör beaktas vid bedömningen av om ett oredlighetsbrott är grovt eller ej. En uppräkningslista av sådana faktorer ger domstolarna bättre ledning för rättstillämpningen och är ägnad att skapa en större enhetlighet. Rättssäkerheten främjas genom att det är tydligt vilka faktorer som skall tillmätas särskild vikt. Uppräkningen bör emellertid kompletteras med ytterligare några faktorer. För närvarande anges användande av falska handlingar som en försvarande omständighet. Något som är mycket vanligt i dagens ekonomiska brottslighet och som ter sig lika straffvärt är användande av osanna handlingar. Även detta bör således vara en kvalificerande omständighet. Mot bakgrund av den strängare syn på bokföringsbrott som har förordats i det föregående, och som bl.a. lett fram till förslag om skärpning av straffskalan för sådana brott, kan diskuteras om vilseledande bokföring alltjämt skall ses som en försvarande omständighet vid oredlighetsbrott. I fall där

bokföringen visserligen är vilseledande men där det likväl går att i huvudsak bedöma rörelsens förlopp och ekonomiska ställning och resultat är huvudsakskriteriet inte uppfyllt och något ansvar för bokföringsbrott kan då inte utkrävas. Den vilseledande bokföringen kan emellertid ha utgjort ett led i oredlighetsbrottet. Vilseledande bokföring bör därför även i fortsättningen finnas med i uppräknningen över försvärande omständigheter. Om den vilseledande bokföringen blir föremål för åtal för bokföringsbrott bör den självfallet inte samtidigt ses som en försvärande omständighet vid oredlighetsbrottet. Att gärningen annars varit av särskilt farlig art bör också ses som en försvärande omständighet. Som exempel kan nämnas att oredlighetsbrottet ingått som ett led i en systematiskt bedriven ekonomisk brottslighet. I författningskommentaren anges några andra exempel på sådana omständigheter.

Något som har vållat problem för de brottsbekämpande myndigheterna är att beedigande av oriktig uppgift dels är en förutsättning för viss typ av oredlighet, dels i sig har angetts som en särskild omständighet som kvalificerar brottet som grovt. Ansvaret för beedigande av oriktiga uppgifter regleras enligt förslaget på annat sätt än nu (se avsnitt 10.4.3). Det kan då finnas anledning att överväga om oriktigt beedigande bör utgå ur uppräknningen över faktorer som kvalificerar oredlighet som grov. Om man väljer den lösningen kan domstolarna även fortsättningsvis beakta ett oriktigt beedigande detta inom ramen för prövningen av om gärningen varit av särskilt farlig art. Det andra alternativet är att låta oriktigt beedigande kvarstå som en särskild kvalifikationsgrund. Med tanke på den vikt eden har för förfarandet bör den senare lösningen väljas.

8 Vårdslöshet mot borgenärer

8.1 Behovet av förändringar

Straffbestämmelsen om vårdslöshet mot borgenärer är såvitt gäller beskrivningen av de straffbara handlingarna i väsentliga delar oförändrad sedan 1940-talet. Vad som straffbeläggs är att någon i en obeståndssituation fortsätter rörelse under förbrukande av avsevärda medel utan motsvarande nytta för rörelsen, eller lever slösaktigt eller inlåter sig på äventyrligt företag eller lättsinnig ansvarsförbindelse eller vidtar annan sådan åtgärd som leder till att förmögenhetsställningen försämras i avsevärd mån. Vidare straffbeläggs oaktsamma former av oriktigt uppgiftslämnande vid bl.a. konkurs. Straffbestämmelsen innehåller ett blandat subjektivt rekvisit, vilket innebär att det krävs uppsåt beträffande vissa handlingsmoment (exempelvis fortsättandet av rörelsen under förslösande av medel) medan det är tillräckligt med grov oaktsamhet beträffande andra moment. I fråga om den ekonomiska situationen är det tillräckligt att gärningsmannen hade skälig anledning att anta att det förelåg obestånd eller påtaglig fara för obestånd

Borgenärsbrottsutredningen har pekat bl.a. på att det är oklart vad straffbestämmelsen omfattar, att den ekonomiska brottligheten har förändrats avsevärt och att det blandade subjektiva rekvisitet är svårtillämpat.

Uppräkningen av straffbara handlingar bär tydlig prägel av den tid under vilken straffbestämmelsen tillkom. Det kanske tydligaste exemplet på detta är att slösaktigt leverne straffbeläggs,

vilket kan ses som en reminiscens av äldre tiders syn på gäldenärer. En viss modernisering bör därför övervägas.

Vidare kan samma invändningar riktas mot straffbestämmelsen om vårdslöshet mot borgenärer som mot bestämmelsen om oredlighet, nämligen att det i samma paragraf straffbeläggs alltför många sinsemellan olika förfaranden. På motsvarande sätt som i fråga om oredlighet bör därför möjligheten att bryta ut oaktsamma brott mot sanningsplikten i konkurs m.fl. situationer till en särskild straffbestämmelse övervägas.

8.2 Modernisering av straffbestämmelsen

Ett enhetligt subjektivt rekvisit för de straffbara handlingarna införs. Vidare renodlas paragrafen genom att oaktsamma brott mot sanningsplikten förs över till en annan straffbestämmelse. I övrigt görs inga ändringar av det straffbara området.

Borgenärsbrottsutredningen har föreslagit dels att ett enhetligt subjektivt rekvisit införs, dels att bestämmelsen ges en mera generell utformning, där det straffbara området begränsas av ett oförsvärighetsrekvisit. Vidare har utredningen föreslagit att straffmaximum sänks från två till ett års fängelse. Eftersom straffsänkningen enligt huvudregeln skulle innebära att preskriptionstiden förkortas väsentligt har utredningen föreslagit att nuvarande preskriptionstid behålls, men bara beträffande vissa former av vårdslöshet mot borgenärer.

Borgenärsbrottsutredningens förslag till förändringar av bestämmelsen har fått ett blandat mottagande bland dem som har kommenterat dessa. Flertalet remissinstanser har tillstyrkt delar av förslagen medan de förkastat andra delar.

Straffbestämmelsen om vårdslöshet mot borgenärer är visserligen omodern i språkligt hänseende, men den är samtidigt tydlig ifråga om de uppräknade förfaranden som straffbeläggs. Däremot anses det oklart i vilken utsträckning de gärningar som räknas upp i 1 § första stycket faller under straffbestämmelsen.

Det som främst anses bidra till att bestämmelsen är svårtillämpad är det blandade subjektiva rekvisitet. Tillämparen måste alltid analysera vilket subjektivt rekvisit som föreligger i fråga om varje enskild situation. Det förhållandet att det är tillräckligt med grov oaktsamhet i förhållande till flertalet av rekvisiten i paragrafen, men alltid krävs uppsåt i förhållande till den förmögensförsämrande åtgärden, är ett huvudskäl till att de brottsbekämpande myndigheterna upplever osäkerhet angående hur långt kriminaliseringen sträcker sig. Denna konstruktion torde, enligt utredningen, ha bidragit till att straffbestämmelsen inte längre tillämpas i någon större utsträckning (jfr avsnitt 4.2.1). Samtliga remissinstanser som har uttalat sig i frågan har tillstyrkt införandet av ett enhetligt subjektivt rekvisit.

Straffbestämmelser bör i enlighet med legalitetsprincipen präglas av klarhet och förutsebarhet. Innehållet i bestämmelserna skall kunna göra det möjligt för den enskilde att undvika att göra sig skyldig till straffbara gärningar. Det anses särskilt viktigt att straffansvaret är tydligt utmejslat vid oaktsamhetsbrott. Att införa ett enhetligt subjektivt rekvisit för de handlanden som är straffbara som vårdslöshet mot borgenärer framstår därför som en angelägen ändring. Detta kräver en viss omredigering av paragrafen men påverkar inte vilka objektiva förfaranden som faller inom det straffbara området. I fortsättningen kommer det således att vara tillräckligt med oaktsamhet i förhållande till den förmögensförsämrande åtgärden.

När det gäller obeståndssituationen krävs i dag enligt huvudregeln insikt om att det förelåg obestånd eller påtaglig fara för obestånd. I första styckets sista mening föreskrivs emellertid att straffansvar drabbar även den som inte insåg men hade skälig anledning att anta att han var på obestånd eller att det var påtaglig fara för att han skulle komma på obestånd. Någon ändring av regleringen härvidlag bör inte göras.

Utredningens förslag om att övergå från en uppräkningslista av vilka förfaranden som är straffbara till en mera generell beskrivning har fått ett betydligt mera blandat mottagande. Den nuvarande bestämmelsen har den fördelen att den, även om den har en ålderdomlig struktur, på ett tydligt sätt markerar vilka typer av

förfaranden som ansetts så straffvärda att de bör kriminaliseras även vid vårdslöshet. Utredningens förslag gör det betydligt svårare att bedöma vilka förfaranden som faller in under det straffbara området, vilket också har påpekats av de remissinstanser som varit kritiska till förslaget. Mot bakgrund av kraven på tydlighet vid utformningen av straffbestämmelser bör förslaget inte genomföras.

I ett hänseende framstår den nuvarande straffbestämmelsen dock som påtagligt omodern, nämligen när det gäller straffbeläggandet av slösaktigt levnadssätt. Enligt förarbetena avses med detta att gäldenären för personliga behov förbrukar avsevärt större belopp än som med hänsyn till hans yrke eller övriga omständigheter framstår som försvarligt. Det torde numera vara mycket ovanligt med åtal som grundar sig på denna typ av handlande. Kriminaliseringen träffar bara vissa gäldenärer, nämligen dem som bedrivit näringsverksamhet i former som medför personligt betalningsansvar och dem som gått i personlig konkurs. Frågan är om det alltså finns behov av en straffbestämmelse av detta slag.

Vad som talar för att behålla straffansvaret för slösaktigt levnadssätt är att man härigenom uppnår en likabehandling mellan näringsidkare av olika slag. En företrädare för en juridisk person som tar ut för hög lön eller gör andra uttag som rörelsen inte tål riskerar straffansvar för oredlighet mot borgenärer, medan den enskilde näringsidkaren bara kan dömas för (uppsåtligt eller oaktsamt) brott mot 3 §. Att inskränka straffansvaret bara för en viss grupp av näringsidkare är mindre välbetänkt, särskilt som det torde ha blivit vanligare att näringsverksamhet bedrivs i annan form än aktiebolag sedan kraven på aktiekapitalets storlek har skärpts. Straffansvaret för slösaktigt levnadssätt bör därför behållas.

På samma sätt som föreslagits beträffande 1 § bör paragrafen renodlas. Den bör i fortsättningen bara behandla förfaranden varigenom någon försämrar sin förmögenhetsställning i avsevärd mån. Det nuvarande andra stycket, som behandlar vårdslösa brott mot sanningsplikten, bryter mönstret och gör den kom-

plexa bestämmelsen mer svårtillämpad. Andra stycket bör därför föras över till en ny paragraf, vilket utvecklas närmare i avsnitt 10.

8.3 Ändring av straffskalan?

Straffskalan för vårdslöshet mot borgenärer ändras inte.

Borgenärsbrottsutredningen har ansett att straffskalan för vårdslöshet mot borgenärer, som är densamma som straffskalan för oredlighet mot borgenärer, bör sänkas eftersom vårdslöshetsbrottet generellt sett innefattar mindre grova åsidosättanden av borgenärernas intressen. Utredningen har föreslagit att maximistraffet sänks från två till ett års fängelse.

Förslaget om sänkning av straffskalan har remissinstanserna med några få undantag avstyrkt, oavsett vilken uppfattning de haft om ändringarna i övrigt. Även den särskilda preskriptionsregeln har kritiserats. Det har framhållits att om den nuvarande straffskalan behålls behövs det ingen ny preskriptionsregel.

Utredningen har inte anfört några andra skäl för straffsänkningen än att det framstår som oegentligt att ha samma straffskala för uppsåtliga och vårdslösa brott. Detta äger naturligtvis sin riktighet. Det går dock, som utredningen själv påpekat, inte att göra en direkt jämförelse mellan oredlighet och vårdslöshet mot borgenärer eftersom det senare brottet, till skillnad från vad som i allmänhet gäller för vårdslöshetsbrott, omfattar såväl uppsåtliga som oaktsamma handlanden. Jämförelsen haltar också i så måtto att vad som straffbeläggs genom bestämmelsen om vårdslöshet mot borgenärer inte är en direkt spegelbild av oredlighetsbrottet. Vidare finns det anledning att påminna om att oredlighetsbrottet även har en särskild straffskala för grovt brott, något som saknas i 3 §.

Att sänka straffskalan för ekonomiska brott enbart av systematiska skäl bör inte komma ifråga. Detta skulle kunna tolkas som att regeringen inte lägger samma vikt vid straffansvaret för

ekonomisk brottslighet som tidigare och därigenom ge fel signaler till medborgarna. Vidare är vissa av de gärningar som straffbeläggs i paragrafen sådana att den nuvarande straffskalan framstår som välmotiverad. Utredningens förslag leder inte heller till att vårdslöshetsbrottet får samma straffskala som flertalet andra vårdslöshetsbestämmelser, eftersom utredningen tagit hänsyn till bl.a. behovet av att kunna tillgripa straffprocessuella tvångsmedel och utformat straffskalan med hänsyn härtill. Förslaget om straffsänkning bör därför inte genomföras. Om den nuvarande straffskalan behålls behövs, som remissinstanserna har framhållit, inte heller någon ny preskriptionsbestämmelse.

9 Mannamån mot borgenärer

9.1 Behovet av förändringar

Kriminaliseringen av mannamån är i stora delar densamma i dag som vid 1942 års strafflagsreform, men vid 1976 års ändringar i kapitlet begränsades det straffbara området i fråga om betalning av förfallna skulder med sedvanliga betalningsmedel. Tanken bakom straffbestämmelsen är att en gäldenär som är på obestånd inte skall frestas att gynna en viss borgenär framför de övriga utan att situationen skall kunna lösas så att borgenärerna får betalning under ordnade former. Det är bara vissa former av gynnande som straffbeläggs, nämligen betalning av skuld som inte är förfallen, betalning med annat än sedvanliga betalningsmedel och överlämnande av säkerhet som inte var betingad vid skuldens uppkomst eller annan sådan åtgärd. En grundläggande förutsättning är dock att åtgärden medför påtaglig fara för att andra borgenärs rätt förringas avsevärt. Kriminaliseringen omfattar även andra åtgärder varigenom någon som är på obestånd i otillbörligt syfte gynnar en viss borgenär. Vidare straffbeläggs hemliga överenskommelser mellan gäldenär och borgenär om ersättning i avsikt att främja ackord. I sistnämnda fall krävs inte att gärningen förringar andra borgenärs rätt.

Straffbestämmelsens utformning har kritiserats i den juridiska litteraturen. Vad kritiken främst har riktat in sig på har varit att även fullt godtagbara betalningar ibland faller in under det straffbara området. Gränsen mellan betalning av förfallna och icke förfallna skulder har ansetts vara för skarp och i vissa fall ge

effekter som inte kan ha varit avsedda (se närmare härom i SOU 1996:30 s. 106).

Vid 1976 års reform innebar det ursprungliga förslaget en avkriminalisering av betalning av förfallna skulder. Efter kritik från lagrådet ändrades detta så att betalning av (och ställande av säkerhet för) förfallna skulder alljämt faller under det straffbara området, om åtgärden haft ett otillbörligt syfte.

Vid den översyn av brotten i 11 kap. som ägde rum år 1983 föreslog utredaren att ansvaret för mannamån skulle begränsas till betalningar och motsvarande åtgärder som gynnade närstående (Ds Ju 1983:17 s. 90 f). Med närstående avsågs kretsen i 29 a § i den då gällande konkurslagen (jfr 4 kap. 3 § konkurslagen). Förslaget kritiserades under remissbehandlingen och ledde inte till någon lagstiftning.

9.2 Modernisering av straffbestämmelsen

Utöver viss språklig modernisering föreslås inga ändringar i straffbestämmelsen.

Borgenärsbrottsutredningens förslag om att modernisera straffbestämmelsen om mannamån på så sätt att den utformas mera generellt har tillstyrkts eller lämnats utan erinran av flertalet remissinstanser. Själva lagförslaget rönt dock kritik eftersom det av vissa uppfattades som otydligt och av andra som för snävt. Det var framför allt förslaget om att begränsa det straffbara området genom ett oförsvarlighetsrekvisit som kritiserades.

Mannamånsbrottet skiljer sig från övriga brott i kapitlet genom att paragrafen kriminaliserar vad som normalt är ett önskvärt beteende av galdenärer, nämligen att dessa reglerar sina skulder. Bestämmelsen har ett nära samband med återvinningsreglerna i konkurslagen, även om reglerna inte är kongruenta. Återvinningsreglerna är mer omfattande än det straffbara området. Som framgått av avsnitt 4.6 har återvinningsreglerna nyligen setts över, varvid möjligheterna till återvinning vid ordinära betalningar har begränsats.

Det är svårt att utforma straffbestämmelsen om mannamån så att den enbart träffar de straffvärda beteendena. Särskilt mot bakgrund av att bestämmelsen reglerar något så ofta förekommande som betalningar och ställande av säkerheter är det nödvändigt att den är så tydlig som det komplicerade ämnet medger. Borgenärsbrottsutredningens förslag har kritiserats främst för sin otydlighet. Även om en generellt utformad bestämmelse skulle vara att föredra från teoretiska utgångspunkter har det inte påvisats några så påtagliga nackdelar med den nuvarande bestämmelsen att det i sig motiverar en så genomgripande förändring. Härtill kommer att den i den juridiska litteraturen uppmärksamade frågan om gränsen mellan förfallna och icke förfallna skulder inte synes ha vällat några större problem i den praktiska tillämpningen.

Frågan är då om det krävs några förändringar i straffbestämmelsen med anledning av att möjligheterna att återvinna ställda säkerheter har begränsats. Ändringen i återvinningsreglerna tar sikte på vad som brukar kallas ordinära säkerheter. Redan i dag torde sådana förfaranden falla utanför det straffbara området. Något behov av förändringar i straffbestämmelsen med anledning av att återvinningsmöjligheterna har begränsats föreligger därför inte.

I sammanhanget bör även nämnas att nya regler om förmånsrättsordningen i konkurs sannolikt kommer att föreslås inom kort, baserade på förslagen i betänkandet (SOU 1999:1) Nya förmånsrättsregler. Beroende på hur den nya lagstiftningen utformas kan bestämmelsen om mannamån inom kort behöva ses över på nytt. Om nämligen statens förmånsrätt för skatter och avgifter tas bort men återvinningsreglerna förblir oförändrade kan betalning av sådana fordringar i en obeståndssituation komma i en ny dager. Även detta talar för att några större förändringar i straffbestämmelsen inte bör göras för närvarande.

Mot den nu angivna bakgrunden talar övervägande skäl för att behålla den nuvarande uppräkningsreglerna av straffbara beteenden.

Borgenärsbrottsutredningen föreslog även att det straffbara området för mannamån, i likhet med kriminaliseringen av ored-

lighet och värdslöshet mot borgenärer, skall omfatta förfaranden som innebär att någon *försätter sig på* obestånd. Utredningen ansåg det lika straffvärt att någon försätter sig på obestånd genom att betala icke förfallna skulder som att han gör en motsvarande åtgärd när han är på obestånd.

Ett motsvarande förslag behandlades vid 1986 års ändringar i kapitlet. Departementschefen ansåg då att straffansvaret inte borde utvidgas till solventa gäldenärer, som genom att betala icke förfallna skulder sätter sig ur stånd att i rätt tid betala sina andra skulder. En skuldbetalning innebär ju inte att gäldenärens nettoförmögenhet minskar utan sätter enbart reglerna om prioritering av skulder ur spel. Möjligheterna till återvinning var enligt departementschefen tillräckliga för att tillgodose borgenärernas intressen, varför någon ytterligare kriminalisering inte kom till stånd (prop. 1985/86:30 s. 27 f).

Att utvidga straffansvaret till solventa borgenärer skulle innebära ett stort steg mot en förändrad syn på mannamånsbrottet. Det är svårt att i alla avseende överblicka konsekvenserna av en sådan förändring, särskilt dess effekter för den vanliga företagsaren. I och för sig kan det anföras exempel på illojala förfaranden av det slag som reglerna om mannamån skall skydda mot och som förringar borgenärernas rätt men som för närvarande faller utanför det straffbara området. Ett sådant exempel kan vara att en företrädare för en juridisk person som ännu inte är på obestånd betalar icke förfallna skulder som är förknippade med personliga åtaganden, t.ex. borgen, före andra högre prioriterade skulder, i syfte att undvika personligt betalningsansvar eller att närstående råkar ut för ekonomiska förluster vid en konkurs. Det är inte heller ovanligt att företrädare för juridiska personer betalar icke förfallna skatte- och avgiftsskulder, i avsikt att undgå solidariskt betalningsansvar för dessa. Det torde emellertid knappast vara vanligt att ett sådant förfarande är det som framkallar obestånd. Snarare torde det vara fråga om betalningar som görs i en situation där obestånd redan har uppkommit. Om så är fallet täcks handlandet av den befintliga lagstiftningen. Behovet

av en utvidgning av det straffbara området kan därför ifrågasättas.

Mot bakgrund av att redan den nuvarande bestämmelsen har ansetts innebära en alltför långtgående kriminalisering bör förslaget inte genomföras.

En språklig modernisering av paragrafen om mannamån är nödvändig.

Borgenärsbrottsutredningens förslag om att ändra brottsbenämningen till otillbörligt gynnande av borgenär fick ett blandat mottagande. Utredningens argument för att byta ut den nuvarande benämningen var framför allt att lagspråket bör vara begripligt för allmänheten. Brottsbalken innehåller emellertid en rad andra exempel på ålderdomligt språkbruk, inte minst när det gäller brottsbenämningarna. Som exempel på andra ålderdomliga uttryck som används kan nämnas förförelse av ungdom, förvanskande av familjeställning, egenmäktighet med barn, självtäkt, oredligt förfarande, undandräkt, förgöring och förledande av ungdom. Frågan om att byta ut ålderdomliga brottsbeteckningar bör därför ses i ett större perspektiv. Det finns inte tillräckliga skäl att nu byta den väl inarbetade brottsbenämningen mannamån mot borgenärer.

10 En ny bestämmelse om illojala förfaranden vid konkurs och vid exekutiva förrättningar

10.1 Upplysningsskyldigheten i konkurs m.m.

En gäldenär som har försatts i konkurs har en omfattande upplysningsskyldighet. Enligt 6 kap. 2 § konkurslagen skall gäldenären lämna konkursförvaltaren de upplysningar av betydelse för konkursutredningen som denne begär. Tidigare omfattade upplysningsskyldigheten enbart själva konkursboet, dvs. i princip upplysningar om de tillgångar och skulder som ingick i konkursen. Det ansågs emellertid nödvändigt att utvidga upplysningsskyldigheten att till omfatta alla upplysningar av betydelse för konkursutredningen, t.ex. även sådant som kan belysa orsakerna till obeståndet och på vilket sätt gäldenären skött sina åligganden i olika hänseenden av betydelse för konkursutredningen. Gäldenären är även skyldig att uppge sådana tillgångar som inte ingår i boet på grund av att de finns utomlands. Upplýsningsskyldigheten är således mycket långtgående.

Konkursgäldenärens uppgifter läggs till grund för den konkursbouppteckning och förvaltarberättelse som konkursförvaltaren skall upprätta. Konkursgäldenären får sedan med ed bekräfta riktigheten av uppgifterna i bouppteckningen.

Om gäldenären är en juridisk person har ställföreträdarna motsvarande upplysningsskyldighet.

Upplýsningsskyldigheten gäller, förutom mot konkursförvaltaren, även mot rätten, tillsynsmyndigheten och eventuella granskningsmän.

I lagen (1996:764) om företagsrekonstruktion finns liknande regler. Gäldenärens uppgiftsskyldighet regleras i 2 kap. 14 §.

Uppgiftsskyldigheten är straffsanktionerad genom bestämmelserna om oredlighet mot borgenärer (uppsåtliga brott) och vårdslöshet mot borgenärer (vårdslösa brott).

En gäldenärs uppgiftsskyldighet enligt utsökningsbalken är annorlunda konstruerad än uppgiftsskyldigheten vid konkurs och ackord. Gäldenären är skyldig att lämna de uppgifter om hans tillgångar som behövs för målet. Kronofogdemyndigheten kan ålägga gäldenären att inge förteckning över sina tillgångar (4 kap. 14 § utsökningsbalken). Gäldenären kan åläggas att skriftligen på heder och samvete bekräfta sina uppgifter men inte att bekräfta dessa genom edgång.

10.2 Edgången och dess betydelse för straffansvaret

10.2.1 Allmänt om edgången i konkurs m.m.

Konkursförvaltaren skall så snart som möjligt upprätta en skriftlig berättelse om konkursboets tillstånd och om orsakerna till obeståndet. Berättelsen skall bl.a. innehålla en översikt över tillgångar och skulder. Konkursförvaltaren skall därefter upprätta en bouppteckning i vilken konkursboets tillgångar och skulder redovisas. Konkursbouppteckningen skall om det behövs även innehålla en förteckning över dels räkenskapsmaterial, dels andra handlingar som rör boet.

Konkursgäldenären skall enligt 6 kap. 3 § konkurslagen avlägga bouppteckningsed. Han skall göra de tillägg eller ändringar i bouppteckningen som han anser behövs och med ed betyga att bouppteckningens uppgifter om tillgångar, skulder och räkenskapsmaterial är riktiga och att det inte enligt hans vetskap har oriktigt utelämnats eller tagits upp någon tillgång eller skuld. Syftet med edgången är att gäldenären genom straffhot skall förmås att lämna korrekta och fullständiga uppgifter om sina tillgångar och skulder. Edgången anses ha en viktig preventiv funktion.

Gäldenärens edgång är obligatorisk. Eden avläggs vid ett sammanträde inför rätten. Om gäldenären är en juridisk person och

det finns flera ställföreträdare behöver inte alla avlägga ed om konkursförvaltaren anser att en viss persons edgång skulle sakna betydelse för boutredningen.

Utöver gäldenären kan även annan med stöd av 6 kap. 5 § konkurslagen äläggas att avlägga bouppteckningsed eller att beediga en viss uppgift i bouppteckningen (s.k. fakultativ edgång). En förutsättning för fakultativ edgång är att konkursförvaltaren eller en borgenär påyrkar detta. Vidare måste det kunna antas att edgången är av betydelse för boutredningen. Från skyldigheten att avlägga ed har undantagits den som enligt 36 kap. 5 § rättegångsbalken inte får höras som vittne, såvida han eller hon inte är närstående till gäldenären.

Som tidigare nämnts (se avsnitt 4.5) finns det förslag om att avskaffa den obligatoriska edgången i konkurs för gäldenär.

Lagen om företagsrekonstruktion innehåller även regler om offentligt ackord. Om ackordsförhandling begärs skall en bouppteckning som anger boets tillgångar och skulder upprättas (3 kap. 10 och 14 §§). På yrkande av borgenär kan gäldenären äläggas att beediga bouppteckningen med de eventuella ändringar och tillägg som han anser behövs (3 kap. 18 §). I motsats till vad som är fallet vid konkurs är edgång inte obligatorisk.

10.2.2 Edstemat i konkurs

I samband med ändringar angående konkursgäldenärens skyldighet att medverka i konkursutredningen togs frågan om edstemat upp. Efter de förtydliganden och tillägg som gjordes är rättsläget följande. Edgången tar sin utgångspunkt i bouppteckningen, men gäldenären beedigar inte varje uppgift i denna. Gäldenären skall – efter eventuella tillägg och ändringar – med ed intyga att bouppteckningens uppgifter om tillgångar och skulder är riktiga och att det enligt hans vetskap inte har oriktigt utelämnats eller tagits upp någon tillgång eller skuld. Edgången omfattar även bouppteckningens uppgifter om räkenskapsmaterial. Gäldenären skall under ed intyga att den förteckning av räkenskapsmaterial som bouppteckningen innehåller enligt hans vetskap är

korrekt. Om räkenskapsmaterialet är bristfälligt behöver gäldenären inte ange varför. Gäldenären behöver inte heller under ed intyga att räkenskapsmaterialet är innehållsmässigt riktigt eller att detta är komplett. Det sistnämnda hör samman med att konkursförvaltaren är den som avgör hur omfattande förteckningen bör vara. I bouppteckningseden ingår alltså inte någon skyldighet för gäldenären att under ed intyga att det omhändertagna räkenskapsmaterialet verkligen utgör en korrekt bokföring (prop. 1994/95:189 s. 35 ff).

10.2.3 Edgången och straffansvaret

Det straffrättsliga ansvaret för den som under ed lämnar oriktiga uppgifter är olika utformat beroende på dels vad uppgiften gäller, dels vem som lämnar uppgiften.

I 15 kap. 1 § BrB straffbeläggs som mened att någon under laga ed lämnar osann uppgift eller förtiger sanningen. Om någon av grov oaktsamhet begår en sådan gärning skall han dömas för ovarsam utsaga (15 kap. 3 § BrB). Om utsagan är utan betydelse för saken bortfaller straffansvaret (15 kap. 4 §). Detsamma gäller om någon har lämnat osann uppgift eller förtigit sanningen angående sådant som han eller hon hade haft rätt att vägra yttra sig om och omständigheterna innebär skäligen ursäkt. Bestämmelsen knyter an till regleringen i 36 kap. rättegångsbalken om rätten för vittne att vägra yttra sig. Rätten för vittne att vägra yttra sig omfattar bl.a. sådana omständigheter vars yppande skulle kunna röja att den som hörs eller någon honom närstående har förövat brottslig handling (36 kap. 6 § rättegångsbalken). Om någon, som har gjort sig skyldig till mened eller ovarsam utsaga, frivilligt rättar felet innan avsevärd olägenhet har uppkommit, eller på annat sätt avväjrar faran för vidare olägenhet, får rätten döma till lindrigare straff än vad som är föreskrivet för gärningen (15 kap. 14 § BrB). I vissa fall kan straffansvaret helt falla bort.

I 11 kap. BrB finns särskilda regler om straffansvar för oriktiga uppgifter vid gäldenärs edgång.

En gäldenär som vid konkurs uppsåtligen förtiger tillgång, uppger obefintlig skuld eller lämnar annan sådan oriktig uppgift gör sig skyldig till oredlighet mot borgenärer. Motsvarande straffansvar gäller för en gäldenär som vid förhandling om offentligt ackord lämnar oriktiga uppgifter. Om gärningen begås av grov oaktsamhet kan i stället ansvar för vårdslöshet mot borgenärer komma i fråga. Straffansvaret omfattar endast uppgifter som innebär att konkursboets ställning utges för att vara sämre än vad det faktiskt är. Om gäldenären lämnar felaktiga uppgifter som förskönar ställningen, t.ex. uppger en obefintlig tillgång eller förtiger en skuld, omfattas detta inte av straffansvaret för oredlighet. Oriktiga sådana uppgifter kan emellertid bestraffas som mened eller ovarsam utsaga om gäldenären har beedigat dem. Detsamma gäller oriktiga uppgifter om bokföringsmaterialet.

En grundläggande förutsättning för straffansvar för oredlighet respektive vårdslöshet mot borgenärer är dock att uppgiften inte rättas innan den beedigas eller annars läggs till grund för förfarandet. Genom att lagstiftningen jämställer beedigande med att uppgiften läggs till grund för förfarandet kan ansvar utkrävas även av den gäldenär som undandrar sig att beediga bouppteckningen.

Gäldenären har alltså en straffsanktionerad skyldighet att under konkurs lämna korrekta uppgifter till konkursförvaltaren. Motsvarande gäller vid ackord. Straffansvaret träffar inte bara den som själv har försatts i konkurs utan även ställföreträdare för juridisk person.

Straffansvaret enligt 11 kap. BrB är inte knutet till eden utan brottet äger rum när gäldenären inför förvaltaren (eller annan behörig) förtiger tillgångar, försöker framställa sin ekonomiska situation som värre än den är eller lämnar andra oriktiga uppgifter av motsvarande slag. Straffansvaret kan emellertid som framgått ovan inte göras gällande förrän gäldenären antingen har bekräftat uppgiften genom ed eller denna har lagts till grund för förfarandet eftersom gäldenären med ansvarbefriande verkan kan rätta uppgiften fram till dess.

I 11 kap. finns inte någon motsvarighet till ansvarsfrihetsgrunderna i 15 kap. 4 § BrB. Något krav på att utsagan har betydelse för förfarandet har inte uppställts för straffansvar för oredlighet och vårdslöshet mot borgenärer. Lagstiftaren torde ha presumerat att alla uppgifter om boet har betydelse. Vad som är viktigare är emellertid att det enligt lagtexten inte är ansvarbefriande för en gäldenär att lämna osann uppgift eller förtiga sanningen angående något som han eller hon hade haft rätt att vägra yttra sig om.

Det föreligger s.k. lagkonkurrens mellan bestämmelsen om oredlighet mot borgenärer och bestämmelsen om mened. Det samma är fallet med reglerna om vårdslöshet mot borgenärer respektive ovarsam utsaga.

Om någon annan än gäldenären avlägger bouppteckningsed i konkurs och då uppsåtligen lämnar felaktiga uppgifter kan ansvar för mened aktualiseras. Om uppgifterna lämnas av grov oaktsamhet aktualiseras i stället ansvar för ovarsam utsaga. Däremot kan ansvar för oredlighet eller vårdslöshet mot borgenärer inte komma i fråga när någon annan än gäldenären eller ställföreträdare för denne bryter mot sanningsplikten.

Samtidigt som beedigande utgör en brottsförutsättning för en viss form av oredlighet är det en omständighet som kan föranleda att brottet bedöms som grovt.

10.2.4 Europakonventionens betydelse

Europakonventionen är numera gällande svensk rätt. Det innebär att de rättssäkerhetsgarantier som utgör kärnan i konventionen skall tillämpas direkt av svensk domstol. Konventionen har under senare år fått ökad betydelse bl.a. för tolkningen och tillämpningen av olika straffrättsliga bestämmelser.

Europakonventionens artikel 6 behandlar rätten till en rättvis rättegång. Ur oskuldspresumtionen i denna artikel härleds, som tidigare nämnts, en anlagads rätt att förhålla sig passiv. Det anses inte förenligt med artikel 6 att någon under straffansvar

tvingas lämna uppgifter som senare kan läggas till grund för ett straffrättsligt förfarande mot honom.

Högsta domstolen prövade, som nämnts i avsnitt 4.4.2, nyligen ett fall där frågan om en person, som lämnat felaktiga uppgifter vid fakultativ bouppteckningsed, haft rätt att väga yttra sig och vilken betydelse detta i så fall skulle tillmätas vid prövningen av om den tilltalade haft skälig ursäkt för sitt handlande. Högsta domstolen uttalade bl.a. följande i domskälen (NJA 2001 s. 563).

I NJA 1991 s. 123, som avsåg edgångsskyldighet enligt 6 kap. 5 § 2 st. KL, gjorde den som skulle avlägga ed gällande att en skyldighet för honom att avlägga ed skulle strida mot grunderna för 36 kap. 6 § RB. HD fann att det visserligen kunde hävdas att den rättsprincip som kommit till uttryck i det angivna lagrummet är av så grundläggande betydelse att den borde slå igenom även på konkursområdet men att övervägande skäl talade för att 36 kap. 6 § inte var analogiskt tillämplig.

Det får emellertid numera anses vara fastslaget att det inte är förenligt med artikel 6 i Europakonventionen att någon under straffansvar åläggs att lämna uppgifter som avslöjar att han har begått ett brott och som kan användas som bevis i en kommande rättegång mot honom (se Europadomstolens dom den 25 februari 1993 i målet Funke mot Frankrike; jfr också domstolens domar den 17 december 1996 i målet Saunders mot Storbritannien och den 21 december 2000 i målen Heaney och McGuinness mot Irland). När det är fråga om uppgifter av sådan art måste det därför anses att en rätt för den enskilde att vägra yttra sig under ed föreligger även i fall som avses i 6 kap. 5 § 2 st. KL (jfr Fitger i Festskrift till Bolding s. 144, Madeleine Löfmarck, Brotten mot borgenärer s. 222 och Lagerbielke, Om mened s. 172f.). K.Z. har därför haft rätt att vägra att beediga de ifrågavarande uppgifterna.

Fråga är då om omständigheterna är sådana att det enligt 15 kap. 4 § BrB kan innebära skälig ursäkt för K.Z. att under ed medvetet ha lämnat oriktiga uppgifter.

L.D., som av hovrätten befunnits vara den faktiske ställföreträdaren i konkursbolaget, dömdes av tingsrätten och hovrätten för grov oredlighet mot borgenärer bestående i att han avhänt konkursbolaget dess lager och inventarier utan motprestation från förvärvaren. K.Z. åtalades för medhjälp till brottet. Åklagaren lade emellertid ned åtalet mot K.Z. och hon frikändes på eget yrkande i tingsrätten.

Omständigheterna är sådana att K.Z. får anses ha haft skälig ursäkt för sitt handlande.

Högsta domstolen, som således slog fast att artikel 6 i Europakonventionen är tillämplig på ed i konkurs, ogillade åtalet.

Rättsfallet avser en person som avlade fakultativ bouppteckningsed och ger därför inget direkt svar på frågan hur domstolen skulle bedöma en motsvarande situation där en gäldenär lämnat felaktiga uppgifter vid bouppteckningsed. Man torde dock kunna utgå från att domstolen skulle komma att göra en likartad prövning vid ett sådant åtal. Hur prövningen skulle utfalla är däremot osäkert.

Från hovrättspraxis kan nämnas några domar som ligger i tiden efter Högsta domstolens dom i det nyss refererade fallet.

Svea Hovrätt prövade en tingsrättsdom i vilken den tilltalade dömts för grov oredlighet mot borgenärer. Åtalet avsåg att den tilltalade under konkurs hade förtigit en tillgång. Han hade med stöd av en falsk överlåtelsehandling påstått att tillgången hade överlåtits. Hovrätten fann, under hänvisning till NJA 2001 s. 563, att den tilltalade inte kunde anses ha haft giltig ursäkt för sitt handlande och att han därför skulle dömas för oredlighet mot borgenärer. Brottet bedömdes som grovt (Svea Hovrätts, avd 7, dom den 11 december 2001 i mål B 5030-01). Högsta domstolen meddelade inte prövningstillstånd (B 159-02).

Hovrätten över Skåne och Blekinge prövade en tingsrättsdom genom vilken den tilltalade hade dömts för grov oredlighet mot borgenärer. Brottet bestod i att den tilltalade hade förtigit en tillgång i form av en fordran. Den tilltalade invände bl.a. att han saknat uppsåt, att han inte varit skyldig att avlägga ed, att han haft rätt att vägra uttala sig samt att han haft skäligen ursäkt för sitt handlande. Hovrätten fann att den tilltalade medvetet hade förtigit tillgången. Hovrätten konstaterade vidare att den tilltalade hade haft möjlighet att lämna korrekta uppgifter och att han, om han inte hade beedigat den felaktiga bouppteckningen, inte skulle ha gjort sig skyldig till brott. Hovrätten fann att brottet skulle bedömas som grovt och fastställde tingsrättens dom (Hovrättens över Skåne och Blekinge, avd 3, dom den 22 november 2001 i mål B 165-01).

I ett annat mål, som också prövades av Hovrätten över Skåne och Blekinge, hade tingsrätten dömt den tilltalade för grov oredlighet mot borgenärer bestående i att denne under konkursen hade förtigit tillgångar i form av kontanter som han hade fått av en kund. Tillgångarna togs inte upp i bouppteckningen. Vid edgångssammanträdet gjorde den tilltalade ett tillägg till bouppteckningen genom att oriktigt ta upp beloppet som en fordran, varefter han beedigade den felaktiga bouppteckningen. I hovrätten framkom det att den tilltalade hade förbrukat större delen av beloppet innan han avlade eden. Åklagaren justerade åtalet så att det även avsåg undandragande av beloppet enligt 11 kap. 1 § tredje stycket BrB. Hovrätten fann att om brottet enbart hade bestått i ett förtigande hade den tilltalade kunnat undgå ansvar genom att uppge tillgången. En oriktig uppgift under ed skulle då inte ha varit ursäktlig. Vidare konstaterade hovrätten att den tilltalade hade förbrukat större delen av beloppet och därigenom gjort sig skyldig till undandragande i konkurs. Det sistnämnda brottet hade han inte kunnat undgå ansvar för om han hade lämnat riktiga uppgifter vid edgångssammanträdet. En riktig uppgift skulle ha avslöjat undandragandet. Under de omständigheterna skulle den tilltalade ha haft rätt att vägra att beediga det förhållandet, varför han ansågs ha haft skälig ursäkt för att under ed ha lämnat oriktiga uppgifter. Beedigandet av de oriktiga uppgifterna kunde därför inte läggas till grund för att bedöma brottet som grovt. Hovrätten fann vidare att den av Högsta domstolen i NJA 2001 s. 563 angivna grundsatsen att det föreligger en rätt för enskild att vägra yttra sig under ed enligt konkurslagen medför problem vid tillämpningen av 11 kap. 1 § andra stycket BrB och att frihet från straff bör inträda under samma villkor som motsvarar ansvarsfrihetsgrunderna vid mened. Hovrätten fann att den tilltalade inte borde dömas för den oriktiga uppgiften och för beedigandet utan enbart för undandragandet (Hovrättens över Skåne och Blekinge, avd 2, dom den 10 december 2001 i mål B 714-01).

I ett tredje mål som prövades av samma hovrätt hade den tilltalade dömts av tingsrätten för grov oredlighet mot borgenärer.

Brottet bestod i att den tilltalade hade förtigt utländska tillgångar i form av bl.a. fastigheter vilka han under konkursen avyttrade för ca en miljon kronor. Tillgången togs inte upp i konkursbouppteckningen, som upprättades kort efter försäljningen. Vid edgångssammanträdet beedigade den tilltalade konkursbouppteckningen utan att göra tillägg för köpeskillingen. Han hade använt köpeskillingen för eget bruk och för att betala skulder och undandrog härigenom konkursförvaltningen denna tillgång. Hovrätten fann, under hänvisning till NJA 2001 s. 563, att den tilltalade hade haft rätt att vägra beediga konkursbouppteckningen och att omständigheterna var sådana att han haft skäligen ursäkt för att under ed medvetet lämna oriktiga uppgifter. Ansvar för grovt brott på grund av beedigandet kunde därför inte komma i fråga. Däremot var brottet grovt på grund av beloppets storlek (Hovrättens över Skåne och Blekinge, avd 2, dom den 29 oktober 2001 i mål B 1126-00).

Som framgått av denna redogörelse förefaller hovrätternas praxis inte vara enhetlig. Vidare illustrerar domarna de problem som hör samman med den nuvarande dubbelregleringen i 11 kap. 1 § BrB av vissa förfaranden.

10.2.5 Borgenärsbrottsutredningens förslag

Borgenärsbrottsutredningen föreslog ett flertal förändringar i fråga om kriminaliseringen av galdenärers upplysningsskyldighet vid konkurs och exekutiva förfaranden. Förslagen innebar att oriktigt uppgiftslämnande i andra situationer än vid konkurs inte längre skulle specialregleras i 11 kapitlet. I den mån förfarandet täcks av straffbestämmelserna om osant intygande respektive osann försäkran ansåg utredningen att detta innebär en tillräcklig straffrättslig reaktion. Samtidigt föreslog utredningen att det straffbara området vid oriktiga uppgifter i konkurs skulle utvidgas att omfatta all den uppgiftsskyldighet som enligt konkurslagen åligger konkursgaldenären. Det straffbara området begränsades dock genom krav på att åsidosättandet av upplysningsplikten skulle vara av väsentlig betydelse för förfarandet. Den

föreslagna lösningen innebar att kopplingen till edgången övergavs. Ytterligare en förutsättning för straffbarhet skulle vara att rättelse inte ägt rum inom skäligen tid. Den föreslagna lösningen innebar således såväl avkriminalisering som nykriminalisering och en principiellt annorlunda lösning på frågan om bouppteckningssedens betydelse för som brottsförutsättning och kvalifikationsgrund för grovt brott. Vidare innebar förslaget en viss renodling av straffbestämmelsen.

Remissutfallet har varit blandat. Utvidgningen av straffansvaret har i huvudsak mottagits positivt, medan meningarna om begränsningen av straffansvaret har varit delade. Även de som har varit positiva till utredningens förslag har emellertid haft kritiska synpunkter på förslaget till lagtext. Detta har ansetts vara alltför generaliserande, svårt att överblicka konsekvenserna av samt ge upphov till många frågor. De remissinstanser som varit mest negativa till en begränsning av straffansvaret har tvärtom förordat en ökad kriminalisering.

10.3 Behovet av förändringar

Regleringen av straffansvaret för brott mot upplysningsskyldigheten i konkurs tillhör de områden där de remissinstanser som yttrat sig över Borgenärsbrottsutredningens betänkande pekat på behovet av förändringar.

Vid 1986 års reform av 11 kap. BrB behandlades också frågan om ändring av straffansvaret för oriktiga uppgifter. Utredaren föreslog att det särskilda straffansvaret i 11 kap. 1 och 3 § för brott mot upplysningsplikten skulle avskaffas (DsJu 1983:17 s. 77 f). Enligt promemorian var kriminaliseringen av mened och ovarsam utsaga tillräckligt för att beivra sådana brott mot sanningsplikten. Förslaget togs aldrig upp i propositionen. Departementschefen motiverade detta med att förslaget hörde samman med en föreslagen ny reglering av skenrättshandlingar, vilken ansågs oviss till sina konsekvenser och därför inte borde tas upp lagstiftningsärendet (prop. 1985/86:30 s. 40).

Den nuvarande utformningen av 11 kap. 1 § andra och tredje styckena BrB leder till en viss dubbelreglering. Den som först förtiger en tillgång, förbrukar den till viss del och slutligen beedigar en oriktig bouppteckning där tillgången i fråga har utlämnats gör sig till synes skyldig till tre olika brott; förtigandet, undandragandet och meneden. Det torde inte ha varit lagstiftarens avsikt att bestämmelsen skall tillämpas på det sättet men dess komplicerade uppbyggnad har lett till problem i den praktiska tillämpningen. Det finns därför behov av en översyn.

Även den dubbla användningen av beedigandet som en brottsförutsättning och en kvalifikationsgrund för att brottet skall bedömas som grovt har kritiserats.

En annan viktig fråga är om den nuvarande regleringen av straffansvaret för oredlighet och värdslöshet mot borgenärer står i överensstämmelse med Sveriges åtaganden enligt Europakonventionen. Den som med ed bekräftar en konkursbouppteckning eller en uppgift i bouppteckningen kan komma att avslöja att han eller någon närstående har begått brott. Det vanligaste torde vara att någon förtiger en uppgift i avsikt att inte avslöja ett brott. Som exempel kan nämnas att en gäldenär, som för skattemyndigheterna dolt att han har en viss tillgång för vilken han borde ha betalat skatt, inte uppger denna tillgång för konkursförvaltare. Ett annat exempel är gäldenären som lämnar felaktiga uppgifter angående räkenskapsmaterialet i avsikt att dölja att han gjort sig skyldig till bokföringsbrott. Straffbestämmelserna om oredlighet och värdslöshet mot borgenärer gör inget undantag för uppgifter som innebär att den uppgiftsskyldige belastar sig själv med brottsmisstankar. Regeringen har tidigare avvisat tanken på att i konkurslagen införa samma begränsning som finns i 36 kap. 6 § rättegångsbalken (se prop. 1994/95:189 s. 38). Domstolarna har, som framgått ovan, valt olika lösningar för att kunna leva upp till kraven i artikel 6 i Europakonventionen. Det framstår därför som angeläget att lagstiftningen ses över i syfte att nå en bättre anpassning till dessa krav.

Vidare finns det anledning att överväga om den nuvarande regleringen av straffansvar för brott mot upplysningsplikten, som i

princip är oförändrad sedan 1940-talet, teoretiskt och systematiskt svarar mot kraven på en modern lagstiftning, bl.a. kraven på klarhet och förutsebarhet.

Det finns även anledning att överväga konsekvenserna av ett genomförande av förslaget att avskaffa den obligatoriska edgången för konkursgäldenär.

10.4 Överväganden och förslag

10.4.1 En samlad reglering?

Bestämmelserna om brott mot sanningsplikten samlas i en paragraf i 11 kap. BrB. Brottet får en ny benämning och kallas försvärande av konkurs eller exekutiv förrättning.

Oavsett vilken lösning man väljer i fråga om regleringen av ansvaret för oriktiga uppgifter i konkurs och vid exekutiva förrättningar bör bestämmelserna härom samlas i en särskild paragraf i 11 kap. BrB. De skiljer sig i sak från övriga bestämmelser i kapitlet genom att de har ett betydligt vidare tillämpningsområde. Kriminaliseringen omfattar nämligen alla typer av exekutiva förrättningar. Bestämmelserna kan också sägas bryta systematiken i paragraferna om oredlighet respektive vårdslöshet mot borgenärer eftersom det är fråga om brott mot sanningsplikten medan huvudtemat för reglerna om oredlighet och vårdslöshet mot borgenärer är förmögenhetsförsämrande åtgärder. Det skulle underlätta tillämpningen avsevärt och göra paragraferna betydligt mer lättöverskådliga om brott mot sanningsplikten regleras särskilt i stället för att behandlas som en variant av oredlighet respektive vårdslöshet. En sådan lösning har även pedagogiska fördelar. Den nu aktuella varianten av oredlighet har för närvarande en plats i skymundan, beroende på att förmögenhetsförsämrande åtgärder är den både praktiskt och teoretiskt viktigaste formen av oredlighet respektive vårdslöshet mot borgenärer.

Bestämmelserna om brott mot sanningsplikten bör placeras i 2 §.

Om bestämmelserna om brott mot sanningsplikten bryts ut ur de nuvarande paragraferna om oredlighet respektive vårdslöshet mot borgenärer måste en ny brottsbenämning införas. Det som ligger närmast till hands är att benämna brotten försvärande av konkurs, om det är fråga om brott mot sanningsplikten vid konkurs, och försvärande av exekutiv förrättning i övriga fall.

10.4.2 Ändringar i straffansvarets omfattning?

Straffansvarets nuvarande omfattning är välavvägd. För att lösa de problem som är förknippade med bestämmelsernas utformning bör en annan lösning väljas än den som föreslagits av Borgenärsbrottsutredningen.

Borgenärsbrottsutredningens förslag om *avkriminalisering* av straffansvaret för annan uppgiftsskyldighet än i konkurs har mött visst motstånd under remissbehandlingen. Det är framför allt myndigheterna inom exekutionsväsendet som har opponerat sig. Det viktigaste argumentet mot avkriminalisering är att det behövs en straffbestämmelse av preventiva skäl. Utan en sådan riskerar man enligt de negativa remissinstanserna att få en utveckling där gäldenärer inte längre känner samma press på sig att tala sanning. En ändring skulle därför ge fel signaler. Med den tidigare angivna utgångspunkten att förändringar bara bör göras om det finns ett påtagligt behov talar övervägande skäl för att utredningens förslag på denna punkt inte bör genomföras.

Utredningens förslag om *nykriminalisering* av oriktiga uppgifter i konkurs om annat än tillgångar och skulder har inte mött samma motstånd. Det viktigaste resultatet av en sådan ändring skulle vara att oriktiga uppgifter om räkenskaper skulle bestraffas som oredlighet. Däremot har remissinstanserna varit tveksamma till den lagtekniska lösningen att från det straffbara området undanta fall där gärningsmannen haft godtagbara skäl för sitt handlande. Såväl de positiva som de negativa remissinstanserna har ansett att konsekvenserna av regleringen är oklara.

Utredningens förslag skulle leda till en radikal förändring av straffansvaret för oriktiga uppgifter. Straffansvaret skulle i princip omfatta all den uppgiftsskyldighet som en konkursgäldenär har, dvs. även uppgifter som inte har någon betydelse för det ekonomiska utfallet. I fråga om räkenskaperna skulle uppgiftsskyldigheten omfatta allt. Konsekvenserna är, som remissinstanserna har påpekat, svåra att överblicka. Den lagtekniska lösningen har också brister. Det är exempelvis osäkert om den i alla hänseenden lever upp till kraven i artikel 6 i Europakonventionen. De problem som är förknippade med den nuvarande bestämmelsens utformning (se avsnitt 10.2.4 och 10.3) – vilka nu framstår betydligt klarare än när utredningen lade fram sitt förslag – löses inte heller genom förslaget. I stället bör en helt annan lösning sökas. Mot den bakgrunden bör inte heller förslaget om nykriminalisering genomföras.

10.4.3 Mened eller annat brott?

Den som avlägger ed enligt konkurslagen eller lagen om företagsrekonstruktion bör ges samma möjlighet att gå fri från straffansvar som den som i annat sammanhang avlägger ed. Kraven i artikel 6 i Europakonventionen på att lagstiftningen är utformad så att ingen under straffhot skall behöva lämna uppgifter som kan användas mot honom själv i ett kommande straffrättsligt förfarande tillgodoses genom denna ändring. Den lagtekniska lösningen innebär att de nuvarande bestämmelserna om brott mot sanningsplikten görs subsidiära till mened och ovarsam utsaga. Härigenom kommer alla former av oriktigt beedigande att behandlas lika oberoende av vem som lämnar uppgiften och i vilket sammanhang den lämnas. Det är dock alltså nödvändigt att ha kvar en bestämmelse om brott mot sanningsplikten i 11 kap. BrB bl.a. för de fall där edgång inte kommer till stånd och för de förfaranden som inte omfattar edgång.

En grundläggande fråga är om man bör behålla den nuvarande särregleringen för vissa oriktiga uppgifter vid edgång enligt konkurslagen och lagen om företagsrekonstruktion. Det ter sig svårt att motivera varför oriktiga uppgifter av konkursgäldenären ibland skall bestraffas som mened och ibland som oredlighet. Det är också otillfredsställande att olika ansvarsfrihetsgrunder tillämpas beroende på hur brottet rubriceras. Dessutom är den nuvarande dubbelregleringen, som består i att beedigande av felaktiga uppgifter både är en förutsättning för straffbarhet vid oredlighet mot borgenärer och samtidigt en kvalifikationsgrund som gör brottet grovt, mindre lyckad. Den har också kritiserats i den juridiska litteraturen.

I avsnitt 10.2.3 finns en redogörelse för hur straffansvaret för oriktiga uppgifter vid bouppteckningsed är utformat i dag. Som framgått där bestraffas oriktiga uppgifter vid bouppteckningsed som mened i de fall där eden har avlagts av någon annan än konkursgäldenären. Konkursgäldenären gör sig i stället skyldig till oredlighet mot borgenärer om han lämnar en oriktig uppgift som innebär att boets ställning förefaller vara sämre än vad den faktiskt är. Andra oriktiga uppgifter som lämnas av gäldenären kan däremot bestraffas som mened om de övriga rekvisiten för detta brott är uppfyllda. Den nu beskrivna ordningen infördes när lagstiftningen om brott mot borgenärer arbetades om år 1942. Dessförinnan bestraffades även gäldenärens brott mot sanningsplikten som mened.

En självklar utgångspunkt bör vara att skyldigheten att lämna fullständiga och korrekta uppgifter vid edgång i konkurs även i framtiden skall vara straffsanktionerad. En ändrad reglering får därför inte leda till att förfaranden som i dag bestraffas som oredlighet mot borgenärer hamnar utanför det straffbara området.

Frågan om det är lämpligt att behålla lösningen med olika straffbestämmelser som täcker samma förfarande bör därför bedömas med utgångspunkt i om det är möjligt att jämka samman bestämmelserna utan att något väsentligt går förlorat. Det finns nämligen flera skillnader mellan oredlighet mot borgenärer och

mened respektive mellan värdslöshet mot borgenärer och ovarsam utsaga som måste tas med i beräkningen.

En viktig skillnad är att brotten *fullbordas vid olika tidpunkter*. Mened och ovarsam utsaga fullbordas när uppgiftslämnaren har avslutat sin utsaga. Fram till dess kan den hörde fritt ändra sina uppgifter. Ett oredlighetsbrott som innebär att någon förtiger en tillgång (eller lämnar annan oriktig uppgift som omfattas av straffansvaret) fullbordas i princip redan vid förtigandet eftersom gäldenären har en fortlöpande upplysningsskyldighet. Att förtigandet senare bekräftas med en oriktig uppgift under ed innebär bara att brottet kan bli att bedöma som grovt, eftersom oriktigt beedigande är en kvalifikationsgrund för grovt brott. Å andra sidan har gärningsmannen möjlighet att med ansvarsbefriande verkan rätta en felaktig uppgift fram till dess att den beedigas eller läggs till grund för förfarandet.

Vidare gäller *olika grunder för ansvarsfrihet*. Ansvar för mened och ovarsam utsaga kan inte utkrävas om den oriktiga utsagan var utan betydelse för saken. Någon motsvarande begränsning i det straffbara området finns inte vid oredlighet respektive värdslöshet mot borgenärer. Detta innebär att det för mened krävs en effekt medan straffansvar för oredlighet kan utkrävas oberoende av om den felaktiga uppgiften har påverkat förfarandet.

En annan viktig skillnad är att den som lämnat osann uppgift eller förtigit sanningen angående sådant som han haft rätt att vägra yttra sig om går fri från ansvar för mened eller ovarsam utsaga om omständigheterna innebar skälig ursäkt för honom. Någon motsvarande ansvarsfrihetsgrund finns inte vid oredlighet och värdslöshet mot borgenärer. Däremot går gärningsmannen fri från ansvar för oredlighet respektive värdslöshet mot borgenärer om han rättar uppgiften innan den beedigas eller annars läggs till grund för förfarandet.

Brotten har också *olika straffskalor*. Medan straffet för grov mened är fängelse lägst två och högst åtta år, för mened av normalgraden fängelse i högst fyra år och för ringa fall av mened böter eller fängelse i högst sex månader, bestraffas oredlighet mot borgenärer av normalgraden med fängelse i högst två år och

grov oredlighet med fängelse lägst sex månader och högst sex år. De allvarligaste fallen av mened har alltså en strängare straffskala än oredlighet mot borgenärer och de lindrigaste fallen en lindrigare. På motsvarande sätt är det skillnad mellan straffskalorna för vårdslöshet mot borgenärer (fängelse i högst två år) och ovarsam utsaga (böter eller fängelse i högst sex månader). Vårdslöshet mot borgenärer har således en strängare straffskala än ovarsam utsaga.

Som framgått av redogörelsen finns det skillnader mellan sanningsbrotten i 11 kap. och 15 kap. BrB som är svåra att motivera från sakliga utgångspunkter. När det gäller grunderna för ansvarsfrihet är det en allvarlig brist i den nuvarande regleringen i 11 kap. att det inte finns någon mot 15 kap. 4 § BrB svarande regel. Vissa domstolar tillämpar grunderna för ansvarsfrihet i 15 kap. 4 § analogt på brott enligt 11 kap. men hur långt denna analogitillämpning kan sträcka sig är oklart.

Mot bakgrund av Högsta domstolens ställningstaganden i NJA 1991 s. 123 och 2001 s. 563 framstår det som nödvändigt att ändra lagstiftningen, i varje fall när det gäller grunderna för ansvarsfrihet. Den som avlägger ed enligt konkurslagen eller lagen om företagsrekonstruktion bör ges samma möjlighet att gå fri från ansvar som den som i annat sammanhang avlägger ed. För att uppnå detta kan i princip två olika lösningar väljas. Den ena är att ta bort särregleringen av mened och ovarsam utsaga i 11 kap. BrB och den andra är att i kapitlet föra in en bestämmelse som motsvarar 15 kap. 4 § BrB. I första hand bör möjligheten att avskaffa särregleringen prövas.

Om man tänker bort den nuvarande bestämmelsen i 11 kap. 1 § andra stycket BrB och enbart bygger på reglerna om ansvar för mened respektive ovarsam utsaga skulle effekterna bli följande.

En gäldenär som förtiger att han har en tillgång kan inte drabbas av ansvar för själva förtigandet, så länge han inte har beedigat en oriktig uppgift. Detsamma gäller den som uppger en obefintlig skuld. Beedigar han en oriktig uppgift kan han drabbas av straffansvar för mened, under förutsättning att utsagan har haft

betydelse för saken. Det är svårt att tänka sig någon situation där en felaktig uppgift i en konkursbouppteckning om en tillgång eller skuld inte skulle ha betydelse för saken. Gälldenären kan i samma utsträckning som nu dömas för mened för andra oriktiga uppgifter. De för mened gällande ansvarsfrihetsgrunderna kommer att vara direkt tillämpliga, medan de i dag i varierande utsträckning tillämpas analogt. Vad som nu har sagts gäller i tillämpliga delar gälldenär som bryter mot sin sanningsplikt vid akord.

I många avseenden skulle förhållandena alltså förbli oförändrade även om man tog bort andra stycket i oredlighetsparagrafen. Skillnaden skulle framför allt bestå i att straffansvar för felaktiga uppgifter inträder vid en senare tidpunkt. Därmed kommer gälldenärens upplysningsskyldighet i konkurs inte att på samma sätt som nu vara heltäckande straffsanktionerat från konkursutbrottet till dess konkursen avslutas. Å andra sidan följs ett förtigande av tillgång normalt av att gälldenären också undanhåller eller undandrar tillgången, vilket i sig är straffbart som oredlighet. Betydelsen av att det inte finns någon straffsanktion för förtiganden före edgången bör därför inte överdrivas. I fråga om förtigande efter edgången, t.ex. underlåtenhet att uppge en oväntad lotteri- eller spelvinst, uppkommer ingen ändring eftersom ett sådant handlande är straffbart som undanhållande eller undandragande. En annan viktig skillnad är att straffansvaret enligt 11 kap. 1 § andra stycket även omfattar felaktiga uppgifter som inte blir föremål för edgång. Om stycket upphävs kommer vissa förfaranden som nu är straffbelagda inte längre att vara kriminaliserade.

Vilka fördelar skulle då stå att vinna med en lösning som innebär att särregleringen i 11 kap. BrB avskaffas helt?

Den främsta fördelen skulle vara att alla menedsbrott regleras på samma sätt. Det skulle inte spela någon roll om det är gälldenären eller annan som avlägger ed och det skulle inte heller göras skillnad mellan uppgifter om boets tillgångar och skulder respektive andra uppgifter om boet. Vidare finns det redan bestämmelser i 15 kap. vilka uppfyller kravet i artikel 6 i Europa-

konventionen på att ingen under straffhot skall behöva lämna uppgifter som kan användas mot honom själv i ett kommande straffrättsligt förfarande. Kravet på att utsagan skall ha betydelse för saken för att vara straffbar som mened torde i de flesta fall inte innebära någon saklig begränsning. Det är, som nyss nämnts, svårt att tänka sig någon situation där en uppgift om tillgångar eller skulder i konkursboet inte skulle ha betydelse för konkursförfarandet. En annan fördel är att regleringen i 11 kap. inte längre blir lika beroende av den obligatoriska edgången i konkurs.

Vad som kan tala emot lösningen att helt avskaffa särregleringen för brott mot sanningsplikten i 11 kap. BrB är att straffansvaret för närvarande omfattar förfaranden där det inte förekommer edgång. Vidare förekommer det att konkursgäldenären undandrar sig edgång. Det torde därför vara nödvändigt att behålla en straffbestämmelse i 11 kap. avsedd för dessa situationer, eftersom det annars skulle löna sig för konkursgäldenären att försöka undandra sig edgång. Om den obligatoriska edgången avskaffas och ersätts med en ordning där förvaltaren eller någon borgenär måste yrka att gäldenären skall avlägga ed torde sannolikt ett sådant yrkande framställas i de fall där det finns misstanke om att gäldenären undanhåller information, men det blir då ännu viktigare att även uppgifter som inte har beedigats omfattas av straffansvaret.

Den lämpligaste lösningen torde mot den här angivna bakgrunden vara att i största möjliga utsträckning falla tillbaka på regleringen i 15 kap. BrB men att behålla en bestämmelse om brott mot sanningsplikten i 11 kap. BrB som är subsidiär till mened och ovarsam utsaga. Med den lösningen tillgodoser man behovet av en straffbestämmelse för de fall edgång inte kommer till stånd eller inte är förutsedd. Vidare kommer beedigande av oriktiga uppgifter i konkursbouppteckning att vara straffbart som försvärande av konkurs om meneden inte har haft någon effekt.

Den valda lösningen innebär också att problemen med dubbelreglering i allt väsentligt upphör. Bestämmelsen om oredlighet renodlas till att avse förmögenhetsförsämrande åtgärder, undan-

dragande och undanhållande i konkurs samt underlåtenhet att medverka till att konkursboet tillförs utländska tillgångar. Om brott mot sanningsplikten görs till ett separat brott försvinner den nuvarande konflikten mellan beedigande som brottsförutsättning och kvalifikationsgrund för att brottet skall bedömas som grovt. Däremot kan det bli nödvändigt för åklagaren att i vissa fall väcka åtal både för undanhållandet/undandragandet och sanningsbrottet. Frågan om sanningsbrottet konsumeras får bedömas från fall till fall.

Frågan om man bör behålla viss särreglering för de förfaranden som i dag straffbeläggs i 11 kap. 1 § andra stycket andra meningen behandlas i närmast följande avsnitt.

10.4.4 Straffansvar för andra brott mot upplysningsplikten

Straffansvaret för en gäldenär som i samband med exekutiv förrättning åberopar oriktig handling eller skenavtal och därigenom förhindrar att en borgenär får betalning eller säkerhet förblir oförändrat.

En särskild form av oredlighet mot borgenärer består i att en gäldenär i samband med annan exekutiv förrättning än konkurs uppsåtligen åberopar en oriktig handling eller ett skenavtal och därigenom förhindrar borgenärer från att få betalning eller säkerhet. Bestämmelsen tar sikte på olika förfaranden genom vilka gäldenären med sanningslösa uppgifter saboterar förfarandet. Det krävs en effekt, nämligen att åtgärden hindrar att egendom tas i anspråk för att tillgodose borgenärer.

Borgenärsbrottsutredningen föreslog att det särskilda straffansvaret skulle tas bort. Utredningen ansåg att bestämmelserna om förfalskning, osant intygande och brukande av osann urkund gav ett tillräckligt straffrättsligt skydd.

Av de skäl som angetts i avsnitt 10.4.2 bör inga ändringar i straffansvarets omfattning göras. Bestämmelsen förs i sak oförändrad över till den nya 2 §.

11 Kostnader, ikraftträdande m.m.

11.1 Kostnader och andra effekter

De framlagda förslagen innebär en viss utvidgning av det straffbara området för oredlighet mot borgenärer. Ändringen innebär att en lucka i lagstiftningen täpps till. Den kan dock inte förväntas leda till någon större ökning av antalet anmälda brott. Den största förändringen berör regleringen av straffansvaret för bokföringsbrott. Straffansvaret utvidgas något. Inte heller denna ändring torde leda till att antalet anmälda brott ökar i någon större utsträckning. Skärpningen av straffskalorna för den lindrigaste och den grövsta formen av bokföringsbrott påverkar inte brottsutredningarna, men kan leda till något ökade kostnader för kriminalvården, om straffskärpningarna slår igenom i rättstillämpningen. Å andra sidan leder förslagen om förenkling och renodling av bestämmelserna till att brotten mot borgenärer blir lättare att tillämpa, vilket kommer att minska utredningskostnaderna. Detta gäller särskilt bokföringsbrotten, som utgör den största andelen brott mot borgenärer. Förslagen torde därför totalt sett inte leda till några merkostnader.

Om förslagen genomförs kan det krävas viss utbildning av framför allt Ekobrottsmyndighetens personal. Kostnaderna för detta bör rymmas inom den ordinarie verksamheten.

Förslagen är inte av den arten att de har någon inverkan på jämställdhetsarbetet eller regionalpolitiken och har inte heller några EU-konsekvenser.

11.2 Ikraftträdande

Det krävs inte några särskilda åtgärder för att genomföra förslagen. Förslagen bör därför träda i kraft så snart som möjligt.

12 Författningskommentar

12.1 Förslaget till lag om ändring i brottsbalken

11 kap.

1 §

Paragrafen har behandlats i avsnitt 7.

Första stycket är oförändrat. Det behandlar förmögensförsämrande åtgärder i form av gåva och liknande benefika handlingar samt förstörande.

I *andra stycket* har tagits upp dels regeln om bortförande av tillgångar inför förestående konkurs, dels bestämmelserna om undandragande och undanhållande av tillgångar i konkurs, vilka tidigare återfanns i paragrafens tredje stycke. I sak är dessa bestämmelser oförändrade.

Till komplettering av de befintliga reglerna har straffansvaret i andra stycket utvidgats till att gälla även underlåtenhet att medverka till att tillgångar i utlandet ställs till konkursförvaltningens förfogande. Bakgrunden till förslaget har tecknats i avsnitt 7.3. En grundläggande förutsättning för straffansvar för underlåtenhet att medverka till att utländska tillgångar tillförs konkursboet är att det är fråga om en gäldenär som är försatt i konkurs. Vidare krävs att gäldenärens samtliga tillgångar skall tas i anspråk i konkursen. Har gäldenären inte hemvist eller sina huvudsakliga intressen i Sverige handläggs konkursen som en s.k. särkonkurs, vilket innebär att konkursförfarandet inte omfattar tillgångar i utlandet. Vid särkonkurs kan därför straffbestämmelsen inte ak-

tualiseras. Detta markeras i lagtexten genom uttrycket tillgångar som ingår i konkursen.

Straffansvaret omfattar alla typer av utländska tillgångar. En gäldenär är redan nu skyldig att för konkursförvaltaren uppge sina utländska tillgångar (6 kap. 2 § första stycket konkurslagen). Ingen skillnad görs mellan tillgångar i länder med vilka Sverige har en gällande konkurskonvention och andra länder. Det spelar inte heller någon roll om tillgångarna så småningom kan tillföras konkursboet. Någon särskild värdegräns har inte satts upp. I gengäld omfattar det straffbara området endast sådan underlåtenhet som har ett otillbörligt syfte. Med otillbörligt syfte avses en passivitet där själva motivet för gäldenärens handlande framstår som illojalt. En jämförelse kan göras med motsvarande rekvisit i straffbestämmelsen om mannamån mot borgenärer (se NJA 1980 s. 94 och 1986 s. 779). Ett typiskt exempel på illojalt syfte är att någon iakttar passivitet i avsikt att själv eller genom någon närstående fysisk eller juridisk person kunna förfoga över den aktuella tillgången. Om en gäldenär på grund av straffbestämmelser eller andra tvingande bestämmelser, t.ex. det aktuella landets konkurslagstiftning, är förhindrad att medverka till att tillgångarna tillförs den svenska konkursen kan självfallet något straffansvar inte utkrävas. Den bristande medverkan har ju då ett legitimt syfte.

Det *tredje stycket*, som behandlar grov oredlighet, har i sak oförändrat förts över från nuvarande 2 §. Skälen för detta har angetts i avsnitt 7.2. Paragrafen kommer i sin nya lydelse att behandla oredlighetsbrott såväl av normalgraden som grova brott.

Även *fjärde stycket* har förts över från nuvarande 2 §. I detta anges vilka omständigheter som särskilt skall beaktas vid bedömningen av om ett oredlighetsbrott är grovt. Ändringen har behandlats i avsnitt 7.4. Utöver de omständigheter som har angetts tidigare har även det förhållandet att någon har använt sig av osanna handlingar (t.ex. luftfakturor) pekats ut som en omständighet av betydelse. Vidare har det förhållandet att gärningen varit av särskilt farlig art angetts som en ny omständighet som kan föranleda att brottet bedöms som grovt. Som exempel

härpå kan nämnas att brottsligheten har ingått som ett led i en systematiskt bedriven ekonomisk brottslighet. Ett annat exempel kan vara att gärningsmannen utnyttjat flera olika juridiska personer, över vilka han haft bestämmande inflytande, till att genomföra inbördes transaktioner av det slag som oredlighetsparagrafen skall skydda emot. En helhetsbedömning måste dock alltid göras, där de olika omständigheterna vägs mot varandra.

2 §

Ändringarna har behandlats i avsnitt 10. Paragrafen omfattar såväl uppsåtliga som oaktsamma brott mot sanningsplikten.

Det *första stycket*, som motsvarar innehållet i 1 § andra stycket i paragrafens hittillsvarande lydelse, behandlar felaktiga uppgifter som en gäldenär uppsåtligen eller av oaktsamhet lämnar vid konkurs, skuldsanering och offentligt ackord. Bestämmelsen är subsidiär till reglerna om mened och ovarsam utsaga. Bakgrunden till förslaget har beskrivits i avsnitt 10.4.3. Ansvaret för felaktiga uppgifter vid edgång regleras fortsättningsvis i första hand genom bestämmelserna i 15 kap. BrB. Härigenom kommer samma regler att gälla för konkursgäldenären som för andra som avlägger ed i konkurs. Samma regler kommer också att gälla för konkursgäldenären oberoende av vad den oriktiga uppgiften avser. Att undanhålla eller undandra en tillgång bestraffas även i fortsättningen som oredlighet enligt 1 §. Förtigande av tillgång i konkurs kommer att bestraffas som mened om uppgiften lämnas vid edgång och i övrigt som försvärande av konkurs. De i 15 kap. 4 § angivna ansvarsfrihetsgrunderna kommer att gälla även för edgång i konkurs. Kravet på att lagstiftningen skall stå i överensstämmelse med innehållet i artikel 6 i Europakonventionen har därmed uppfyllts.

I de fall där gäldenären inte avlägger någon ed kommer samma regler som tidigare att gälla, vilket innebär att gäldenären kan rätta en felaktig uppgift fram till dess den läggs till grund för förfarandet. Bestämmelsen reglerar även oriktiga uppgifter vid företagsrekonstruktion som inte leder fram till ackordsförhandling och vid skuldsanering där förfarandet inte omfattar edgång.

Brottet betecknas som försvarande av konkurs respektive försvarande av exekutiv förrättning. Det har samma straffskala som motsvarande brott i det tidigare 1 § andra stycket.

I *andra stycket* behandlas det fallet att en gäldenär vid en exekutiv förrättning muntligt eller skriftligt åberopar en oriktig handling eller ett skenavtal. Bestämmelsen omfattar varje förrättning som syftar till att tillföra en borgenär betalning eller säkerhet. Det omfattar således bl.a. utmätning, införsel, exekutiv försäljning och kvarstad till förmån för borgenär men däremot inte exempelvis handräckning. Gärningen behöver inte företas vid själva förrättningen. Även åberopande av en oriktig handling i ett överklagande anses falla under det straffbara området.

Bestämmelsen har i sak oförändrad förts över från 1 § andra stycket. Eftersom stycket enbart avser exekutiv förrättning har brottsbenämningen anpassats till detta.

I motsats till vad som är fallet med gärningar enligt första stycket, som kan begås uppsåtligen eller av grov oaktsamhet, omfattar andra stycket enbart uppsåtliga förfaranden.

3 §

Ändringarna har behandlats i avsnitt 8.2

Paragrafen behandlar olika former av vårdslöst handlande i en obeståndssituation eller när det föreligger påtaglig fara för obestånd. I fråga om beskrivningen av de straffbara förfarandena har inte några ändringar gjorts. Vad som straffbeläggs är således att någon fortsätter rörelse under förbrukande av avsevärda medel utan motsvarande nytta för rörelsen eller lever slösaktigt eller inlåter sig på äventyrligt företag eller lättsinnig ansvarsförbindelse eller vidtar någon annan sådan åtgärd. Vidare krävs att åtgärden leder till att förmögenhetsställningen försämras i avsevärd mån.

Vad som är nytt är konstruktionen av det subjektiva rekvisitet. Tidigare hade straffbestämmelsen ett blandat subjektivt rekvisit där det krävdes uppsåt beträffande handlingsmomenten medan det var tillräckligt med grov oaktsamhet beträffande försämringen av förmögenhetsställningen. Nu införs ett enhetligt

subjektivt rekvisit. Det är således tillräckligt att någon av grov oaktsamhet fortsätter rörelse under de i paragrafen angivna omständigheterna eller vidtar någon annan åtgärd av det slag som anges i paragrafen. I fråga om obeståndssituationen behålls den nuvarande konstruktionen, vilket innebär att gärningsmannen antingen skall ha insett att det förelåg obestånd eller påtaglig fara för att obestånd skulle uppkomma eller att han inte insåg men väl hade skäligen anledning att anta att så var fallet.

Paragrafen har vidare renodlats på det sättet att oaktsamma brott mot upplysningsplikten inte längre behandlas där. Innehållet i det tidigare andra stycket i paragrafen har i stället förts över till 2 §.

4 §

Ändringarna har behandlats i avsnitt 9.

I *första stycket* har den nuvarande uppräkningslistan av straffbara beteenden behållits. Att det i lagtexten anges att en viss borgenär gynnas innebär naturligtvis inte att gynnandet inte kan avse flera. Gynnandet av en eller flera borgenärer kan ske genom en rad utbetalningar vilka sedda var för sig kanske inte når upp till kravet på att övriga borgenärs rätt skall förringas avsevärt men som sammantaget får denna effekt. Föreligger det ett nära tids samband eller om flera betalningar görs till samma fysiska eller juridiska person måste betalningarna ses som en helhet. Som exempel kan nämnas att om någon i förtid betalar in olika skatter och avgifter i syfte att undgå solidariskt betalningsansvar och betalningarna inte var för sig men tillsammans leder till att andra borgenärs rätt förringas avsevärt är rekvisitet uppfyllt.

I *andra stycket*, som behandlar hemliga överenskommelser vid ackord, har några språkliga ändringar gjorts, men stycket är i sak oförändrat.

5 §

Paragrafen har behandlats i avsnitt 6.

Första stycket är i allt väsentligt oförändrat i sin beskrivning av vilka åtgärder som är straffbara som bokföringsbrott. En bokfö-

ringspliktig som uppsåtlig eller av oaktsamhet åsidosätter sin bokföringsskyldighet genom att underlåta att bokföra affärshändelser eller bevara räkenskapsinformation eller genom att lämna felaktiga uppgifter i bokföringen eller på annat sätt kan dömas för bokföringsbrott. En grundläggande förutsättning för straffansvar är att rörelsens förlopp, ekonomiska resultat eller ställning till följd av detta inte ens i huvudsak kan bedömas med ledning av bokföringen.

En ändring har dock gjorts i förtydligande syfte. För att markera att BFL:s strängare krav på att räkenskapsmaterialet är tillgängligt är straffsanktionerat har i lagtexten lagts till att räkenskapsinformationen skall bevaras *på sätt som innebär att den är tillgänglig*. Bakgrunden har beskrivits i avsnitt 6.3.5. Med tillgänglig avses att den är omedelbart tillgänglig i läsbar form eller inom mycket kort tid kan överföras till läsbar form. Enligt Bokföringsnämndens allmänna råd får man godta en viss fördröjning innan räkenskapsinformation som har lagrats i teknisk utrustning som inte längre är i bruk presenteras, även om det bör äga rum så snart som möjligt. Fördröjningen får dock enligt anvisningarna uppgå till högst en vecka. I fråga om sådan räkenskapsinformation som redan har läsbar form godtas ingen fördröjning. Med tillgänglig avses också att räkenskapsinformationen är tekniskt åtkomlig här i landet om utrustningen förvaras utomlands. Om bokföringen inte uppfyller de nu angivna kraven kan ansvar för bokföringsbrott komma i fråga. Om en bokföringsskyldig inte bevarar den tekniska utrustning och de system som krävs för att göra räkenskapsinformationen tillgänglig kan han alltså dömas för bokföringsbrott.

Stycket behandlar bokföringsbrott av normalgraden. En särskild straffskala har införts för bokföringsbrott av mindre allvarlig art. Den sistnämnda brottstypen ersätter vad som tidigare kallades ringa bokföringsbrott. Medan ringa bokföringsbrott endast hade böter i straffskalan har bokföringsbrott av mindre allvarlig art fått ett straffmaximum på fängelse sex månader. Genom förändringen markeras en strängare syn även på mindre allvarliga brott mot reglerna om bokföring. Avsikten med straff-

skärpningen har således inte varit att ändra gränsdragningen mellan bokföringsbrott av normalgraden och sådana brott som är av mindre allvarlig art. Att fängelse ingår i straffskalan innebär att straffprocessuella tvångsmedel kan användas i större utsträckning än tidigare.

Vid överväganden om brottet är av mindre allvarlig art skall alltid en helhetsbedömning göras, där alla relevanta fakta vägs in. Till de mindre allvarliga brotten bör normalt sådana räknas där rörelsen haft mycket blygsam omfattning, där det bara varit fråga om några få affärshändelser och där omständigheterna i övrigt också talar för att brottet är mindre allvarligt, t.ex. fall där inget illojalt syfte med bristerna har kunnat påvisas eller där bristerna i bokföringsskyldigheten främst har sin grund i personliga brister hos gärningsmannen. Däremot bör exempelvis lagstridig underlåtenhet att upprätta årsredovisning eller motsvarande aldrig anses som ett mindre allvarligt brott, mot bakgrund av den betydelse den årliga avstämningen av olika poster har. Brott som präglas av förslagenhet och planering torde inte heller kunna bedömas som mindre allvarliga. Det får vidare generellt anses allvarligare att någon upphör med att bokföra och bevara räkenskapsmaterial i en pågående verksamhet än att brista i bokföringsskyldighet en kortare tid i ett nystartat företag med god ekonomi och få externa transaktioner. Är det fråga om ett uppsåtligt brott eller om bokföring över huvud taget inte har förts kan ett brott endast i undantagsfall anses vara mindre allvarligt.

I *andra stycket* behandlas grovt bokföringsbrott. Där anges vilka omständigheter som särskilt skall beaktas vid bedömningen av om brottet är grovt. Till dessa hör sådant som att rörelsen haft stor omfattning eller att felet har avsett mycket betydande belopp. Med att rörelsen haft stor omfattning åsyftas inte bara omsättningen utan även antalet anställda och inte minst antalet bokföringstransaktioner. Rekvisitet mycket betydande belopp skall inte ses i relation till verksamhetens omsättning utan i absoluta tal. Med mycket betydande belopp bör avses åtminstone tio prisbasbelopp. Användande av falska eller osanna handlingar är en omständighet som alltid får anses försvarande eftersom risken

då är större än annars att felet undgår upptäckt vid revision eller annan kontroll. En annan omständighet som kan vara försvarande är att gärningen ingått som ett led i en brottslighet som utövats systematiskt. Som exempel kan nämnas att bokföringsbrottet i ett visst bolag i sig inte är särskilt allvarligt men att detta har använts för att förhindra upptäckt av annan allvarligare brottslighet i ett annat bolag i samma intressesfär. Bokföringsbrottet kan även ha utgjort förutsättning för andra brott, t.ex. svindleri eller systematiska skattebrott. Brottslighet som upprepas flera år kan också sägas vara systematisk. Uppräkningen av försvarande omständigheter är inte uttömmande. En av de allvarligaste bristerna är naturligtvis att bokföring helt saknas, men det får bedömas från fall till fall om brottet skall anses som grovt av det skälet, varvid hänsyn bör tas bl.a. till hur lång period som bokföringsskyldigheten har eftersatts, omsättningen, antalet affärstransaktioner och liknande.

I syfte att skärpa straffansvaret för de allvarligaste fallen av åsidosättande har en ny grund för att bedöma brottet som grovt införts. Den som åsidosätter sin bokföringsskyldighet när han har allvarliga betalningssvårigheter skall kunna dömas för grovt bokföringsbrott. Ändringen har behandlats i avsnitt 6.3.4 i den allmänna motiveringen. Med betalningssvårigheter avses det samma som i allmänt språkbruk, dvs. svårigheter att betala förfallna skulder. Betalningssvårigheterna kan bero såväl på bristande likviditet som bristande soliditet eller insufficiens. Betalningssvårigheter kan som regel avläsas genom olika yttre tecken. Det kan exempelvis vara försök att få anstånd med betalningar och lån, betalningsanmärkningar, utmätningar och utmätningförsök, ansökningar om betalningsföreläggande, avslag på kreditansökningar, krav på att upprätta kontrollbalansräkning och liknande. Det krävs inte att betalningssvårigheterna är så framträdande att det föreligger obestånd eller påtaglig fara för obestånd. Däremot är betalningssvårigheter ofta ett steg på vägen mot obeståndet. Det skärpta kravet på att bokföringsskyldigheten fullgörs inträder således betydligt tidigare.

Att betalningssvårigheterna skall vara allvarliga innebär att endast tillfälliga svårigheter inte leder till att kvalifikationsgrunden är uppfylld. I fråga om enskilda näringsidkare får bedömningen av om betalningssvårigheterna är allvarliga eller endast av tillfälligt slag göras med utgångspunkt i t.ex. mängden betalningsanmärkningar, utmätningar och utmätningförsök och liknande och deras ekonomiska betydelse.

Även i fråga om denna kvalifikationsgrund krävs en helhetsbedömning. Om en bokföringspliktig med betalningssvårigheter har åsidosatt bokföringsskyldigheten vid ett enstaka tillfälle får en bedömning göras av hur allvarligt åsidosättandet är. Har någon åsidosatt bokföringsskyldigheten på sådant sätt att brottet enligt fast rättspraxis skulle ha bedömts om mindre allvarligt, om betalningssvårigheterna inte hade förelegat, bör brottet inte bedömas som grovt utan som brott av normalgraden.

På motsvarande sätt har kraven på att bokföringsskyldigheten fullgörs skärpts för den som löper påtaglig fara att bli insufficient. Med påtaglig fara avses detsamma som i 1 och 3 §§. Har skyldighet att upprätta kontrollbalansräkning uppkommit föreligger det insufficiens eller påtaglig fara härför. Om insufficiensen omedelbart avvärs genom kapitaltillskott eller på annat sätt är däremot rekvisitet inte uppfyllt.

I subjektivt hänseende är det tillräckligt att gärningsmannen är grovt oaktsam i förhållande till att han har allvarliga betalningssvårigheter eller löper påtaglig fara att bli insufficient.

Straffskalan för grovt bokföringsbrott har utökats till fängelse sex år. Skälen framgår av avsnitt 6.3.10. Ändringen innebär att grovt bokföringsbrott inte längre konsumeras av exempelvis grovt bedrägeri eller grov förskingring, vilket utvecklas närmare i den allmänna motiveringen.

Det som tidigare var andra stycket betecknas nu *tredje stycket*. I detta anges vilka bokföringsskyldiga som undantas från ansvar för bokföringsbrott. Stycket är oförändrat eftersom inga ändringar i kretsen bokföringsskyldiga som omfattas av straffansvar har föreslagits.

6 §

Ändringen har gjorts med anledning av den ändrade styckeindelningen i 1 §. Ansvar för försök omfattar såväl grov oredlighet som oredlighet av normalgraden, som numera behandlas i samma paragraf.

8 §

Ändringen har föranletts av ändringarna i 3 §, som inte längre är styckeindlad. Vidare har paragrafen moderniserats språkligt.

35 kap.**4 §**

Ändringen har kommenterats i avsnitt 6.3.13. Den innebär att samma preskriptionsregler kommer att gälla för alla typer av bokföringsbrott. Detta innebär en skärpning i fråga om de lindrigaste bokföringsbrotten, som tidigare preskriberades två år efter gärningen. Ändringen innebär också att preskriptionstidpunkten beräknas på samma sätt för alla typer av bokföringsbrott.

12.2 Övergångsbestämmelser

De föreslagna ändringarna innebär dels att fler förfaranden än tidigare kriminaliseras, dels att straffen för grovt bokföringsbrott och för bokföringsbrott av ringa slag skärps. Av 5 § andra stycket lagen (1964:163) om införande av brottsbalken följer att de ändringar i skärpande riktning som har föreslagits inte blir tillämpliga på brott som har begåtts före ikraftträdandet. Någon särskild övergångsbestämmelse behövs därför inte.

Vidare förlängs preskriptionstiden för den lindrigaste formen av bokföringsbrott. För denna ändring föreslås en övergångsbestämmelse som innebär att den endast skall gälla för brott som begås efter ikraftträdandet. Motivet för detta är att det underlättar för polis och åklagare (se avsnitt 6.3.13).